

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI**

**HAŞHAŞİLERİN MÜSLÜMANLAR ÜZERİNE
DÜZENLEDİKLERİ SUİKASTLAR**

MERAL CANVERENLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
Prof. Dr. AHMET TURAN YÜKSEL**

KONYA-2020

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

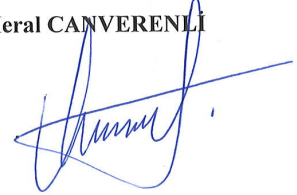
Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Meral CANVERENLİ		
	Numarası	17811001021		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları/İslam Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	HAŞHAŞİLERİN MÜSLÜMANLAR ÜZERİNE DÜZENLEDİKLERİ SUIKASTLAR			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığımı bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Meral CANVERENLİ

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Meral CANVERENLİ		
	Numarası	17811001021		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları/İslam Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet Turan YÜKSEL		
Tezin Adı	Haşhaşilerin Müslümanlar Üzerine Düzenledikleri Suikastlar			

Ortaçağ Türk-İslâm dünyası, önemli hadiselerle tanıklık etmiş bir zaman dilimidir. Bu hadiselerin en önemlisi, V/XI.-VII/XIII. yüzyıllar arasında Alamut Kalesini kendine merkez edinerek ortaya çıkan Hasan Sabbâh ve Haşhaşi örgütüdür.

İslâm dünyasındaki siyasî ve itikadî ihtilaflara bağlı olarak Fatımîlerin planları neticesinde ortaya çıkan Haşhaşiler, kendilerine özgü metotlarla İslâm dünyası içerisinde kritik konumdaki devlet adamlarına ve kendileri için tehlikeli gördükleri çeşitli ulemaya yönelik suikast eylemlerinde bulunmuşlardır. Gerçekleştirdikleri bu suikastlar vasıtasıyla toplumda bir otorite boşluğu yaratmışlar ve büyük bir kargaşaya sebep olmuşlardır.

Çalışmamızın temel amacı, Haşhaşilerin Müslümanlar üzerine düzenledikleri suikastları tespit ederek, suikast eylemlerini detaylı bir şekilde bildirmektir. Ayrıca tartışmalı bazı ölümlerin, faillerini tespit etmek ve bu suikastların devlet, toplum üzerinde yaratmış oldukları etkiyi belirlemektir. Bu nedenle mümkün olduğunca ana kaynaklardan ve Selçuklu tarihçilerinin yapmış oldukları araştırmalardan istifade edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, Hasan Sabbâh, Haşhaşiler, Alamut Kalesi, Suikastlar

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Meral CANVERENLİ		
	Student Number	17811001021		
	Department	İslamic History And Arts/ İslamic History		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Ahmet Turan YÜKSEL		
Title of the Thesis/Dissertation	The Haşhaşî Assassinations On The Muslims			

The mediaval Turko-Islamic Word, is a time period that has witnessed important events. The most important of these events is the Hassan Sabbah and the Haşhaşî organization, which emerged between the V/XI-VII/XIII centuries by acquiring Alamut Castle as its headquarters.

Due to the political and religious conflicts in the Islamic world, the Haşhaşî, who emerged as a result of the plans of the Fatimid's, carried out assassinations against statesmen in critical positions within the Islamic world and various scholar whom they considered dangerous to them by their own methods. Through these assassinations, they created an authority gap in the society and caused a great turmoil.

The main purpose of our study is to report the assassinations of the Haşhaşî on Muslims and to report the assassinations in detail. In addition, it is to identify the perpetrators of some controversial deaths and to determine the effects of these assassinations on the state and society. For this reason, as much as possible, it has been tried to benefit from the main sources and the researches of Seljuk historians.

Keywords: Seljuks, Hasan Sabbâh, The Haşhaşî, Alamut Castle, Assassinations

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iv
ÖNSÖZ	v
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu, Metodu ve Amacı	1
II. Araştırmanın Kaynakları	2
III. Tarihi Süreç İçerisinde Haşhaşiler	6
A. Haşhaşilerin Ortaya Çıktığı Dönemde İslâm Dünyasının Durumu	6
B. Haşhaşilerin Ortaya Çıkışı	8
C. Haşhaşi Kavramı	11
D. Suikastların Sebepleri ve Yöntemleri	13
E. Haşhaşilerin Akıbeti	18

BİRİNCİ BÖLÜM

SUİKAST DÜZENLENEN SULTANLAR, MELİKLER VE HALİFELER

1.1. SUİKAST DÜZENLENEN SULTANLAR VE MELİKLER	20
1.1.1. Sultan Melikşah	20
1.1.2. Sultan Berkjaruk	23
1.1.3. Sultan Muhammed Tapar	24
1.1.4. Sultan Sencer	27
1.1.5. Melik Dâvud	28
1.1.6. Selâhaddîn-i Eyyûbî	30
1.1.7. Sultan Seyfeddîn Bektemür	33
1.1.8. Sultan Alâeddin Tekiş	34
1.2. SUİKAST DÜZENLENEN HALİFELER	35
1.2.1. Halife Âmir-Biahkâmillâh	35
1.2.2. Halife Müstersid-Billâh	36
1.2.3. Halife Râşid-Billâh	39

İKİNCİ BÖLÜM

SUİKAST DÜZENLENEN DEVLET ADAMLARI

2.1. Nizâmülmülk	43
2.2. Ebû Müslim	47
2.3. Emir Erkuş	47
2.4. Müeyyidülmülk	47
2.5. Abdurrahman Sümeyremî	48
2.6. Emir Porsuk	48
2.7. Emir Üner	49
2.8. Emir Bilge Beg Sermez	49
2.9. Emir Gümüş	50

2.10.	Ebü'l-Mehâsin Abdülcelîl b. Muhammed ed-Dihistânî	50
2.11.	Cenâhüddevle Hüseyin	51
2.12.	Seyfüddevle Halef İbn Mülâib	52
2.13.	Fahrülmülk b. Nizâmülmülk	54
2.14.	Ziyâülmülk Ahmed b. Nizâmülmülk	55
2.15.	Emir Mevdûd b. Altuntegin	56
2.16.	Merâga Emiri Ahmedîl	59
2.17.	Ebü Ahmed el-Kazvîni	59
2.18.	Sâid b. Bedî	59
2.19.	Efdal b. Bedr el-Cemâlî	60
2.20.	Kemalü'lmülk Ali b. Ahmed es-Sümeiremî	63
2.21.	Aksungur el-Porsukî	63
2.22.	Muinü'd-dîn Ebü Nasr Ahmed b. el-Fazl b. Muhammed Kaşî	65
2.23.	Barak b. Cendel ve Dahhâk b. Cendel	67
2.24.	Nasr Han b. Arslan Han Muhammed	67
2.25.	Tâcü'l-mülûk Böri	68
2.26.	Aksungur el-Ahmedîlî	69
2.27.	Mukarreb Cevher	70
2.28.	Sungur	71
2.29.	Girdbazu	71
2.30.	Nâsihuddîn Humâr Tekin	72
2.31.	Şihâbüddîn Ebü Salih İbn el-Acemî	72
2.32.	Nizâmülmülk Mes'ûd b. Ali	73
2.33.	Rüknüddevle Kârin	73
2.34.	Şihâbüddîn Ğürî	74
2.35.	Mekke Emiri Katâde ve Kardeşi	74
2.36.	Emir Ağlamış	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SUIKAST DÜZENLENEN ÂLİMLER

3.1.	Sâveli Bir Müezzîn	76
3.2.	Ahmed b. Muhammed	77
3.3.	Gazzâlî	77
3.4.	Ebü'l-Kasım b. İmâmü'l-Haremeyn	78
3.5.	Ahmed b. Hüseyin el-Belhî	78
3.6.	Ebü'l-Muzaffer b. el-Hucendî	79
3.7.	Ebü Ca'fer b. el-Meşşât	79
3.8.	Ebü'l-Âla en-Nişâbüri	79
3.9.	Ubeydullah b. Ali el-Hatîbî	80
3.10.	Abdülvâhid b. İsmâil Rûyânî	80

3.11.	Ebü'l-Alâ Sâid b. Muhammed b. Abdurrahman el-Buhârî el-İsfahanî	81
3.12.	Ebü Harb İsa b. Zeyd b. Muhammed	82
3.13.	Muhammed b. Nasr b. Mansur Ebû Sa'd Herevî	82
3.14.	Ebü'l-Fazl b. el-Haşşâb.....	83
3.15.	Sadreddin Abdullatîf b. Muhammed b. Sâbit el-Hucendî	84
3.16.	Ebü Haşim	84
3.17.	Fahredden Râzî	85
3.18.	Sadr Muhammed-i Vezzan	86
SONUÇ		87
BİBLİYOGRAFYA		89

KISALTMALAR

A.Ü.	: Atatürk Üniversitesi
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
C.	: Cilt
c.	: Cüz
çev:	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
et:	: Erişim Tarihi
haz:	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İ. Ü.	: İstanbul Üniversitesi
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
k.	: Kısım
r.a.	: Radıyallahu Anhu
S. D. Ü.	: Süleyman Demirel Üniversitesi
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
sy:	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
thk:	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
tsh:	: Tashih eden
TTK	: Türk Tarih Kurumu
USAD	: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi
Y:	: Yıl
yay:	: Yayınlayan

ÖNSÖZ

Geçmişten günümüze kadar birçok devlette ve yapılanmada, güçler arasındaki iktidar mücadelesinin kısa yoldan çözümü maksadıyla suikast tekniği kullanılan bir yöntem olmuştur. İslâm siyaset dünyasında suikast girişimlerinin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra Hz. Ömer'in (r.a.) 23/644 yılında öldürülmesi ile başladığını ve Hz. Osman (r.a.), Hz. Ali'nin (r.a.) öldürülmeleri ile devam ettiğini görmekteyiz. Daha sonraki dönemlerde de kısmî olarak suikastlar olmasına rağmen Selçuklular döneminden itibaren İslâm dünyasının birçok ülkesindeki devlet başkanlarına, yöneticilere ve ulemâya karşı suikast girişimlerinin tekrardan yoğun bir şekilde ortaya çıktığını görmekteyiz.

IV/X. yüzyılda ortaya çıkan Selçuklu Türklerinin iktidarlarının altın çağı diyebileceğimiz bir zaman diliminde Fâtımîlerin planları neticesinde ortaya çıkan Hasan Sabbâh ve taraftarları kendi çıkarları için tehlikeli gördükleri halife, sultan, devlet adamı, ulemâ ve halktan birçok kişiye suikastlar düzenlemişlerdir. Haşhaşîlerin düzenlediği bu suikastlar, İslâm dünyasında korku ve terörün hakim olmasına sebep olmuştur.

Günümüzde birçok roman ve filme konu olan Haşhaşîler ve faaliyetleri, akademik camia tarafında da merak konusu olmasına rağmen onların suikast düzenledikleri kişiler ve suikastların sebepleri toplu bir şekilde bir çalışma kapsamında incelenmemiştir. Biz bu doğrultuda tarihi bağlamını da göz önünde bulundurarak suikast yaptıkları ve girişimde buldukları şahısları toplu bir şekilde neden ve sonuçları ile birlikte çalışmamızda toplayarak incelemeye çalıştık.

Araştırmamız, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın konusu, metodu ve kaynaklarının yanı sıra Haşhaşî kavramı, Haşhaşîlerin ortaya çıkışı, suikastların amacı ve sonuçları üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde kendisine suikast düzenlendiği kaydedilen ve iddia edilen sultan, melik ve halifelerin isimleri belirtilerek suikastların amaçları ile sonuçları üzerine odaklanılmıştır. İkinci bölümde Selçukluların Veziri Nizâmülmülk'e düzenlenen suikastla başlayan ve arka arkaya çeşitli kademedeki devlet ricaline yönelik başarılı ve başarısız suikast girişimleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Haşhaşîlerin suikast düzenlediği dönemin önemli İslâm ulemâsından isimlerini tespit ettiğimiz kişileri ele aldık. Sonuç kısmında çalışmamızın genel bir değerlendirmesini yaparak ulaştığımız sonuçları sunduk.

Bu araştırmada konular imkân ölçüsünde incelenmeye çalışılmıştır. Hem lisans hem de yüksek lisans eğitimim sürecinde kıymetli zamanımı ayırarak benimle ilgilenen eski danışmanım rahmetli Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL hocamı rahmet ve minnetle anıyorum. Hocamızın vefatından sonra danışmanlığımı üstlenen, tez çalışmam esnasında görüş ve tavsiyeleri ile bana her türlü yardımda bulunan saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Ahmet Turan YÜKSEL'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca İslâm Tarihi Anabilim bölümündeki değerli hocalarımıza da şükranlarımı sunuyorum.

Meral CANVERENLİ
KONYA/2020

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu, Metodu ve Amacı

Araştırmamız V/XI. yüzyılda ortaya çıkan Haşhaşîlerin Selçuklu döneminden itibaren V-VII/XI-XIII yüzyıllar arasında hem kendi çıkarları için hem de dönemin devlet adamlarının istekleri üzerine İslâm dünyasının çeşitli bölgelerindeki Müslümanlara düzenledikleri suikastları ele almıştır. İslâm Tarihi temel kaynaklarında geçen rivâyetler merkeze alınarak Doğu'da, Batı'da ve ülkemizdeki araştırmacılar tarafından Haşhaşîler üzerine yapılan bilimsel çalışmalar ışığında suikastların kimlere düzenlendiği, sebep ve sonuçları üzerine odaklanılmıştır.

Çalışmamızla ilgili yapılmış olan iki tane yüksek lisans tezi¹ mevcut olmasına rağmen bu çalışmalar, Haşhaşîlerin düzenlediği suikastlar konusunda sadece Selçuklular dönemini ele almakta olup diğer devletlerde işlenen cinayetleri kapsayıcı bir nitelik taşımamaktadır. Ayrıca, Selçukluların ve diğer bölgelerdeki yöneticilerin Haşhaşîlerle yaptıkları savaşlar ve seferler konumuz kapsamında olmadığı için gerekli yerlerde kısmen değinilerek geçilmiştir. Çalışmamızda kendilerine suikast düzenlenen kişilerin isimlerini verirken saldırının gerçekleştiği zaman esas alınarak kronolojik bir sıra takip edilmiştir.

İslâm tarihi temel kaynaklarında Haşhaşîler tarafından düzenlenen suikastlar sonucunda öldürülen kişilerin binlerce olduğu bahsedilmesine rağmen isimleri ve suikast sebepleri kaydedilmemesi sebebiyle, biz de çalışmamızda ulaşabildiğimiz kaynaklarda tespit edebildiğimiz kadarıyla suikasta maruz kalan kişileri incelemeye çalıştık. Çalışmamız kapsamında ele aldığımız şahısların bir kısmı, suikastlar esnasında ölmemişlerdir ve suikasta maruz kalıp kalmadıkları hakkında kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur.

Bu çalışmayı yapmaktaki amacımız, sahip oldukları ideoloji ekseninde gücü ele geçirebilmek ve çeşitli siyasi grupların maşası olarak suikast tekniğini kullanan spesifik bir grup üzerinden bu tür grupların toplumda meydana getirdiği kargaşayı gözler önüne serebilmektir.

---

¹ Kaya, Pınar, *Büyük Selçuklular Döneminde Bâtınîler İle Yapılan Mücadeleler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008; Taşkıran, Hasan, *Selçuklu Devletlerinde Suikastlar*, tsh: Nargiza Tureva, Selenge Yayınları, İstanbul, 2015.

II. Araştırmanın Kaynakları

Moğollar, Alamut'u ele geçirdikleri sırada kalede bulunan Haşhaşîlere ait bütün kitapları yaktıkları için onların kendilerini anlatan eserler maalesef elimize ulaşmamıştır. Bu sebepten dolayı çalışmamız sırasında Selçuklu tarihi ile alakalı eserler başta olmak üzere İslâm tarihi kaynakları temel kaynaklarımız olmuştur.

Selçuklu tarihçilerinin en önemlilerinin başında gelen Azîmî'nin (556/1161) elimize ulaşan *Târîhu Azîmî*² adlı eserin Ali Sevim tarafından ihtisar edilerek yayımlanan Selçuklular kısmından özellikle suikasta uğrayan şahısların ölüm tarihlerini belirlerken yararlandık.

Haşhaşîlerin ortaya çıkışlarından itibaren yaşanan olayları ve suikastları incelerken genel tarih kitapları olan İbnü'l-Cevzî'nin (597/1201) *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulûk ve'l-Ümem*³’inden, İbnü'l-Esîr’in (630/1233) *el-Kâmil fî't-Târîh*⁴’inden, Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin (654/1256) *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-A'yân*⁵’ından ve İbn Kesîr’in (774/1373) *el-Bidâye ve'n-Nihâye*⁶ isimli eserlerin yanısıra birçok eserden faydalandık.

İmâdüddin Kâtib el-İsfahânî'ye ait olan *Nusratü'l-Fetre ve Usratü'l-Fitra* isimli eserin, Bündârî (643/1245) tarafından *Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra* ismiyle ihtisar edilerek *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*⁷ adıyla Türkçeye çevrilen çalışmadan sultanların ve vezirlerinin akıbetlerini tespit ederken faydalandık.

Çalışmamızda İbnü'l-Adîm'in (660/1262) *Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb*⁸ eserinden konumuzla ilgili şahısların biyografilerini, *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb*⁹ isimli eserinden özellikle Suriye bölgesinde suikasta uğrayan yöneticileri inceledik.

---

² Azîmî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî et-Tenûhî, *Târîhu Azîmî*, çev: Ali Sevim, *Azîmî Tarihi: Selçuklularla İlgili Bölümler (H. 431-538)*, TTK Basımevi, Ankara, 1988.

³ İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulûk ve'l-Ümem*, thk: Muhammed Abdülkâdir Atâ, Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

⁴ İbnü'l-Esîr, Alî b. Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *el-Kâmil fî't-Târîh*, thk: Muhammed Yusuf Dukâk, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.

⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemseddîn Yûsuf, *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-A'yân*, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad, c. VIII, k. I, 1370/1951.

⁶ İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr ed-Dimaşkî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetü'l-Maârif, Beyrut, 1932.

⁷ Bündârî, Kıvâmüddîn Ebü İbrâhîm el-Feth, *Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra*, çev: Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, TTK Yayınları, İstanbul, 1943.

⁸ İbnü'l-Adîm, Ebü'l-Kâsım Kemâleddîn Ömer, *Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb*, çev: Ali Sevim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 1982.

Aslı Farsça olan günümüzde Türkçeye çevrilen, Selçuklular ve dönemin çeşitli yöneticilerine düzenlenen suikastlar hakkında kıymetli bilgiler sunan Râvendî'nin (604/1207) *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr*,¹⁰ Reşîdü'd-dîn Fazlullâh'ın (718/1318) *Câmiu't-Tevârih*,¹¹ Kazvînî'nin (730/1340) *Târîh-i Güzîde*¹² isimli eserlerinden farklı olan rivayetleri tespit ettik. Ayrıca Haşhaşî reisleri ve faaliyetleri hakkında eserinde yer veren Cüveynî'nin (681/1283) *Târîh-i Cihângüşâ*¹³ isimli eseri de başvuru kaynaklarımızdan bir tanesi olmuştur.

Halifeler hakkındaki bilgiler için özellikle İmrânî'nin (580/1184) *el-İnbâ' fî Târîhi'l-Hulefâ*,¹⁴ Makrîzî'nin (845/1442) *İtti'âzü'l-Hunefâ' bi-Ahbâri'l-E'immeti'l-Fâtumîyyîn el-Hulefâ*¹⁵ ile Süyûtî'nin (911/1505) *Târîhu'l-Hulefâ*¹⁶ isimli eserlerden faydalandık.

Mısır tarihçilerinden olan Ebû Şâme el-Makdisî'nin (665/1267) *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*,¹⁷ Makrîzî'nin (845/1442) *Kitâbü'l-Mukaffâ'l-Kebîr*¹⁸ ve İbn Tağrıberdî'nin (874/1469) *en-Nûcumü'z-Zâhire fî Mulûki Mısr ve'l-Kahire*¹⁹ isimli eserlerden özellikle Fâtımîlerden suikasta maruz kalan şahısların neden öldürüldüklerini tespit ederken yararlandık. Önemli bir Şam tarihçisi olan İbnü'l-Kalânî'nin (555/1160) *Târîhu Dımaşk*²⁰ isimli eserinden özellikle Suriye bölgesindeki emir ve ulemâdan suikasta uğrayanlar hakkında bilgiler edindik. Eyyûbî tarihçisi olan İbn Vâsıl'ın (697/1298) *Müferricu'l-Kurûb fî Ahbâri*

---

⁹ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb*, thk: Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, Dımaşk, 1997.

¹⁰ Râvendî, Ebû Bekr Necmüddîn Muhammed, *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr*, çev: Ahmed Ateş, *Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alâmeti*, TTK Basımevi, Ankara, 1957.

¹¹ Reşîdü'd-dîn, Fazlullâh Hemedânî, *Câmiu't-Tevârih*, çev: Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş, *Selçuklu Devleti*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2010.

¹² Kazvînî, Hamdullâh el-Müstevfî, *Târîh-i Güzîde*, çev: Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara, 2018.

¹³ Cüveynî, Ebû'l-Muzaffer Alâüddîn Atâ Melik, *Târîh-i Cihângüşâ*, çev: Mürsel Öztürk, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 880, Ankara, 1988.

¹⁴ İmrânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *el-İnbâ' fî Târîhi'l-Hulefâ*, thk: Kâsım es-Sâmerrâî, Leiden, 1973.

¹⁵ Makrîzî, Ebû'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed, *İtti'âzü'l-Hunefâ' bi-Ahbâri'l-E'immeti'l-Fâtumîyyîn el-Hulefâ*, thk: Cemâleddîn eş-Şeyyâl, Muhammed Hilmî Muhammed Ahmed, Kahire, 1996.

¹⁶ Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân, *Târîhu'l-Hulefâ*, thk: Muhammed Muhiddin Abdülhamid, *Matbâtü's-Saâde*, Kahire, 1952.

¹⁷ Ebû Şâme el-Makdisî, Ebû'l-Kâsım Şihâbüddîn, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*, thk: İbrâhim b. ez-Zeybek, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1997.

¹⁸ Makrîzî, *Kitâbü'l-Mukaffâ'l-Kebîr*, thk: Muhammed Ya'lavî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1991.

¹⁹ İbn Tağrıberdî, Ebû'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf, *en-Nûcumü'z-Zâhire fî mulûki Mısr ve'l-Kahire*, el-Hey'etü'l-Mısıriyye, Kahire, 1970.

²⁰ İbnü'l-Kalânî, Ebû Ya'lâ Hamza b. Esed, *Târîhu Dımaşk*, thk: Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Hassan, Dımaşk, 1983.

*Benî Eyyûb*²¹ isimli eserinden Eyyûbîlerden ve ilişki içinde oldukları şahıslardan suikasta uğrayanlar hakkında bilgiler edindik.

Haşhaşîler tarafından suikasta uğrayan kişilerin hayatlarını tespit ederken biyografik eserlerden: İbn Hallikân'ın (681/1282) *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân*,²² Zehebî'nin (748/1348) *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*²³ ve *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*,²⁴ Safedî'nin (764/1363) *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*,²⁵ Ziriklî'nin (1396/1976) *el-A'lâm*²⁶,²⁶ından faydalandık.

Haşhaşîlerin ortaya çıktığı döneme yakın bir zaman diliminde yaşamış olan yabancı tarihçilerden Abû'l-Farac'ın (685/1286) *Abû'l-Farac Tarihi*²⁷ ile Urfalı Mateos'un *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*²⁸ isimli eserlerden farklı yorum ve bilgiler tespit ettik.

Suikasta maruz kalan Şâfiî ulemâ hakkında Şirazî'nin (476/108) *Tabakâtü'l-Fukahâ*²⁹,sı ile Sübkî'nin (771/1370) *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*³⁰ isimli eserlerden, Hanefî ulemâ için Temîmî'nin (1010/1601) *Tabakâtü's-Seniyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*³¹ isimli eserine başvurduk.

---

²¹ İbn Vâsıl, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed, *Müferricu'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, thk: Cemâleddîn eş-Şeyyâl, Hüseyin Mahmud Rabîg, Said Abdülfettâh Aşûr, Kahire, 2015.

²² İbn Hallikân, Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân*, thk: İhsan Abbas, Dâru's-Sâdir, Beyrut, 1978.

²³ Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk: Şuayb el-Arnâvûd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1985.

²⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, thk: Ömer Abdüsselam et-Tedmûrî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 2003.

²⁵ Safedî, Ebü's-Safa Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk: Ahmed Arnâvûd, Türkî Mustafa, Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 2000.

²⁶ Ziriklî, Hayreddîn, *el-A'lâm: Kamûsü Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-Arab ve'l-Müstarebîn ve'l-Müsteşrikîn*, Beyrut, 1969.

²⁷ Abû'l-Farac, Gregory (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Basımevi, Ankara, 1950.

²⁸ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev: Hrant D. Andreasyan, TTK Basımevi, Ankara, 1962.

²⁹ Şirazî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm, *Tabakâtü'l-Fukahâ*, tsh: Halil el-Meys, Dâru'l-Kalem, Beyrut, ts.

³⁰ Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*, thk: Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, Dâru'l-Kütüb, Kahire, 1976.

³¹ Temîmî, Takıyyüddîn b. Abdilkâdir, *Tabakâtü's-Seniyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, thk: Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, Dâru'r-Rifâî, Riyad, 1989.

Dönemin devlet adamlarının faaliyetleri üzerine yazılan çalışmalardan Hândmîr'in *Düstûrî'l-Vüzerâ'*,³² Münâvî'nin *el-Vezâre ve'l-Vüzerâ fi'l-Asri'l-Fâtûmî*,³³ Abbas İkbâl'in *el-Vezâre fî Ahdi's-Selâcika*,³⁴ Leila S. Al-İmad'ın *The Fatimid Vizierate, 969-1172*³⁵ isimli eserlere suikasta uğrayan dönemin devlet ricâlini ve suikastların sebeplerini araştırırken başvurduk.

Haşhaşîlerin ve suikastların ortaya çıktığı V-VII/XI-XIII yüzyıllar arasını ele alan temel İslâm tarihi eserlerini ve müelliflerini incelerken M. Şemseddin Günaltay'ın *İslam Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*,³⁶ Fazlı Konuş'un *Selçuklular Bibliyografyası*³⁷ isimli eserlerinden oldukça istifade ettik. Ayrıca, Batıda yapılan çalışmaları bir araya getirerek yayınlayan Habib Kartaoğlu'nun "Batıda Şia ile İlgili Yapılan Çalışmalar: Bibliyografik Bir Deneme"³⁸ isimli makalesinden konumuzla ilgili çalışmaları tespit ederken yararlandık.

Yetmişli yıllarda Londra'da kurulan İsmâîli Araştırmaları Enstitüsünün başkanlığında konumuzla alakalı birçok eserin editörlüğünü de yapan Farhad Daftary'nin *İsmaililer: Tarihleri ve Öğretileri*³⁹ ve *Ismaili Literature: A Bibliography of Sources and Studies*⁴⁰ eserleri başta olmak üzere konumuzla alakalı diğer eserlerinden de faydalandık. Bernard Lewis ve Marshall G. S. Hodgson'unda konumuzla doğrudan alakalı eserleri çalışmamıza büyük katkı sağladı.

Türkiye'de Selçuklular alanında yaptığı çalışmalar ile ön planda olan İbrahim Kafesoğlu, Mehmet Altay Köymen, Osman Turan, Ali Sevim, Erdoğan Merçil ve Abdülkerim Özaydın'ın konumuzla alakalı yazdıkları çeşitli kitap, makale ve DİA maddelerindeki suikastlar hakkındaki yorumlarından oldukça istifade ettik. Nadir Karakuş'un *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*⁴¹ isimli kıymetli eserinden özellikle Suriye bölgesinde Haçlılar ile mücadele eden komutan ve emirlerden suikastta maruz kalanları incelerken yararlandık.

---

³² Hândmîr, Gıyâsüddîn b. Hâce Hümâmiddîn Muhammed, *Düstûrî'l-Vüzerâ'*, thk: Harbî Emin Süleymân, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, 1980.

³³ Münâvî, Muhammed Hamdî, *el-Vezâre ve'l-Vüzerâ fi'l-Asri'l-Fâtûmî*, Dâru'l-Maârif, Kahire, 1970.

³⁴ Abbas İkbâl, *el-Vezâre fî Ahdi's-Selâcika*, çev: Ahmed Kemâleddin Hilmi, Câmîatü'l-Kuveyt, Kuveyt, 1984.

³⁵ Al-İmad, Leila S., *The Fatimid Vizierate, 969-1172*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 1990.

³⁶ Günaltay, Şemseddin M., *İslam Tarihinin Kaynakları -Tarih ve Müverrihler-*, Endülüs Yayınları, İstanbul, 1991.

³⁷ Konuş, Fazlı, *Selçuklular Bibliyografyası*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006.

³⁸ Kartaloğlu, Habib, "Batıda Şia ile İlgili Yapılan Çalışmalar: Bibliyografik Bir Deneme", *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, 2012, C. V, sy: I, s. 119-140.

³⁹ Daftary, Farhad, *İsmaililer: Tarihleri ve Öğretileri*, çev: Ahmet Fethi, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2017.

⁴⁰ Daftary, Farhad, *Ismaili Literature: A Bibliography of Sources and Studies*, I.B.Tauris Publishers, London, 2004.

⁴¹ Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, Mana Yayınları, İstanbul, 2018.

Ayrıca konumuzla ilgili Ayşe Arayancan Atıcı tarafından yazılan makaleler, suikast düzenlenen şahısların isimlerini tespit etme esnasında bize yardımcı olmuştur.

Tezimizi çalışırken modern dönemde Selçuklularla ilgili Arap dünyasında yazılmış olan eserlerden de bir kısmını inceleme fırsatı bulduk. Suikasta uğrayan şahısları bir listede toplayan Sallâbî'nin *Devletü's-Selâcika*⁴²'sından oldukça faydalandık. Ancak verdiği bu listede yer alan, Haşhaşîler tarafından öldürüldüğünü söylediği şahısların ve ölüm tarihlerinin bir kısmının yanlış olduğunu tespit ettik. Suikastlar hakkında yorumlar yapan Takkuş'un *Târîhu Selâcika fi biladi's-Şam*⁴³ isimli kitabı başta olmak üzere konumuzla alakalı diğer eserlerinden de yararlandık.

Haşhaşîlerin aslında dönemin yönetimi tarafından kendilerine yapılan zulümler sonucu bu suikastları yaptıklarına ve sonradan kaynaklarda asi bir grup olarak yansıtıldığı düşüncesine sahip olan Faik Bulut⁴⁴ ve İsmail Kaygusuz⁴⁵ isimli müelliflerin eserlerinden farklı yorumları ve bakış açılarını tespit ederken istifade ettik.

III. Tarihi Süreç İçerisinde Haşhaşîler

A. Haşhaşîlerin Ortaya Çıktığı Dönemde İslâm Dünyasının Durumu

Abbâsî iktidarının oluşumundan yaklaşık 100 yıl sonra hilâfet merkezinin otoritesini kaybetmesi sonucunda yerel güçler kuvvet kazandılar. Böylece İslâm topraklarında hem siyasi hem de dini sebeplerden dolayı çeşitli hanedanlıklar ortaya çıktı.⁴⁶ Bir tarafta Mısır'da kendilerini Peygamberin gerçek varisi gören, Emevîlerden ve Abbâsîlerden sonra üçüncü büyük hanedanlık olan Fâtımîler kuruldu.⁴⁷ Diğer taraftan otoritenin sarsılması neticesinde aşağı tabakada isyancı gruplar ortaya çıkmaya başladı ve düzgün bir şekilde kanalize edilmedikleri için kuvvet kazandılar.⁴⁸ Özellikle de Şîa, bir ivme kaydetti.⁴⁹ Belirttiğimiz bu

---

⁴² Sallâbî, Ali Muhammed, *Devletü's-Selâcika*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2007.

⁴³ Takkuş, Muhammed Süheyl, *Târîhu Selâcika fi Bilâdi's-Şâm 471-511 h. / 1078-1117 m.*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 2002.

⁴⁴ Bulut, Faik, *Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği*, Berfin Yayınları, İstanbul, 2000.

⁴⁵ Kaygusuz, İsmail, *Nizari İsmaili Devletinin Kurucusu Hasan Sabbah ve Alamut (Öğretisi, Tarihi, Felsefesi)*, Su Yayınevi, İstanbul, 2004.

⁴⁶ Hourani, Albert, *Arap Halkları Tarihi*, çev: Yavuz Alogan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 63-65.

⁴⁷ Willey, Peter, *Eagle's Nest: Ismaili Castles in Iran and Syria*, London, 2005, s. 10.

⁴⁸ Hodgson, Marshall G. S., *The Venture of Islam Conscience and History in a World Civilization: 2 The Expansion of Islam in the Middle Periods*, The University of Chicago Press, London, 1974, s. 125-126.

⁴⁹ Hodgson, *The Venture of Islam*, s. 185.

süre zarfında siyasi bölünmelerin sebebi kısmen Arap-Fars ayrışması olsa da, asıl neden yeni bir otorite olarak ortaya çıkan Fâtımîler ve Selçuklulardır.⁵⁰

Yeni ortaya çıkan bu güçlerin yanı sıra İslâm dünyasında madde-ruh dengesinin bozulduğu,⁵¹ siyaset ve fikir ihtilaflarından dolayı mezhep çatışmalarının meydana geldiği bu dönemde Selçuklular ile Abbâsîler arasındaki münasebetler, Selçukluların tarih sahnesine ilk çıkışından itibaren iki tarafın Müslümanları bir arada tutabilmek adına Sünnîliği benimsemelerinden dolayı başladı ve gelişti.⁵² Selçukluların 449/1058 yılında Büveyhîler tarafından işgal altında olan Bağdat hilâfetini zor durumdan kurtarmaları ile de ilişkileri zirve noktasına ulaştı.⁵³ İlerleyen süreçte Bağdat sarayına gelin giden Türk hatunlarının katkılarıyla hilâfet kurumu ile sultanların en çok iç içe geçen bir zaman dilimi oldu.⁵⁴

Selçukluların ortaya çıktığı bu dönem, İslâm dünyasında karışıklıkların hüküm sürdüğü bir zaman dilimiydi. Fakat bu kargaşanın sebebi Selçuklular olmayıp onlar bu sıkıntılı zaman diliminin sonucunda ortaya çıkan sadece tarihi bir aktör idiler ve İslâm dünyasını tek bir çatı altında toplama fikri ile kurulmuşlardır.⁵⁵ Kendi dönemlerinde Sünnî-Gayrî Sünnî mezhepler arasındaki mücadeleler silahlı çatışmalara kadar varmasına rağmen Selçuklular, devlete tabi olan bütün mezhep grupları arasında dengeyi gözetmeye çalışmışlardır.⁵⁶ Kendilerine “Sünnî Bayraktarlığı” seçerek otoritelerini sağlamlaştırmaya, Müslümanlar arasında birlikteliği sağlayamaya çok çaba sarfetmişlerdir.⁵⁷

Selçuklular her ne kadar Müslümanların birlikteliğini sağlamak için uğraşsalar da bir tarafta ortaya çıkan Haçlı krizi⁵⁸ bir tarafta da kendi topraklarında ortaya çıkan, çeşitli kaleleri

---

⁵⁰ Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, s. 117.

⁵¹ Ekinci, Abdullah, “Selçukluların İslam Dünyasındaki Heterodoks Hareketlerle (İsma'îlî-Karmatî) Mücadelesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2006, sy: CLXIII, s. 204-205.

⁵² Bedirhan, Yaşar, “Ortadoğu ve Kafkaslarda Dini ve Siyasi Teröre Karşı Selçuklu Sultanlarının Uyguladıkları Politikalar”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2009, sy: CLXXXII, s. 106.

⁵³ Adalıoğlu, Hasan Hüseyin, *Büyük Selçuklu Devleti ile Abbâsî Halifeliği Münasebetleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996, s. 15-17; Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 51.

⁵⁴ Kitapçı, Zekeriya, *Abbasi Hilâfetinde Selçuklu Hâatunları ve Türk Sultanları*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1994, s. 33.

⁵⁵ Hodgson, *The Venture of Islam*, s. 42.

⁵⁶ Kara, Seyfullah, “Selçuklu Türkleri'nin Mezhepler Arası Barışı Sağlamaya Yaptıkları Katkıları”, Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyete Katkıları Sempozyumu, *S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları*, No: 20, Bilimsel Toplantılar Serisi: 8, Isparta, 2007, s. 380-385.

⁵⁷ Karataş, Cafer, “Selçukluların Din Politikası”, *İSTEM*, Konya, 2003, Y: I, sy: II, s. 105.

⁵⁸ Hodgson, Marshall G. S., *The Order of Assassins: The Struggle Of The Early Nizârî Ismâ'îlîs Against The Islamic World*, Mouton & Co Publishers, 1955, s. 85.

ele geçiren Haşhaşîlerle olan mücadelelerinde kendilerine ait bir casus teşkilatının varlığının eksikliği ve kendi içlerindeki hainlerden dolayı⁵⁹ tam bir başarıya ulaşamadılar.⁶⁰

Zararları “*Yahudilerden, Hristiyanlardan ve hatta Deccâl’den bile daha fazla*”⁶¹ olduğu söylenen Haşhaşîlerin, İslâm dünyasına en büyük zararları zaman zaman kendileri ile iş birliği yaptıkları Haçlıların⁶² kolayca bölgede yayılmalarını sağlamalarıdır.⁶³ Ayrıca Abbâsîlerin çökmesini hızlandırarak⁶⁴ ve Selçukluların ordularını zayıflatarak⁶⁵ İslâm topraklarında yüzlerce yıl sürecek olan büyük bir kargaşaya sebebiyet vermişlerdir.

B. Haşhaşîlerin Ortaya Çıkışı

Tam adı el-Hasen b. Alî b. Muhammed b. Ca’fer b. el-Hüseyn b. Muhammed b. es-Sabbâh el-Himyerî er-Razî olan Hasan Sabbâh, 438/1046 ile 518/1124 yılları arasında yaşamıştır.⁶⁶ İtikadî açıdan on iki imam koluna mensup bir ailenin çocuğudur.⁶⁷ Kimilerine göre astroloji ve hendese alanında uzman,⁶⁸ sihir ve matematikten anlayan,⁶⁹ halkı kurtarmak için ortaya çıkan bir çeşit mehdi;⁷⁰ kimileri tarafından ise “*Modern teröristlerin öncüsü*”, “*Şeytanî Entrikacı*” veya “*Hükümdar Katili*”⁷¹ olarak tanımlanan Hasan Sabbâh ele aldığımız harekâtın kurucusu olarak kabul edilmektedir.

---

⁵⁹ Delibalta, Yavuz, *Selçuklularda İstihbarat*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2018, s. 116-117.

⁶⁰ Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra*, s. 66-67.

⁶¹ Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdü'l-Kâhir, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, çev: Ethem Ruhi Fıçlalı, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, TDV Yayınları, Ankara, 1991, s. 230-241.

⁶² Daftary, *Ismaili Literature*, s. 56.

⁶³ Özeydin, Abdülkerim, “I. Haçlı Seferinin Başarıya Ulaşmasında Büyük Selçuklular’ın İçinde Bulunduğu Siyâsî ve İctimâî Şartların Rolü”, *USAD*, 2016, sy: V, s. 11.

⁶⁴ Hitti, Philip K., *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev: Salih Tuğ, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, I/765.

⁶⁵ Nadya İbû Cemâl, *en-Nâcüne mine'l-Gazvi'l-Mogûli: Nizarî Kuhustânî ve İstimrâriyyetü't-Taklidi el-İsmâiliyyi fi İrân*, çev: Seyfeddîn el-Kasîr, Dâru's-Sâkî, Beyrut, 2004, s. 69.

⁶⁶ Özeydin, Abdülkerim, “Hasan Sabbâh”, *DİA*, İstanbul, 1997, XVI/347.

⁶⁷ Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ*, III/113.

⁶⁸ İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshâk, *el-Fihrist*, Dâru'l Mâ'rife, Beyrut, 1348, s. 376.

⁶⁹ Makrîzî, *Kitâbü'l-Mukaffa'l-Kebîr*, III/327.

⁷⁰ Brockelmann, C., *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, çev: Neşet Çağatay, AÜİF Yayınları, Ankara, 1964, s. 166.

⁷¹ Willey, *Eagle's Nest*, s. 35.

Hakkında birçok bilgi kaydedilen Hasan Sabbâh'ın Nizâmülmülk ve Ömer Hayyam ile Nişâbur'da birlikte eğitim gördüğüne dair rivayetler,⁷² bu üç şahsiyetin doğum ve ölüm yıllarının kaynaklarda belirtildiği üzere çok farklı olmasından dolayı doğru bir haber değildir.⁷³

Haşhaşiler, Kuzey Afrika bölgesinde temelinde İsmâili inancı olan ve X. yüzyılın son yıllarında ortaya çıkan⁷⁴ Fâtımîlerin halifesi Müstansır-Billâh'ın iktidarını güçlendirdikten sonra Selçukluların oluşturduğu sosyal ve siyasi düzeni yıkmak amacıyla⁷⁵ Şîi-İsmâili fikirleri Mısır'ın dışında da yaymak için çeşitli daîlerle görüşmesi sonucunda tarih sahnesine çıkarlar.⁷⁶ Halifenin görüştüğü kişilerden birisi de 479/1086 yılında tüccar kılığında Mısır'a gelen Hasan Sabbâh'tır.⁷⁷ Halife Müstansır'ın büyük ilgisisine muvafık olan Hasan Sabbâh, onun tarafından Horasan'a vekil olarak tayin edilir.⁷⁸

Fâtımî halifesi tarafından görevlendirilen Hasan Sabbâh, Mısır'dan döndükten sonra Selçuklu topraklarında faaliyetleri için merkezi hâkimiyetten uzak ve dağlık alanlardan oluşan, İslâm'ı geç kabul eden ve Sünnî inanca muhalif olan Deylem'i kendisine merkez olarak seçer.⁷⁹ Bu bölgede Elburz dağlarının üzerindeki muhkem kalelerden en önemlisi olan, Taberistan şivesinde “*Kartal Yuvası*” anlamlarına gelen,⁸⁰ dört bir tarafı dağlarla çevrili olan ve devasa büyüklükte kayaların zirvesinde yer alan⁸¹ Alamut kalesini 483/1090⁸² yılında ele

---

⁷² Devletşah, Bahtîşâh-ı Semerkand-î, *Şair Tezkireleri (Tezkiretü'ş-Şuarâ)*, çev: Necati Lugal, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 200-204; Hammer, Joseph Von, *The History of Assassins*, Translated From The German: Oswald Charles Wood, London, 1835, s. 42; Hüseyin Ahmed Emin, *Târîhu'l-İrâk fi'l-Asri'l-Selcûkî*, el-Mektebetü'l-Ehliyye, Bağdat, 1965, s. 260.

⁷³ Lewis, Bernard, *Haşhaşiler (Ortaçağ İslâm Dünyasında Terörizm ve Siyaset)*, çev: Ali Aktan, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 35; Ocak, Ahmet, *Selçukluların Dinî Siyaseti*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s. 213-214; Özyayın, Abdülkerim, “Nizâmülmülk”, *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIII/194; Ekinci, Abdullah, “Orta Çağ İslam Dünyasında İhanetler ve Suikastler: İsmâ'ili, Karmati ve Nizari Gruplar”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Şanlıurfa, 2016, sy: XXXVI, s. 43.

⁷⁴ Seyyid, Eymen Fuâd, “Fâtımîler”, *DİA*, İstanbul, 1997, XII/228.

⁷⁵ İbn Haldûn, Abdurrahmân b. Muhammed, *Târîhu İbn Haldûn*, thk: Halil Şehâdeh, Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2001, VI/85; Ocak, *Selçukluların Dinî Siyaseti*, s. 222; Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, s. 228.

⁷⁶ Yaltkaya, Mehmet Şerafeddin, “Fâtımîler ve Hasan Sabbah”, *Dârülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul, 1926, C. I, sy: VI, s. 20; Özyayın, Abdülkerim, “Müstansır-Billâh el-Fâtımî”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII/119-120.

⁷⁷ Makrîzî, *Kitâbü'l-Mukaffa'l-Kebîr*, III/328; Zirikî, *el-A'lâm*, II/193.

⁷⁸ Ebüzziyâ Tefkik, Mehmet (1331/1913), *Hasan bin Sabbâh*, Matbaa-i Ebüzziyâ, Konstantiniyye, 1300, s. 8.

⁷⁹ Ocak, *Selçukluların Dinî Siyaseti*, s. 215.

⁸⁰ Özyayın, Abdülkerim, “Alamut”, *DİA*, İstanbul, 1989, II/336-337.

⁸¹ Willey, *Eagle's Nest*, s. 23.

⁸² Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ*, III/116-117.

geçirir.⁸³ Bölgedeki birçok kaleyi de ele geçiren⁸⁴ Hasan Sabbâh, Alamut'ta katı bir yönetim oluşturduktan sonra⁸⁵ Selçuklular ve Müslümanlar aleyhinde isyan için hazırlık yapar.⁸⁶

Alamut Kalesinde otoritelerini güçlendirdikten sonra Haşhaşîler; harekâtın ayakta kalabilmesi için taraftarlarından, halktan, yolcu ve tüccarlardan, Hristiyan yöneticilerden vergi toplamaya ve soygunlar yapmaya başlarlar.⁸⁷ En önemli dayanakları suikast ve şiddet olduğu için insanlar arasında korku yayarlar.⁸⁸

İlerleyen süreçte Fâtımî Halifesi Müstansır'ın 487/1094 yılında ölümünden sonra yerine halife olarak kimin geçeceği konusunda ortaya çıkan görüş ayrılığı sebebi ile Hasan Sabbâh'ın kurduğu harekât ile Mısır arasında büyük bir ayrışma meydana gelir.⁸⁹ Böylece Müstansır'ın başlattığı bu girişim, Nizâriyye ve Müsta'liyye olarak ikiye ayrılır.⁹⁰ Mısır, Yemen, Hint Yarımadası, Suriye'deki İsmâîliler Müsta'li-Billâh'ı; İran, Irak, Suriye'nin bazı bölgelerindekiler ise Nizâr'ı halife olarak kabul ederler ve Nizar'ı halife kabul edenlerin Kahire ile bağlantıları kopar.⁹¹

Hasan Sabbâh'ın 518/1124 yılında⁹² ölümünden sonra Haşhaşîler, daha önceden yavaş yavaş yapılandıkları Suriye topraklarına yönelerek çeşitli kaleleri ele geçirerek⁹³ kendilerine Nusayriye dağlarındaki Mezyed Kalesini ikametgâh yaparlar.⁹⁴ Suriye bölgesinde de hem Müslümanlara hem de çıkarlarına ters düşen kişilere suikastlar düzenlerler.

---

⁸³ Ebüzziyâ Tevfik, *Hasan bin Sabbâh*, s. 9.

⁸⁴ İbnü'l-Verdî, Ebû Hafs Zeynüddîn Ömer b. Muzaffer, *Târîhu İbni'l-Verdî*, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996, II/13; Daftary, *Ismaili Literature*, s. 53.

⁸⁵ Hodgson, Marshall G. S., "Hasan-ı Sabbâh", çev: Süleyman Tülücü, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy: XXXX, Erzurum, 2009, s. 249.

⁸⁶ Watt, W. Montgomery, *Islam and The Integration of Society*, London, 1961, s. 68.

⁸⁷ Atıcı Arayancan, Ayşe, "Nizârî İsmâîlîleri'nin Gelir Kaynakları", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009, sy: XXVI, s. 234-239.

⁸⁸ Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 103.

⁸⁹ Hâşim Osman, *el-İsmâîliyye beyne'l-Hakâik ve'l-Ebâtil*, takdim: Arif Tamir, Müessesetü'l-Âlemî, Beyrut, 1998, s. 27; Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 102; Çelik, Aydın, *Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)*, TTK Yayınları, Ankara, 2018, s. 349-350.

⁹⁰ Münâvî, *el-Vezâre ve'l-Vüzerâ fi'l-Asri'l-Fâtımî*, s. 225.

⁹¹ Nadya İbû Cemâl, *en-Nâcûne mine'l-Gazvi'l-Mogûlî*, s. 65.

⁹² Azîmî, *Târîh*, s. 48.

⁹³ Takuş, Muhammed Süheyl, *Târîhu'l-Eyyûbiyyîn fi Mısır ve Bilâdi's-Şâm ve İklîmi'l-Cezîre 569-661 h. /1174-1263 m.*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1999, s. 96-97.

⁹⁴ Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, s. 168.

C. Haşhaşî Kavramı

Ele aldığımız bu yapı hakkında İbn Haldûn, zaman içerisinde onlar için sırasıyla Karmatîler, Bâtıniler, İsmâîliler, Nizâriler diye adlandırıldıklarından bahseder.⁹⁵ Bu isimlendirmelerin yanı sıra onları tasvir etmek için birçok terim kullanılmıştır.

Karmatîler denmesinin sebebi toplumda kargaşa çıkarmalarıdır, ancak hem inanç hem de yöntem açısından onlardan çok farklılardır. Bâtiniyye ise “Allah’ın naslarının gerçek anlamlarını kabul etmeyen, ayetlerin gerçek anlamını sadece Allah ile irtibat kuran bir imamın bileceğini savunan” aşırı fırkaların⁹⁶ hepsi için genellikle bu kavram kullanıldığı için Hasan Sabbâh ve taraftarları için de kullanıldığını görmekteyiz. Alamut kalesi ele geçirildikten sonra Bâtiniliğin kurumlaşarak örgütsel olarak ortaya çıktığına⁹⁷ dair yorumlar olmasına rağmen Bâtini kavramı daha çok inanç boyutunu temsil ettiği ve bu inanca inanan her bireyin suikastlara katılmamasından dolayı onları isimlendirirken Bâtini kavramını kullanmayı tercih etmedik.

Hasan Sabbâh ve taraftarları, köken olarak Bâtinilik inancına dayanan ve her zâhirin arkasında bir batin olduğuna inanan İsmâiliyye⁹⁸ mezhebi dairesi içerisinde⁹⁹ ancak süreç içinde değişime uğramış bir hareket¹⁰⁰ olarak ele alınsalar da İsmâiliyye’den farklı bir yapıya sahip olduklarından dolayı¹⁰¹ bu kavramın da onları tasvir etmede yetersiz olduğu kanatındeyiz.

Bu kavramların yanı sıra Haşhaşîler için ulemâ tarafından her şeyi kendilerine mübah kıldıklarından dolayı “İbâhî”; Allah ve Peygamberini reddettikleri için “Zenâdıkâ”,¹⁰² öldürme yolunda canlarını feda ettikleri için “fedâviyyetü”,¹⁰³ dini ve siyasi toplulukların

---

⁹⁵ İbn Haldûn, *Târîh*, VI/121.

⁹⁶ İlhan, Avni, “Bâtiniyye”, *DİA*, İstanbul, 1992, V/190-191.

⁹⁷ Anıl, Yaşar Şahin, *Alamut Terörünün Kaynakları ve Hasan Sabbah*, Gentaş Yayınları, İstanbul 2003, s. 173-175.

⁹⁸ Hüseyin Ahmed Emin, *Târîhu'l-İrâk fi'l-Asri'l-Selcûkî*, s. 258.

⁹⁹ Şehristânî, Ebû'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b. Abdülkerîm, *el-Milel ve'n-Nihal*, çev: Mustafa Öz, *İslam Mezhepleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 196.

¹⁰⁰ Atıcı Arayancan, “Nizârî İsmâîlileri’nin Gelir Kaynakları”, s. 233.

¹⁰¹ Filibeli Şehbenderzâde Ahmed Hilmi (1333/1914), *Târîh-i İslâm*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1971, s. 332.

¹⁰² Çubukçu, İbrahim Ağâh, “İbahîler ve Batnîlik”, *AÜİF Dergisi*, Ankara, 1970, C. XVIII, s. 69.

¹⁰³ İbn Haldûn, *Târîh*, VI/122.

düşmanlarından kurtulmak amacıyla yetiştirdikleri, hayatlarını feda etmekten çekinmeyen kişi veya gruplar için kullanılan “*fidâî-fedâî*”¹⁰⁴ kavramları da kullanılmıştır.

İlerleyen süreçte Batıda ortaya çıkan ve “*Haşîşiyin-Haşşaşin*”¹⁰⁵ yani “*haşhaş yiyenler*”¹⁰⁶ anlamına gelen “*Assassins*” kelimesi kullanılmıştır.¹⁰⁷ Bu kavram, İslâm dünyasında Haşhaşîler tarafından profesyonel bir şekilde yapılan¹⁰⁸ cinayetlere şahit olan Haçlıların onları Batı dünyasına “*acımasızca cinayet işleyen-katiller*” anlamında tanıtmaları sonucunda ortaya çıkar.¹⁰⁹ Haçlılar, bu kavramı hem Müslümanları hem de Hristiyanları tedirgin eden mutaassıp bir Müslüman cemaati tasvir etmek için kullanmışlardır.¹¹⁰ Elimize ulaşan bir habere göre bu kavramı ilk defa Fâtımî halifesi Âmir-Biahkâmillâh, VI/XI. yüzyılın ikinci yarısında Suriye’deki Haşhaşîleri kötülemek için kullanmıştır.¹¹¹ Başka bir bilgiye göre Zeydîler, İrandakiler için de Haşhaşî kelimesini kullanmışlardır.¹¹² Kısacası bu terim, onlara ait özel bir isim¹¹³ olduğu ve bu kavram kullanıldığında sadece onlar anlaşıldığı için Haşhaşî kavramını kullanmayı tercih ettik.

Modern dönemdeki müellifler ise Hasan Sabbâh ve Haşhaşîleri: “*dini-siyasi bir cereyan*”,¹¹⁴ “*devlet*”,¹¹⁵ “*Nizâri*”,¹¹⁶ “*radikal bir tarikat*”, “*Nizâri Dava*”,¹¹⁷ “*terör*

---

¹⁰⁴ Yazıcı, Tahsin, “Fidâî”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIII/53.

¹⁰⁵ Dozy, Reinhart, *Târîh-i İslâmiyyet*, çev: Abdullah Cevdet, Mısır, 1908, II/395; Daftary, Farhad, “The "Order of the Assassins:" J. Von Hammer and The Orientalist Misrepresentations of The Nizari Ismailis (Review article)”, *Taylor & Francis, Iranian Studies*, No. 1, 2006, s. 74.

¹⁰⁶ Filibeli Şehbenderzâde Ahmed Hilmi, *Târîh-i İslâm*, s. 332; Hâşim Osman, *el-İsmâiliyye*, s. 16.

¹⁰⁷ Daftary, Farhad, *The Assassin Legends: Myths of The Ismailis*, I. B. Tauris & Co Ltd, London, 1994, s. 89; Saleh, Shakib, “The Use of Bâtınî, Fidâ’î and Hashîshî”, *Maisonneuve & Larose, Studia Islamica*, No. 82, 1995, s. 35; Nahas, Gabriel G., “Hashishin Islam 9th to 18th Century”, *Columbia University College of Physicians and Surgeons*, New York, ts., s. 815.

¹⁰⁸ Daftary, *Ismaili Literature*, s. 91.

¹⁰⁹ Özeydin, Abdülkerim, *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İ. Ü. Yayınları, İstanbul, 2001, s. 86.

¹¹⁰ Lewis, *Haşîşiler*, s. 2.

¹¹¹ Öz, Mustafa, “Haşîşiyeye”, *DİA*, İstanbul, 1997, XVI/418.

¹¹² Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 30.

¹¹³ Lewis, *Haşîşiler*, s. 7; Mirza, Nasseh Ahmad, *Syrian Ismailism: the ever living line of the imamate AD 1100-1260*, Richmond: Curzon, 1997, s. 1.

¹¹⁴ Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara, 1954, V/150.

¹¹⁵ Filibeli Şehbenderzâde Ahmed Hilmi, *Târîh-i İslâm*, s. 332; Hüseyin Ahmed Emin, *Târîhu'l-İrâk fi'l-asri'l-Selcûkî*, s. 261; Kafesoğlu, İbrahim, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973, s. 122; Saleh, “The Use of Bâtınî, Fidâ’î and Hashîshî”, s. 36; Nadya İbû Cemâl, *en-Nâcûne mine'l-gazvi'l-Mogûlî*, s. 70.

¹¹⁶ Daftary, *The Assassin Legends*, s. 89.

¹¹⁷ Hodgson, *The Order of Assassins*, s. 71.

örgütü”,¹¹⁸ “bağımsız bir rejim”,¹¹⁹ “İsmâîlîyye devleti”,¹²⁰ “İsmâîli Dailer”¹²¹ gibi farklı oluşumlar olarak ele alırlar.

Hasan Sabbâh’ın suikast düzenlettireceği adamına haşhaş veya içki içirdiği kanısını, alınan ilacın etkisinin bir-iki saat içerisinde geçeceği ve gerçekleştirilecek suikast işleminin dikkat isteyeceği için bu haberlerin uydurma olduğu ifade edilmektedir.¹²² Haşhaşî denmesinden maksatın haşhaş içmelerinden değil, davalarına olan sadakatlerinden kaynaklandığı söylenmektedir.¹²³ Bu görüş çerçevesinde, Haşhaş içtiklerine dair haberin doğuda Nizâmülmülk ve Gazzâlî’nin eserleri vasıtasıyla¹²⁴ Batıda ise Marco Polo sayesinde her yere yayıldığını ifade edilmektedir.¹²⁵ Bütün bu anlatımlar dikkate alındığında Hasan Sabbâh’ın adamlarının suikast yapacakları anda cesaret ve dikkatlerini o eylem üzerinde yoğunlaştırmak maksadıyla belli miktarda haşhaş içtikleri düşünülebilir. Bu sebeple de Haşhaşî olarak tanımlanmış oldukları ifade edilebilir.

D. Suikastların Sebepleri ve Yöntemleri

Hasan Sabbâh’ın ve Haşhaşîlerin dolayısıyla suikastların İslâm dünyasında niçin ortaya çıktıklarını tek bir neden çerçevesinde açıklamak mümkün değildir. Zira bazı müelliflere göre “Şahsi hırs ve düşmanlarından intikam almak”,¹²⁶ Abbâsî zulmünü yok etmek¹²⁷ ve Ehl-i Beyt’in hilâfetten hakkını istemek için,¹²⁸ diğer bazı müelliflere göre ise kendilerine zulmeden¹²⁹ Selçuklular ile savaşmak¹³⁰ ve Bâtını inancının özgürlüğü sağlamak

---

¹¹⁸ Laust, Henry, *İslam’da Ayrılıkçı Görüşler*, çev: Ethem Ruhi Fırlalı, Sabri Hizmetli, Pınar Yayınları, İstanbul, 1999, s. 210.

¹¹⁹ Watt, *Islam and The Integration of Society*, s. 68.

¹²⁰ Yaltkaya, “Fâtımîler ve Hasan Sabbah”, s. 20.

¹²¹ Hâşim Osman, *el-İsmâîlîyye*, s. 23.

¹²² Saleh, “The Use of Bâtînî, Fidâ’î and Hashîshî”, s. 41.

¹²³ Bulut, *Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği*, s. 175-176.

¹²⁴ Daftary, “The "Order of the Assassins", s. 73.

¹²⁵ Daftary, “The "Order of the Assassins", s. 75; Yelin, Konstantin, “Isma’ilis and Crusaders in Syria, Medieval Diplomacy”, *University of Cambridge Faculty of Oriental Studies*, 2006, s. 9.

¹²⁶ Lockhart, Laurence, “Hasan-ı Sabbâh ve Haşîşiler”, çev: Süleyman Tülücü, *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, 2006, sy: XXVI, s. 219.

¹²⁷ Yaltkaya, “Fâtımîler ve Hasan Sabbah”, s. 26-27.

¹²⁸ Muhsin Abdülhamid, *İslam’a Yönelen Yıkıcı Hareketler (Bâbîlik ve Babâîliğin İcyüzü)*, çev: Saim Yeprem, Hasan Güleç, DİB, Ankara, 1973, s. 42.

¹²⁹ Kaygusuz, *Nizari İsmâîli Devletinin Kurucusu Hasan Sabbah ve Alamut*, s. 30-31.

¹³⁰ Bulut, *Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği*, s. 38.

için ortaya çıkmışlardır.¹³¹ Ancak bu sebepler, Haşhaşîlerin ortaya çıkışını açıklamak için yetersiz kalmaktadır.

Bâtını inancını benimseyen Hasan Sabbâh'ın, Fâtımîlerin kökünü kazıyarak İslâm topraklarına Sünnîliği yerleştirmek isteyen¹³² Selçuklulara karşı olması doğaldır.¹³³ Harekâtın ilk başta kurulma amacı bölgede Fâtımî egemenliğini kurmak¹³⁴ olsa da; Haşhaşîlerin Müslümanlara karşı düzenlediği faaliyetlerin ve suikastların tek sebebi olarak Sünnîlik meselesini öne sürmek yanlıştır. Zira Haşhaşîlerin Melik Rıdvan, Tuğtegin gibi Sünnî liderlerle yaptıkları iş birlikleri mezhep saikiyle değil, çıkarları çerçevesinde hareket ettiklerini göstermektedir.¹³⁵ Çıkarları çerçevesinde de ister Haçlılardan ister Müslümanlardan kendilerinden öldürmeleri istenilen kişileri öldürmüşlerdir.¹³⁶ Böylece ortaya çıkmalarından kısa bir süre sonra çeşitli güçlerin maşası olmuşlardır.

Bir değerlendirmeye göre III/IX. yüzyılda Abbâsî topraklarında ortaya çıkan Bâbekiyye harekâtından hem din hem de yöntem açısından etkilenen Haşhaşîler, “*Bölgesel Milliyetçilik*” ekseninde ortaya çıkmış bir örgüttür.¹³⁷ Ancak Haşhaşîlerin belli bir stratejileri olmadığından dolayı amaçları açık değildir ve “*ilkel bir sosyalizm*” uygular gibi gözükerek halkı yanlarına çekmeye çalışmışlardır.¹³⁸ Ayrıca iktâ düzeni ile birlikte ülkede yeni bir yapının oluşması ve vergilerin artması gibi sebeplerden dolayı insanlar arasında memnuniyetsizliklerin artması sonucunda halkın bu yeni oluşumu desteklemeye ittiğini belirtenler de bulunmaktadır.¹³⁹

Fâtımîlerin planları neticesinde kurulan¹⁴⁰ bu harekâtın öncüsü olan Hasan Sabbâh, Türkmen egemenliğine reaksiyon göstererek¹⁴¹ kendisi gibi Türk bürokrasinin yeni bir toprak düzeni ile ortaya çıkması sonucunda güçlerini kaybettiklerinden dolayı rahatsızlık duyan

---

¹³¹ Kaygusuz, *Nizari İsmaili Devletinin Kurucusu Hasan Sabbah ve Alamut*, s. 20-22.

¹³² Daftary, “The Order of the Assassins”, s. 80.

¹³³ Daftary, Farhad, *Şii İslam Tarihi*, çev: Ahmet Fethi, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2016, s. 169.

¹³⁴ Kara, Seyfullah, *Büyük Selçuklular ve Mezhep Kavgaaları*, Endülüs Yayınları, İstanbul, 2018, s. 134.

¹³⁵ Usta, Aydın, “Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde Haşîşîler”, *İstanbul Edebiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 2008, sy: XXXXIV, s. 4.

¹³⁶ Karakuş, Nadir, “Tarihin Araçsallaştırılmasında Haşhaşîlik Örneği”, *Din Algısı İnşasında Tarihin Araçsallaştırılması*, editör: Adnan Demircan, Mana Yayınları, İstanbul, 2019, s. 217.

¹³⁷ Azimli, Mehmet, “Tarihin Araçsallaştırılmasında Hürremiyye Özelinde Batıniyye Örneği”, *Din Algısı İnşasında Tarihin Araçsallaştırılması*, editör: Adnan Demircan, Mana Yayınları, İstanbul, 2019, s. 202.

¹³⁸ Anıl, *Alamut Terörünün Kaynakları ve Hasan Sabbah*, s. 244-245.

¹³⁹ Lewis, Bernard, Ortadoğu, s. 73.

¹⁴⁰ Dozy, *Târîh-i İslâmiyyet*, II/394; Yaltkaya, “Fâtımîler ve Hasan Sabbah”, s. 20.

¹⁴¹ Daftary, *Şii İslam Tarihi*, s. 169.

İranlıların desteğini de alarak¹⁴² yeni bir düzen kurmak istemiştir. Ancak talebini illegal yollarla gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Selçuklu Sultanı Melikşah'ın ani ölümünden sonra oluşan iktidar boşluğundan dolayı oğulları Berkyaruk ile Muhammed Tapar arasında meydana gelen saltanat mücadelesi¹⁴³ ile İslâm dünyasına düzenlenen Haçlı seferleri Haşhaşîlerin güçlenmelerini sağlamıştır.¹⁴⁴ Ayrıca bu iktidar mücadeleleri esnasında sultanların karşı tarafı yenebilmek için ordularında Haşhaşî gruplara yer vermeleri de daha rahat hareket edebilmelerini sağlamıştır.¹⁴⁵

İslâm topraklarındaki bu olumsuz ortamı fırsat bilen Hasan Sabbâh; amacına ulaşmak için dünya işlerini bilmeyen, ahmak insanları kendisine bağlamıştır.¹⁴⁶ Müritlerine özel eğitimler vermeye¹⁴⁷ başladıktan sonra, sahip olduğu teşkilatçı zekası sonucunda¹⁴⁸ müritlerinden bir kısmını “*eli hançerli katillere*” dönüştürmüştür.¹⁴⁹ Onları bal, hurma ve şuniz (çörek otu) ile sarhoş ettikten sonra kendini cennette sanan bu adamları¹⁵⁰ öldürmek istediği insanların üzerlerine salmıştır.¹⁵¹ Bilinmezlik ve gizlilik ekseninde kurduğu bu harekâtta müritlerine istediği her şeyi yaptırmıştır.¹⁵²

Yukarıda belirttiğimiz sebeplerden dolayı ortaya çıkan Haşhaşîler, hedeflerine daha hızlı ulaşabilmek için kendilerinden önce İran toplumunda kullanılan suikast yöntemini ve gerilla tekniğini¹⁵³ seçerek,¹⁵⁴ bu en önemli silahlarını¹⁵⁵ ileri bir seviyeye taşıdılar.¹⁵⁶ Arapça kökenli bir kelime olan اغتيال sözlükte “*Gizlice cana kıyma ve kötülük etmeye*

---

¹⁴² Lewis, Bernard, *Orta Çağ İslam Dünyasında İhanetler ve Suikastler: İsmâ'ili, Karmati ve Nizari Gruplar*, s. 118.

¹⁴³ Hammer, *The History of Assassins*, s. 64.

¹⁴⁴ Ekinci, “Orta Çağ İslam Dünyasında İhanetler ve Suikastler: İsmâ'ili, Karmati ve Nizari Gruplar”, s. 45.

¹⁴⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/172.

¹⁴⁶ İbnü'l-Cevzî, *İblis'in Hileleri*, çev: Mehmet Ali Kara, Tevhid Yayınları, İstanbul, 1996, s. 159.

¹⁴⁷ Tan, Muzaffer, *Haşhaşîliğin Tarihsel Arka Planı -İsmâ'ili Davet Yapılanması-*, Maarif Mektepleri, Ankara, 2017, s. 83.

¹⁴⁸ Nahas, “Hashishin Islam 9th to 18th Century”, s. 815.

¹⁴⁹ Özyayın, Abdülkerim, “Sultan Berkyaruk Devrinde (1092-1104) Bâtinîlerle Yapılan Mücadeler”, İstanbul, 1995, s. 177.

¹⁵⁰ Polo, Marko, *Markopolo Seyahatnamesi I*, yay. haz: Filiz Dokuman, Tercüman Gazetesi Yayınları, ts., s. 42-45; Dozy, *Târîh-i İslâmiyyet*, II/396.

¹⁵¹ İbnü'l-Cevzî, *İblis'in Hileleri*, s. 159.

¹⁵² Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, I/688-690.

¹⁵³ Watt, *Islam and The Integration of Society*, s. 69.

¹⁵⁴ Makrîzî, *Kitâbü'l-Mukaffa'l-Kebîr*, III/330; Hodgson, *The Order of Assassins*, s. 111.

¹⁵⁵ Takkuş, *Târîhu'l-Eyyûbiyyîn*, s. 96.

¹⁵⁶ Campbell, Anthony, *The Assassins of Alamut*, Published by Lulu, 2008, s. 16.

kalkışma” ile “*Bir devlet büyüğünü veya önemli bir kişiyi plan kurarak öldürme*”¹⁵⁷ anlamlarına gelir.

Aslında Haşhaşîlerden önce de İslâm tarihinde Hâricîler gibi birçok oluşum, düşmanlarına karşı suikastlar yapmışlardır. Fakat İslâm tarihi boyunca suikast düzenleyen hiçbir grup, Haşhaşîler kadar büyük bir siyasi rol oynayamamışlardır.¹⁵⁸ Bununla birlikte modern çağda İslâm toplumunda meydana gelen canlı bomba eylemlerinin tarihi arka planında onların etkilerinin olduğu belirtilmektedir.¹⁵⁹ Nitekim Hammer’e göre Avrupa’da ortaya çıkan Cizvitler, Haşhaşîlerden etkilenerek kurulmuşlardır.¹⁶⁰

Haşhaşîler bu suikastları düzenlerken o dönemde kullanılan diğer aletleri kullanmak yerine, bir görüşe göre Hz. Ali hançerle öldürüldüğünden dolayı suikast silahı olarak “*hançer*”i kullanmışlardır.¹⁶¹ Rivayetlere göre Suriye bölgesindeki Haşhaşî reisi özel hançerler yaptırır ve üzerlerine kimin öldürüleceğini yazarmış. Zamanı gelince adamlarından birine hançeri vererek görevi yerine getirmesini emredermiş.¹⁶²

Haşhaşîlerin Müslümanlar üzerine düzenledikleri suikast girişimleri temel olarak ikiye ayrılır. İlk kısım sözde kendilerine baskı uygulayan, saldırı düzenleyen sultanlar, halifeler ve devlet adamlarından oluşan şahsiyetlerdir. İkinci kısım ise toplumda otorite olarak önemli bir etkiye sahip olan,¹⁶³ inanç ve teknik olarak kendilerine düşman olan şehirlerin sivil sahiplerine yani kadınlara ve imamlara yöneliktir.¹⁶⁴

Haşhaşîler, birinci kısımdan özellikle siyaset-savaş meydanlarında ön planda olan, Haçlılarla mücadele eden önemli komutanlara ve toplumda otoritesi olan şahıslara suikastlar düzenlemişlerdir.¹⁶⁵ Bu suikastları da halkın görebileceği ve özellikle Cuma namazı

---

¹⁵⁷ TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/>, (et: 10.05.2020 15.30).

¹⁵⁸ Hodgson, *The Order of Assassins*, s. 82.

¹⁵⁹ Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 30.

¹⁶⁰ Hammer, *The History of Assassins*, s. 204.

¹⁶¹ Atıcı Arayancan, Ayşe, “Hasan Sabbah ve Halefleri Tarafından Suikaste Uğrayan Devlet Adamları 1090-1257”, *İCANAS Kongresi (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)*, Ankara, 2007, s. 334-336.

¹⁶² Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, II/465.

¹⁶³ Kurpalidis, G. M., *Büyük Selçuklu Devleti'nin İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, çev. İlyas Kamalov, Ötügen Yayınları, İstanbul, 2007, s. 149-151.

¹⁶⁴ Hodgson, *The Order of Assassins*, s. 112.

¹⁶⁵ Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 469.

çıkışlarında yapmayı tercih etmişlerdir.¹⁶⁶ Böylece topluma ve devlet ricâline ders vermek istemişlerdir.¹⁶⁷

Müslümanlar ve Haçlılar üzerine düzenlenen¹⁶⁸ suikastların, “*dini bir görev*”¹⁶⁹ algısıyla “*Adalet*” ve “*İnsancıl*” istekler için¹⁷⁰ cinayeti evcilleştirerek düşman oldukları kişilerden kurtulmak için kullandıkları bir yöntem¹⁷¹ olduğuna dair yorumlar söz konusudur.¹⁷² Ancak suikastları, dinin emri gibi göstererek toplumda bir kargaşaya ve masum insanların kanlarının akmasına sebebiyet verilmesinden dolayı¹⁷³ korkunç bir yöntem olduğunu kabul etmek gerekir.

Haşhaşîlerin günümüzdeki teröristlerden farkının masum insanları öldürmemeleri¹⁷⁴ olduğuna dair yorumların elimize ulaşan çeşitli rivayetler ekseninde doğru olmadığını belirtmemiz gerekir. Zira onların masum insanlara da düzenledikleri birçok saldırı olduğunu görmekteyiz. Örnek vermek gerekirse; Haşhaşîlerle iyi geçinmek isteyen Irak Selçuklu Hükümdarı Sultan Mahmûd, liderlerinden huzuruna bir elçi talep eder. Bu talep üzerine gelen elçinin Sultan’ın huzurundan çıktıktan sonra kimliği meçhul kişiler tarafından öldürülmesi sonucunda, Haşhaşîler Kazvin’e saldırarak hiçbir suçu olmayan halktan birçok insanı öldürürler.¹⁷⁵ 498/1105’te olduğu gibi bazen hac kabilelerine saldırmışlardır.¹⁷⁶ 518/1124 yılında Diyarbakır (Amed)’da olduğu gibi şehirlere yaptıkları baskınlar ile yüzlerce insanı katletmişlerdir.¹⁷⁷

---

¹⁶⁶ Campbell, *The Assassins of Alamut*, s. 17.

¹⁶⁷ Atıcı Arayancan, “Hasan Sabbah ve Halefleri Tarafından Suikaste Uğrayan Devlet Adamları 1090-1257”, s. 334-336.

¹⁶⁸ Nahas, “Hashishin Islam 9th to 18th Century”, s. 816.

¹⁶⁹ Özaydın, “Hasan Sabbâh”, *DİA*, İstanbul, 1997, XVI/348; Lewis, Bernard, “İsmâîlîler ve Haşhâşîler”, çev: Mustafa Alican, *Tarih Okulu Dergisi*, Aralık, 2014, Y: VII, sy: XX, s. 480.

¹⁷⁰ Hodgson, *The Order of Assassins*, s. 84.

¹⁷¹ Bulut, *Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği*, s. 183-188.

¹⁷² Hodgson, *The Order of Assassins*, s. 84.

¹⁷³ Ocak, Ahmet, “Bir Terör Örgütü Olarak "Bâtımlık" ve Selçuklu Ülkesindeki Faaliyetleri”, *Dini Araştırmalar*, VII, sy: XX, s. 178.

¹⁷⁴ Campbell, *The Assassins of Alamut*, s. 3.

¹⁷⁵ Hammer, *The History of Assassins*, s. 75; Kayhan, Hüseyin, *Irak Selçukluları*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2001, s. 113; Daftary, *İsmaililer*, s. 523-524.

¹⁷⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X/393; Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 147.

¹⁷⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/224.

Haşhaşilerin sadece Müslümanlara değil, aynı zamanda bölgede bulunan Hristiyanlardan da çeşitli kişilere bazen kendilerini zor durumda bıraktıkları için¹⁷⁸ bazen de birilerinin isteği üzerine suikast düzenlediklerini görmekteyiz.¹⁷⁹ Örneğin, III. Haçlı seferleri boyunca bölgedeki kalelerini güçlendirmekle uğraşan Haşhaşiler, kendilerine ait bir ticaret gemisini yağmalayan ve reislerine hakaret eden Conrad'ı kendileri için bir tehdit unsuru görerek bir suikast ile ondan kurtulmuşlardır.¹⁸⁰ Konum ve şartlara göre bazen de Müslüman liderlerin istedikleri şahısları öldürmüşlerdir.¹⁸¹

E. Haşhaşilerin Akıbeti

651/1253 yılında Moğol hükümdarlarından Hülâgû, tahta geçtikten sonra çeşitli yöneticilere elçiler göndererek kendisine tabi olmalarını ister. O sıralarda Alamut'taki Haşhaşî reisine de bir elçi göndererek kalelerini yıkarak kendisine biat etmesini istemesine rağmen reis söylediği çeşitli yalanlarla hükümdarı oyalamaya çalışır.¹⁸² Bunu fark eden Hülâgû, Haşhaşilerin üzerine bir harekât planlar. Abbâsî halifesine de bir mektup yazarak kendi yanında yer alması için davette bulunmasına rağmen halifeden olumlu bir yanıt alamaz.¹⁸³

Hülâgû'nun Haşhaşilere saldırmasının sebebi bölgede kendinden başka bir güç unsurunun olmasını istememesinin yanı sıra kaydedilen bir habere göre arka planında onların Cengiz Han'a ve torunu Çağatay'a da bir suikast düzenlemeleridir.¹⁸⁴ Böylece Moğolların nefretlerini kendi üzerlerine çeken Haşhaşiler, düzenledikleri entrikalara rağmen Alamut'u 656/1258 tarihinde kaybetmişlerdir.¹⁸⁵

Doğu'da Moğollar tarafından yok edilen Haşhaşilerin bölgedeki güçlerini Batıda Memlüklü Sultanı Baybars, 669/1271 yılında Suriye'nin kuzeyine yaptığı seferleri sırasında

---

¹⁷⁸ Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi: Kudüs Krallığı ve Frank Doğu (1100-1187)*, çev: Fikret Işıltan, TTK Basımevi, Ankara, 1987, III/57-78.

¹⁷⁹ Willey, *Eagle's Nest*, s. 48; Campbell, *The Assassins of Alamut*, s. 3.

¹⁸⁰ Lewis, *Haşhaşiler*, s. 4.

¹⁸¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III/283-284; Lewis, *Haşhaşiler*, s. 175.

¹⁸² Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ*, III/65-70.

¹⁸³ Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, II/767.

¹⁸⁴ Lewis, *Haşhaşiler*, s. 5.

¹⁸⁵ Yaltkaya, "Fâtımîler ve Hasan Sabbah", s. 44; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III/255-256.

yok etmiştir.¹⁸⁶ Sultan Baybars'tan da darbe alan Haşhaşîlerin, Suriye topraklarını terk ederek Hindistan'a gittikleri ve orada Hocalar veya Mevlalar olarak tanındıkları belirtilir.¹⁸⁷

Bir anlatıma göre Alamut kalesi Moğollar tarafından yıkılmasına rağmen İlhanlılarda güçlü bir otorite olmadığı için Haşhaşîler, Hazar'ın güneyinde faaliyetlerini devam ettirmişlerdir.¹⁸⁸ Suriye bölgesindekiler Memlüklüler ve Osmanlılar döneminde politik güçlerini kaybetmeleriyle birlikte yaşamaya devam etmişlerdir.¹⁸⁹

Tarihi bağlam çerçevesinde kısaca tarihlerini, faaliyetlerini, amaç ve yöntemlerini ele aldığımız Haşhaşîlerin Müslüman yönetici ve ulemâya yönelttikleri suikastları tek tek ele alarak sebep ve sonuçlarını tespit edebildiğimiz kadarıyla vereceğiz.

---

¹⁸⁶ Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, II/692.

¹⁸⁷ Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, II/691.

¹⁸⁸ Virani, Shafique H., "The Eagle Returns: Evidence of Continued Ismâ'ili Activity at Alamut and in the South Caspian Region Following The Mongol Conquests", *Journal of the American Oriental Society*, 2003, s. 369-370.

¹⁸⁹ Daftary, *Ismaili Literature*, s. 59.

BİRİNCİ BÖLÜM

SUIKAST DÜZENLENEN SULTANLAR, MELİKLER VE HALİFELER

1.1. SUIKAST DÜZENLENEN SULTANLAR VE MELİKLER

1.1.1. Sultan Melikşah

İsmi Ebü'l-Feth Celâlü'd-devle ve'd-dîn Muizzü'd-dünyâ ve'd-dîn Kasîmü emîri'l-mü'minîn Melikşâh b. Alparslan¹⁹⁰ olan Sultan Melikşah, babası Sultan Alparslan'ın ölümünden sonra 465/1072 yılında Selçuklu tahtına geçerek ülkeyi yönetmeye başlar.¹⁹¹ Genç yaşta tahta geçerek sultanlığı yaklaşık 20 yıl süren Melikşah, 485/1092 yılında erken bir yaşta vefat eder. Onun bu ani ölümü, büyük tartışmalara sebep olmuş ve ölümünün arkasında kimin-kimlerin olduğu merak konusu olmuştur. Sultan'ın ölümü esnasında vuku bulan olaylar ekseninde yapılan bazı değerlendirmelere göre Sultan Melikşah'ın ölümünün arkasında Haşhaşiler olduğundan dolayı ölümünü ve sebeplerini kısaca ele almaya çalışacağız.

485/1092 yılında Abbasî Halifesi Muktedî'yi şehirden çıkarmak için İsfahan'dan Bağdat'a yöneldiği sırada hasta falan olmayan Sultan,¹⁹² Nizâmülmülk'ün bir suikast sonucu ölümünden 35 gün,¹⁹³ 40 gün,¹⁹⁴ bir ay,¹⁹⁵ 43 veya 45 gün sonra¹⁹⁶ bir Cuma akşamı¹⁹⁷ vefat eder. İbnü'l-Cevzî'nin kaydettiğine göre Melikşah'ın ölümünün sebepleri hakkında gelen rivayetler şunlardır:¹⁹⁸

1-Ramazan bayramı namazından sonra ava çıkan Sultan, havadan dolayı hastalanır.¹⁹⁹

2- Yediği av etinden hazımsızlık yaşayarak kan aldırır ve sıtmaya yakalanarak ölür.²⁰⁰

¹⁹⁰ Zehebî, *Siyer*, XIX/54-55; Özeydın, Abdülkerim, "Melikşah", *DİA*, Ankara, 2004, XXIX/54.

¹⁹¹ Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 87-88.

¹⁹² İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVI/299.

¹⁹³ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb*, s. 59; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, I/100; İbnü'l-Verdî, *Târîh*, II/6; Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah (1113/1702), *Câmiu'd-Düvel*, yay: Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi -I-: Horasan, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*, Akademi Kitabevi, İzmir, 2000, s. 65.

¹⁹⁴ Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ*, III/123.

¹⁹⁵ Zehebî, *Düvelü'l-İslâm*, thk: Fehîm Muhammed *Şeltût*, Muhammed Mustafa İbrahim, Müessesetü'l-Âlemî li'l-Matbûat, Beyrut, 1985, II/13; Ebüzziyâ Tevfik, *Hasan bin Sabbâh*, s. 15.

¹⁹⁶ Abbas İkbâl, *el-Vezâre fî Ahdi's-Selâcika*, s. 78.

¹⁹⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVI/313.

¹⁹⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVI/313.

¹⁹⁹ Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*, s. 352.

²⁰⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII/482; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, V/288; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, s. 65.

3- Vücudundaki bozuk bir maddeden aniden ateş nöbetine yakalanarak ölür.²⁰¹

4-Bir hizmetçi tarafından kulak-dış karıştırıcı vasıtasıyla zehirlenerek ölür.²⁰²

Sultan'ın ölümü hakkında farklı sebeplerin zikredilmesi ve ölüsünün gizlendiği,²⁰³ namazının kılınmadığı, atların kuyruğunun kesilmediği, arkasından gözyaşı dökülmediği²⁰⁴ gibi rivayetlerin de kaydedilmesinden ötürü ölümünün arkasında birilerinin olduğu tezi kuvvetlenmektedir.

Sultan Melikşah'ın ölümünden sorumlu kişi olarak Terken Hatun²⁰⁵ ve Nizâmülmülk'ün adamlarının isimleri geçer.²⁰⁶ Terken Hatunun Sultan'a olan sarsılmaz bağlılığı ve sadakatinden dolayı bunun bir iftira olduğunu söyleyenler de mevcuttur.²⁰⁷ Ancak Melikşah'ın ölümünden sonra Terken Hatunun çeşitli faaliyetleri Sultan'a karşı olan bağlılığının sorgulanması gerekmektedir.

Sultan'ın ölümünün arkasındaki diğer zanlı, herhangi bir bilgi olmamasına rağmen Halife Muktedî-Biemrillâh'dır.²⁰⁸ Zira Melikşah'ın Halife Muktedî'yi Bağdat'tan çıkarmak için gittiği esnada ölmesi sonucunda Halife büyük bir sıkıntıdan kurtulur.²⁰⁹ Zehebî'nin kaydettiği ve diğer kaynaklarda zikredilmeyen bir bilgiye göre Sultan'ın kendisini Bağdat'tan çıkarmak için verdiği mühlet sırasında çok üzülen Halife, çokça dua etmiş ve kuvveti yerinde olan Sultan Melikşah birden hastalanarak ölmüştür.²¹⁰

İslâm tarihi kaynaklarında doğrudan isimleri anılmamasına rağmen Melikşah'ın hükümdarlığının yaklaşık onuncu yılından sonra ortaya çıkan ve Sultan'ı tehdit eden²¹¹ Haşhaşîler de bu ölümün arkasındaki zanlılardan birisidir. Zira bir olayı incelerken öncelikle sonucun kimin işine yaradığına dikkat etmek gerekir. Her ne kadar Melikşah'ın hayatının bir

²⁰¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII/141.

²⁰² Ahmed b. Mahmûd, (977/1569), *Selçuk-Nâme*, haz: Erdoğan Merçil, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977, II/29.

²⁰³ İbn Haldûn, *Târîh*, III/592.

²⁰⁴ Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, II/29.

²⁰⁵ Kafesoğlu, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 1972, s. 69-70.

²⁰⁶ Özeydin, "Melikşah", *DİA*, XXIX/57.

²⁰⁷ Kitapçı, *Abbasi Hilâfesinde Selçuklu Hâtunları ve Türk Sultanları*, s. 201.

²⁰⁸ Münecceimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, s. 65; Aka, İsmail, *Makaleler*, Berikan Kitabevi, Ankara, 2005, I/376.

²⁰⁹ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, V/289.

²¹⁰ Zehebî, *Siyer*, XIX/57.

²¹¹ Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 103.

kısımında Bâtını inancı benimsediği,²¹² Tanrıyı sorgulamaya başladığı, ancak Cürcânî bir vaizin irşadından sonra bu fikirlerinden vaz geçtiği²¹³ şeklinde rivayetlere yer verilse de Sultan Melikşah, Haşhaşîlerle mücadeleyi devlet politikası haline getiren bir sultandır.²¹⁴ Bu sebepten dolayı Alamut Kalesini ele geçiren Hasan Sabbâh'ın üzerine arka arkaya Yoruntaş, Arslantaş ve Kızılsang isimli üç kumandanını gönderir.²¹⁵ Gönderdiği komutanlardan birinin ani ölümü, diğerinde kalenin dışardan yardım alması ve 485/1092 yılında ise Sultan'ın aniden vefat etmesi²¹⁶ gibi sebeplerden dolayı yapılan kuşatmalar başarılı olamaz.²¹⁷

Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra iktidar boşluğunun da²¹⁸ etkisiyle halkın üzerindeki baskılarını artıran Haşhaşîler yüzünden insanlar evlerinden çıkmaya korkar hale gelirler.²¹⁹ Sultan'ın ölümü ile güçlü bir düşmandan kurtularak güç kazanan Haşhaşîlerin onun bu ani ölümünün arkasında olma ihtimalleri vardır.²²⁰ Diğer taraftan Sultan Melikşah'ın Haşhaşîler tarafından bir suikast sonucu ölen Nizâmülmülk'ün hemen akabinde ve ansızın ölmesi bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Kısacası Sultan'ın ölümü sonuç itibari ile Halife Muktedî ve Haşhaşîlerin işine yaramıştır.

Selçuklu sultanlarının Haşhaşîlerle mücadele işini komutanlarına bıraktıkları, Türklerdeki hanedan kanı dökülmesinin uğursuzluğu gibi sebeplerden dolayı Haşhaşîlerin, sultanların hiçbirisinin üzerine herhangi bir suikast düzenlemedikleri²²¹ gibi bir yorum doğru değildir. Ancak elimize ulaşan kaynaklarda kesin olarak belirtilmediği için Sultan Melikşah'ın ölümünün arkasında onlar vardır diyemeyiz. Nitekim Osman Turan, Sultan'ın suikastının arkasında Haşhaşîlerin olduğunu reddetmektedir.²²² Sonuç olarak yukarıdaki bahsettiğimiz rivayetler göz önünde bulundurulduğunda ve Haşhaşîlerin faaliyetleri dikkate alındığında Sultan'ın suikastının zanlıları arasında onların da oldukları bir seçenek olarak göz önünde bulundurulabilir.

---

²¹² İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVI/312-313; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII/143.

²¹³ Sevim, Ali, "İlginç Yönleriyle Sultan Melikşah", *Bellekten*, 2005, Ağustos, C: LXIX, sy: CCLV, s. 536-537.

²¹⁴ Kaya, P, *Büyük Selçuklular Döneminde Bâtınîler İle Yapılan Mücadeleler*, s. 29.

²¹⁵ Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi Yayınları, İstanbul, 1985, s. 60.

²¹⁶ Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 61.

²¹⁷ Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, s. 126-127.

²¹⁸ Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 133.

²¹⁹ İbnü'l-Cevzî, *İblis'in Hileleri*, s. 158.

²²⁰ Hammer, *The History of Assassins*, s. 62.

²²¹ Ocak, *Selçukluların Dinî Siyaseti*, s. 225-226.

²²² Turan, Osman, *Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 219.

1.1.2. Sultan Berkyaruk

Sultan Melikşah'ın ilk eşi Zübeyde Hatundan 474/1081 yılında doğan²²³ Berkyaruk, 486/1093 yılında Terken Hatun ile yaptığı savaşta muzaffer olarak çıktıktan sonra²²⁴ Abbâsî halifesi tarafından “Rükneddîn” sıfatıyla sultan ilan edilir.²²⁵

Tahtı ele geçirmesine rağmen Sultan Berkyaruk'un hükümdarlığı bağımsızlık elde etmeye çalışanlar ile mücadele, iç entrikalar ve iç kavgalarla geçer.²²⁶ Sultan, kendi otoritesini tam anlamıyla kuramadığı,²²⁷ diğer karışıklarla uğraştığı, zaman ve para sıkıntısından dolayı Haşhaşîlere tam olarak ilgilenememiştir.²²⁸ Böylece onlar da İslâm dünyasını içten bir kurt gibi kemirirerek baskılarını artırmışlardır.²²⁹

Sultan Berkyaruk, Haşhaşîlerle ilgilenemediği ve Muhammed Tapar'ın tarafında yer alan Emir Sermez/Emir Erkuş gibi şahısların Haşhaşîler tarafından öldürülmesi sonucunda Bâtınlık ile suçlanır.²³⁰ Hatta Tapar ile yaptığı bir savaş esnasında karşı ordunun askerleri onun ordusuna “*Ya Bâtıniler*” diye seslenirler.²³¹ Bu ithamların arkasında hem Sultan Berkyaruk'un hem de çevresindeki devlet ricâlinin Haşhaşîlerle iş birliği içinde olması yatmaktadır.²³²

Sultan, Haşhaşîlerle iş birliği yaptığı yönündeki suçlamalara ve Bâtınlığa meyli olduğuna dair ithamlara cevap vermek maksadıyla,²³³ Haşhaşîlerin gizlendikleri birçok yere saldırılar düzenleyerek binlercesini öldürür.²³⁴ Ayrıca Sultan Berkyaruk, Haşhaşî meselesini tamamen halletmek için birçok komutanını onların üzerine görevlendirerek kısmen başarıya

---

²²³ Reşidü'd-dîn, Fazlullâh, *Câmiu't-Tevârîh*, s. 137; Özeydın, Abdülkerim, “Berkyaruk”, *DİA*, İstanbul, 1992, V/514.

²²⁴ Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 133.

²²⁵ Zehebî, *el-İber fî Haberi men Gaber*, thk: Ebû Hacer Muhammed Zaglûl, Matbaâtü Hukûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt, 1984, III/316.

²²⁶ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, I/268; Agacanov, Sergey Grigoreviç, *Selçuklular*, çev: Ekber N. Necef-Ahmet R. Annaberdiev, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006, s. 185.

²²⁷ Zehebî, *Siyer*, XIX/196.

²²⁸ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, redaktör: Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yayınları, İstanbul, 1992, VII/159-160.

²²⁹ Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 146-147.

²³⁰ Özeydın, *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi*, s. 84-85.

²³¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/42; Hudaî, Muhammed b. Afîf el-Bâcûrî el-Hudaî Bek (1345/1927), *Muhâdarâtü Târîhi'l-Ümami'l-İslâmiyye: ed-Devletü'l-Abbâsiyye*, el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, Kahire, 1970, s. 436.

²³² Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 20.

²³³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/42.

²³⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/62-63; İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/166.

ulaşmasına rağmen Emir Bozkuş gibi bazı komutanların Haşhaşîlerden rüşvet almaları gibi sebeplerden dolayı mesele tamamen halledilemez.²³⁵

Sultan Berkyaruk, Haşhaşîler üzerine yaptığı bu faaliyetlerden sonra 488/1095 yılında bir fedaî tarafından kendileri ile sürekli mücadele ettiği gerekçesi ile öldürülmek istenmiş ancak pazısından aldığı yara ile ölmekten kurtulmuştur.²³⁶ Suikastı düzenleyen Haşhaşîden korkmayarak karşılık verdiği için sadece yaralanarak kurtulduğu belirtilir.²³⁷ İbnü'l-Esîr'e göre Sultan'a suikast düzenleyen kişiler Sicistanlı birkaç kişidir.²³⁸ Sultan, kendisine suikast düzenleyen kişileri sorgulamasına rağmen onları konuşuramaz.²³⁹

Suikast düzenlenmesinin sebebi olarak Haşhaşîlere düşman olan Fahrülmülk'ü vezir olarak tayin etmesi de gösterilmektedir.²⁴⁰ Kendisine yapılan bu suikast girişiminden sonra Sultan Berkyaruk, ulemâdan aldığı fetvanın da desteğiyle Haşhaşîler üzerine yeni bir sefer düzenleyerek binlercesini öldürür.²⁴¹

13 yıllık saltanatı boyunca otoritesini sağlamak için birçok kişiyle mücadele etmek zorunda kalan²⁴² Sultan Berkyaruk, uğradığı saldırıdan yaklaşık on yıl sonra 498/1104 tarihinde²⁴³ hastalanarak vefat eder.²⁴⁴

1.1.3. Sultan Muhammed Tapar

Asıl ismi Ebû Şücâun Muhammed b. Melikşâh b. Alparslan²⁴⁵ olan Muhammed Tapar, Sultan Melikşah'ın oğullarından birisidir. Abisi Sultan Berkyaruk'un vefatından sonra Selçuklu tahtına hükümdar olarak geçer.²⁴⁶

---

²³⁵ Özeydın, "Sultan Berkyaruk Devrinde (1092-1104) Bâtınîlerle Yapılan Mücadeler", s. 183.

²³⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/17-18; Reşîdü'd-dîn, Fazlullâh, *Câmiu't-Tevârîh*, s. 146; Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*, s. 353.

²³⁷ Reşîdü'd-dîn, Fazlullâh, *Câmiu't-Tevârîh*, s. 146.

²³⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII/506.

²³⁹ Delibalta, *Selçuklularda İstihbarat*, s. 119-120.

²⁴⁰ Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*, s. 353; Özeydın, *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi*, s. 85; Kaya, *Büyük Selçuklular Döneminde Bâtınîler İle Yapılan Mücadeleler*, s. 39.

²⁴¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/39.

²⁴² Zehebî, *Siyer*, XIX/196.

²⁴³ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/93.

²⁴⁴ İbnü'l-Verdî, *Târîh*, II/15.

²⁴⁵ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, V/71.

²⁴⁶ Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*, s. 356.

Melikliği döneminde, Sultan Berkyaruk ile yaptığı taht mücadeleleri esnasında Haşhaşîler çok güçlenirler.²⁴⁷ Bu sebepten dolayı Muhammed Tapar, devletin batısında ortaya çıkan Haçlı seferleriyle bizzat kendisi değil emirleri vasıtasıyla mücadele etmeyi tercih eder.²⁴⁸ Onları yok etmek için, babası Melikşah döneminde inşa edilen ve Haşhaşîlerin elinde bulunan Şahdiz kalesine 500/1107 yılında bir sefer düzenlemeye karar verir.²⁴⁹ Ancak, I. Kılıçarslan'ın Bağdat'a hakim olduğuna dair asılsız duyumlar sebebiyle bir ay kadar seferi ertelemek zorunda kalır ve Haşhaşîlerin amacının kendisini oyalamak olduğunu anlayarak hiç vakit kaybetmeden harekete geçer.²⁵⁰ Bu sefer sonucunda Haşhaşîlerin reisleri Ahmet Attaş ve ailesi ile birlikte²⁵¹ birçok kişiyi öldürür.²⁵² İşte bu sefer sırasında Haşhaşîler, Sultan'a bir suikast düzenlemek isterler.

Haşhaşîler bu suikastı, Sultan Melikşah ve Berkyaruk döneminden sonra Tapar'ın sarayında da çeşitli görevleri icra eden ve böylece 498/1105 yılında sadâret makamına gelen,²⁵³ dirayeti sayesinde vezirlik görevine gelince bütün askerleri Sultan'a itaat ettiren²⁵⁴ Vezir Sa'dülmülk ile anlaşarak yapmak isterler.²⁵⁵

Gerçek kimliğini gizleyen ve aslında Haşhaşîleri destekleyen bir Bâtını olan Vezir,²⁵⁶ Şahdiz kalesine yapılan kuşatma esnasında Tapar'ın rahatlamak amacıyla kan aldırıldığı esnada yanındaki hekim ile anlaşarak ona zehirli bir neşter verir.²⁵⁷ Bu durumun Sultan'ın kulağına gitmesi ve hekimin zorla konuşurulması sonucunda, Vezir'in planı ortaya çıkar ve hain olduğu için öldürülür.²⁵⁸ Bazı müellifler, Vezir Sa'dülmülk'ün Haşhaşîlerin kendisine düzenledikleri bir oyun neticesinde iftiraya maruz kalarak öldürüldüğünü söylerler.²⁵⁹ Ancak

---

²⁴⁷ Râvendî, *Râhatü's-Sudûr*, I/151; Reşîdü'd-dîn, Fazlullâh, *Câmiu't-Tevârih*, s. 156.

²⁴⁸ Merçil, Erdoğan, *Selçuklular –Makaleler-*, Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 131.

²⁴⁹ Zehebî, *Düvelü'l-İslâm*, II/29; Hüseyin Ahmed Emin, *Târîhu'l-İrâk fi'l-Asri'l-Selcûkî*, s. 263.

²⁵⁰ Özeydî, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, TTK Basımevi, Ankara, 1990, s. 78-80.

²⁵¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/102.

²⁵² Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra*, s. 94-95; İbnü'l-Verdî, *Târîh*, II/18.

²⁵³ Abbas İkbâl, *el-Vezâre fî Ahdi's-Selâcika*, s. 226.

²⁵⁴ Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra*, s. 91.

²⁵⁵ Kazvîni, *Târîh-i Güzîde*, s. 352.

²⁵⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/111; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, II/43; Atıcı Arayancan, Ayşe, "İsfâhan'da Nizârî-İsmâilî Faaliyetleri", *Milel ve Nihal*, 2017, C. I, sy: XIV, s. 277.

²⁵⁷ Reşîdü'd-dîn, Fazlullâh, *Câmiu't-Tevârih*, s. 161.

²⁵⁸ Râvendî, *Râhatü's-Sudûr*, I/155-156; İbn Tağrîberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/194; Hândmîr, *Düstûri'l-Vüzerâ'*, s. 271-272.

²⁵⁹ Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra*, s. 94-95; Abbas İkbâl, *el-Vezâre fî Ahdi's-Selâcika*, s. 231.

bu noktada genel kanaat, Vezir Sa'dülmülk'ün bir hain olduğu ve Sultan Tapar'ı öldürmek için Haşhaşiler ile iş birliği yaptığı yönündedir.

Temel kaynaklarda rastgelmediğimiz bir değerlendirmeye göre Haşhaşilerin Sultan Muhammed Tapar'a düzenledikleri ikinci suikast girişimi 511/1118 yılında Alamut kuşatması sırasında meydana gelir. Bu kuşatma sırasında ordunun başında olan Muhammed Tapar, bir Haşhaşinin verdiği zehirle henüz otuz yedi yaşında vefat eder.²⁶⁰ Başka bir rivayete göre ise bu kuşatma sırasında başkentte bulunan Tapar'ın ani ölümü ile bu harekât sonuçsuz kalır²⁶¹ ve bu ani ölüm akla Haşhaşilerin bu işte parmağının olduğunu getirir.²⁶²

Ancak Haşhaşilerin bu ikinci suikast girişiminden bahsetmeyen kaynaklara göre Sultan Tapar; akrabalarının sebep olduğu²⁶³ bir hastalıktan rahatsız olduğu için²⁶⁴ Oğuz törelerine uygun bir tören düzenlediği sırada²⁶⁵ 511/1118 tarihinde Hemedan'da vefat eder.²⁶⁶

Haşhaşilerden nefret ettiği için²⁶⁷ onlarla mücadele etmeyi kâfirler ile mücadeleye tercih etmesine²⁶⁸ onlara karşı tavizsiz olmasına²⁶⁹ rağmen Tapar'ın kendi döneminde bile devlet kadrolarındaki birçok kişi maalesef Haşhaşilerin düzenlediği suikastlar sonucu ölürlür.²⁷⁰ Devlet adamlarına düzenlenen suikastlar kısmında bu girişimleri tek tek ele alacağız.

---

²⁶⁰ Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, s. 168.

²⁶¹ Râvendî, *Râhatü's-Sudûr*, I/158; Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ*, III/126.

²⁶² Laust, *İslam'da Ayrılıkçı Görüşler*, s. 213.

²⁶³ Aka, *Makaleler*, I/379-380.

²⁶⁴ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/69; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, V/73; İbnü'l-Verdî, *Târîh*, II/23.

²⁶⁵ Turan, *Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s. 235; Özeydin, Abdülkerim, "Muhammed Tapar", *DİA*, İstanbul, 2007, XXX/581.

²⁶⁶ Ziriklî, *el-A'lâm*, VII/86.

²⁶⁷ Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, II/43.

²⁶⁸ Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, s. 103.

²⁶⁹ Hüseyinî, Ebü'l-Hasen es-Seyyid Sadrudîn (622/1225), *Ahbârü'd-Devleti's-Selçûkiyye*, çev: Necati Lugal, TTK Yayınları, Ankara, 1943, s. 55.

²⁷⁰ Abbas İkbâl, *el-Vezaratü fî Ahdi's-Selacika*, s. 258.

1.1.4. Sultan Sencer

Tam ismi Ebü'l-Hâris Sencer b. Melikşâh b. Alparslan b. Selcûkî b. Dukâk²⁷¹ olan Sultan Sencer, taht kavgaları sebebiyle gerekli eğitimi alamamasına rağmen idari tecrübesi ve yeteneği sayesinde başarılı olan önemli bir Selçuklu hükümdarıdır.²⁷²

Sultan Melikşah'ın vefatından sonra ülkede oluşan buhran durumunun Sencer ile güven verici bir ortama dönüşmesine rağmen Tapar'dan sonra yönetimi ele geçirince “*Gurlular, Haşhaşîler ve Hârizmşahlar*”dan oluşan üç grup ile uğraşmak zorunda kaldığı belirtilmektedir.²⁷³ Biz konumuz gereği Haşhaşîler kısmını ele alacağız. Rivayetlere göre Sultan Sencer'e Haşhaşîler iki kez suikast girişiminde bulunmuşlardır.

Haşhaşîlerin ilk suikast girişimi Sultan'ın onlardan kurtulmak için üzerlerine çeşitli seferler düzenlemesi sonucunda olur. Aslında bu girişimleri, Hasan Sabbâh'ın Sultan ile anlaşma talebinin karşılık bulmaması üzerine ortaya çıkan sorunu çözmek için onu öldürebileceğine dair bir uyarı niteliği taşımaktadır.²⁷⁴ Gönderdiği elçilerle Sultan Sencer ile anlaşamayacağını anlayan Hasan Sabbâh, tuttuğu bir hizmetçi vasıtasıyla Sultan'ın yatağına bir hançer saplatır²⁷⁵ ve kendileri ile uğraşmaktan vazgeçmesini yoksa canından olacağına dair bir mektup bıraktırır.²⁷⁶ Hem bu gözdağı sebebiyle hem de bütün çabalarına rağmen topraklarında zulüm yapan Haşhaşîleri yok edemeyeceğini anlayan Sultan Sencer, “*Yeni kaleler inşa etmemek, inançlarına insanları davet etmemek ve silah satın almamak*” üzere onlarla bir barış anlaşması yapar.²⁷⁷ Sencer'in Haşhaşîlerle anlaşma yapması, Selçuklular tarafından tanınan bir güç unsuru olduklarını göstermektedir.²⁷⁸

Bu gözdağı ve Vezir Kaşî'nin 521/1127 yılında Haşhaşîler tarafından bir suikast ile öldürülmesinden sonra Sultan, Haşhaşîlere daha müsamahakâr davranmaya başlamıştır.²⁷⁹

---

²⁷¹ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, II/427.

²⁷² Özyayın, Abdülkerim, “Sencer”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI/507.

²⁷³ Aka, *Makaleler*, I/380-381.

²⁷⁴ Agacanov, *Selçuklular*, s. 287-288.

²⁷⁵ Kazvîni, *Târîh-i Güzîde*, s. 417; Ebüzziyâ Tevfik, *Hasan bin Sabbâh*, s. 26; Daftary, *İsmaililer*, s. 519.

²⁷⁶ Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ*, III/127; Lewis, Bernard, *Haşîşiler*, s. 50-51.

²⁷⁷ Agacanov, *Selçuklular*, s. 288.

²⁷⁸ Piyadeoğlu, Cihan, *Büyük Selçuklular Döneminde Horasan (1040-1157)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 121-122.

²⁷⁹ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II/155-156.

Sultan Sencer'e Haşhaşilerin ikinci suikast girişimi Hârizmşahlar hükümdarlarından Atsız b. Muhammed'in²⁸⁰ onları Sultan'ı öldürmeleri için para ile tutması olayıdır.²⁸¹ Yaptığı fetihler neticesinde büyük şöhret kazanan Atsız'ı kıskananların Sultan ile arasına fitne sokmaları, Sultan'ın Atsız'ı yaptığı seferler sırasında masum insanları ve gazileri öldürmekle suçlanması²⁸² gibi sebeplerden dolayı Sultan Sencer ile araları bozulur ve 533/1138 tarihinde aralarında savaş vuku bulur.²⁸³ Yaptıkları bu savaştan sonra Atsız'ın rahat durmayacağını bilen Sultan, barış için Atsız'ın sarayına elçi olarak meşhur şair Edib Sâbir'i gönderir. Elçi olarak gittiği sırada Atsız'ın, Sultan'ı iki Haşhaşî vasıtasıyla öldürmek istediğini öğrenen Sâbir, bu suikast girişimini gizli bir mektupla Sultan Sencer'e haber verir.²⁸⁴ Haberi alan Sultan, küçük bir araştırma sonucunda kendisini öldürmekle görevlendirilen bu iki Haşhaşîyi yakalatarak öldürtür. Böylece suikast başarıya ulaşamaz.²⁸⁵

Bu olay, Haşhaşilerin kurulma amaçlarının dışında devlet ricâli tarafından nasıl kullanıldıklarını ve onların tetikçileri olduklarını bize göstermektedir.²⁸⁶

1.1.5. Melik Dâvud

Sultan Muhammed Tapar'ın evladı ve Irak Selçukluların ilk sultanı olan Sultan Mahmûd'un oğlu olan Melik Dâvud, babasının henüz 27 yaşındayken ölmesi üzerine²⁸⁷ 525/1133 yılında onun yerine tahta geçer.²⁸⁸ Ancak kısa bir süre sonra amcası Mes'ûd b. Muhammed Tapar'ın onun sultanlığını kabul etmemesi sebebiyle²⁸⁹ ve aralarında yaptıkları anlaşma sonucunda Irak Selçukluları tahtını amcasına bırakmak zorunda kalır.²⁹⁰ Yapılan

---

²⁸⁰ Sümer, Faruk, "Atsız b. Muhammed", *DİA*, İstanbul, 1991, VI/91.

²⁸¹ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, V/346; Barthold, Vassiliy Viladimiroviç, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, çev: Hakkı Dursun Yıldız, TTK Basımevi, Ankara, 1990, s. 350.

²⁸² Kafesoğlu, İbrahim, *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara, 1956, s. 45-46; Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s. 347.

²⁸³ Sümer, "Atsız b. Muhammed", *DİA*, VI/91.

²⁸⁴ Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s. 350.

²⁸⁵ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, V/346.

²⁸⁶ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, V/346.

²⁸⁷ Zirikî, *el-A'lâm*, VII/181.

²⁸⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/259.

²⁸⁹ Reşîdü'd-dîn, Fazlullâh, *Câmiu't-Tevârîh*, s. 201.

²⁹⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/264.

anlaşma neticesinde Sultan Mes'ûd onu kızıyla nikahladıktan sonra²⁹¹ Tebriz'e yönetici olarak gönderir.²⁹²

Melik Dâvud, tahtı amcasına bırakmasına rağmen Sultan Mes'ûd'a karşı Abbâsî halifeleri Müsterşid ve Râşid ile sürekli bir iş birliği içinde olmayı tercih ederek birçok kez savaş meydanında onunla karşı karşıya gelir.²⁹³

Kaynaklarda 533/1138²⁹⁴, 537/1142²⁹⁵ veya 538/1143²⁹⁶ yılında ittifakla bir suikast sonucu öldürüldüğü belirtilen²⁹⁷ Melik Dâvud'un kim tarafından öldürüldüğü hakkında çeşitli rivayetler mevcuttur.²⁹⁸ Buna göre Haşhaşîler tarafından öldürüldüğünün²⁹⁹ yanı sıra amcası Sultan Mes'ûd tarafından katledildiği de belirtilmektedir.³⁰⁰ Bu iki rivayeti birleştiren başka bir habere göre, Tebriz'de Sultan Mes'ûd'un bir hilesi sonucunda Haşhaşîler tarafından katledilmiştir.³⁰¹ Ayrıca Haşhaşîlerin Melik Dâvud'a düzenledikleri saldırı esnasında yanında bulunan ulemâ arasından da birçok kişi de şehit olur.³⁰² Haşhaşîler tarafından öldürüldüğünü belirtenlere göre Azerbaycan bölgesinde onlara büyük sıkıntılar verdiği³⁰³ ve içlerinden birçok kişiyi öldürdüğü için saldırılarına maruz kalmıştır.³⁰⁴

Bu rivayetlerden farklı olarak Melik Dâvud'un amcası tarafından Suriye'ye Haçlılarla mücadele için gönderildiği, onu kendisine rakip gören İmâdüddin Zengî tarafından da öldürüldüğü söylene de bu bilgi doğru değildir.³⁰⁵

Sonuç olarak Sultan Mes'ûd döneminde, kendisinin sorun yaşadığı Melik Davûd gibi birçok önemli şahsın arka arkaya Haşhaşîler tarafından öldürülmesi, bizi Mes'ûd'un kendisi

---

²⁹¹ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selcûkiyye*, s. 79.

²⁹² Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, II/67.

²⁹³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/304.

²⁹⁴ Kazvîni, *Târîh-i Güzîde*, s. 365.

²⁹⁵ İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/272.

²⁹⁶ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, s. 433.

²⁹⁷ İbnü'l-Verdî, *Târîh*, II/44; Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, XIII/312.

²⁹⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, s. 433.

²⁹⁹ Zehabî, *Düvelü'l-İslâm*, II/53; Sümer, Faruk, "Mes'ûd b. Muhammed Tapar", *DİA*, Ankara, 2004, XXIX/351.

³⁰⁰ Ebü'l-Fidâ, *el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn (732/1331)*, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, Dâru'l-Maârif, Beyrut, ts., III/9.

³⁰¹ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selcûkiyye*, s. 79.

³⁰² İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/272.

³⁰³ Daftary, *İsmaililer*, s. 539.

³⁰⁴ Kazvîni, *Târîh-i Güzîde*, s. 364.

³⁰⁵ Lewis, *Haşîşiler*, s. 59; Aka, *Makaleler*, I/388.

için tehlikeli gördüğü şahıslardan Haşhaşîler vasıtasıyla kurtulduğu şeklinde bir değerlendirmeye götürmektedir.

1.1.6. Selâhaddîn-i Eyyûbî

Haşhaşîler, Suriye Bölgesinde hem Haçlılar için³⁰⁶ hem de Müslümanlar için önemli bir siyasi unsur olmuşlardır. Onlar, kendilerine engel olarak gördükleri kişilerden kurtulabilmek için Haçlılarla bile iş birliği içine girmişlerdir.³⁰⁷ Küçük yaştan itibaren babasıyla Zengîlere hizmet eden³⁰⁸ Selâhaddîn, önemli bir siyasi aktör olarak tarih sahnesine çıkışı ile birlikte Haşhaşîlerin hedefi haline gelmiştir. Ondan kurtulmak maksadıyla Haşhaşîler, ordusunun içine suikast için casuslarını göndermelerine rağmen bu saldırıların hiçbirisi başarıya ulaşamaz.³⁰⁹

Bir rivayete göre Selâhaddîn'e düzenlenen ilk suikast girişimi, Haşhaşîlerle ilişkisinin başladığı Nûreddin Zengî'nin onu Mısır'a görevlendirdiği 565/1171 yılında gerçekleşmiştir. Mısır'ı tamamen ele geçiren Selâhaddîn; Nûreddin'in emri üzerine Fâtımî Halifesi Âdid-Lidînillâh'ı tahtından indirerek bölgedeki hutbeleri Abbâsî halifesi adına okutmaya başlatır.³¹⁰ Ancak Selâhaddîn, Fâtımî hanedanına mensup kişilerin sarayda yaşamalarına izin verdiğinden dolayı, bu şahıslar onun aleyhinde Haşhaşîlerle ve Haçlılarla iş birliği yaparlar. Haşhaşîler vasıtasıyla onu öldürmeyi planlamalarına rağmen Selâhaddîn, bu grupların içindeki adamları aracılığıyla bu planı öğrendiği için suikast başarısız olur.³¹¹

Bir değerlendirmeye göre 569/1174 yılında Nûreddin'in ölümünden sonra³¹² bölgede Selâhaddîn'e karşı bir güç unsuru kalmamıştır.³¹³ Ancak "*İslâm için yaptığı savaşta Haçlılar, Haşhaşîler ve bu iki grupta iş birliği içindeki emirler ile mücadele ettiğine*" dair Selâhaddîn'in Abbâsî halifesine yazdığı mektubunda söylediği gibi³¹⁴ uğraşması gereken en

³⁰⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II/98-99.

³⁰⁷ Campbell, *The Assassins of Alamut*, s. 3.

³⁰⁸ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, I/260; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII/220.

³⁰⁹ Takkuş, *Târîhu'l-Eyyûbiyyîn*, s. 97.

³¹⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X/33; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII/220; Aşûr, Saîd Abdülfettâh, *Mısır ve's-Şam fî Asri'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlik*, Dârü'n-Nehdâti'l-Arabiyye, Beyrut, ts., s. 27.

³¹¹ Şeşen, Ramazan, *Selahaddîn Eyyûbî ve Devlet*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1987, s. 59.

³¹² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X/55.

³¹³ Aşûr, *Mısır ve's-Şam fî Asri'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlik*, s. 32.

³¹⁴ Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, III/60.

önemli güç unsurlarından birisi de Haşhaşîlerdir. Zira Selâhaddîn Eyyûbî'ye düzenlenen diğer suikast girişimleri Sultan, Mısır'dan Suriye bölgesine geldikten sonra meydana gelir.

Mısır'dan Suriye'ye gelen Sultan Selâhaddîn, Halep'teki Nûreddin Zengî'nin yerine geçen on bir yaşındaki oğlu el-Melikü's-Sâlih³¹⁵ ile iyi ilişkiler kurmak istemesine rağmen; Melik ve çevresindeki adamları onun bu isteğine olumlu cevap vermek yerine Haçlılar ve Haşhaşîlerle iş birliği yaparak on yıl boyunca Sultan'ı uğraştırırlar.³¹⁶ Haşhaşîlerin Sultan'a saldırması yönünde isteklerde bulunurlar.

Suriye bölgesine geldikten sonra Sultan Selâhaddîn'e yapılan ilk saldırı 570/1175 yılında Halep'i kuşattığı esnada el-Melikü's-Sâlih'in Atabegi Sâdeddin Gümüştigin'in³¹⁷ Masyaf kalesindeki Haşhaşî reisinden Selâhaddîn'i öldürmeleri karşılığında Haşhaşîlere birçok mal vaad ederek³¹⁸ onlardan istemesi üzerine meydana gelir.³¹⁹ Selâhaddîn'in ağır bir şekilde yaralanarak kurtulduğu bu suikast girişimi³²⁰ amacına ulaşamamasına rağmen hem ordu içinde korku yaratır hem de Haşhaşîler, Sultan'ın çadırının önünde bekçilik yapan bir kişiyi öldürürler.³²¹ İbn Vâsıl'ın verdiği bilgiye göre Sultan'ı Haşhaşîlerin saldırısından kurtaran kişi Emir-i Candarı Tuğrul isimli bir şahıstır.³²²

Suriye bölgesindeki ikinci suikast girişimi 571/1176 yılında Selâhaddîn'in Halep'teki Azez kalesini kuşattığı sırada³²³ Haşhaşîlerden bir grubun Selâhaddîn'in ordusundan gibi görünerek³²⁴ yanağından yaraladıkları girişimdir. Bu ikinci suikast girişiminden Sultan Selâhaddîn, ufak bir sıyrık ile kurtulur.³²⁵ O gün savaş alanında arka arkaya suikastçılar tarafından saldırıya uğrayan³²⁶ Selâhaddîn'in ölmediğine kimsenin inanmadığı ve onun da

---

³¹⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X/58.

³¹⁶ Şeşen, *Selahaddîn Eyyûbî ve Devlet*, s. 70.

³¹⁷ Hammer, *The History of Assassins*, s. 120-121; Şeşen, Ramazan, "Selâhaddîn-i Eyyûbî", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI/337.

³¹⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X/67.

³¹⁹ Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, II/350; İbn Vâsıl, *Müferricu'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, II/24; Lewis, Bernard, "Saladin and The Assassins", *School of Oriental and African Studies University of London*, W.C.1 Museum, 2023-2024, s. 239.

³²⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X/67.

³²¹ Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, II/350.

³²² İbn Vâsıl, *Müferricu'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, I/24.

³²³ Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, II/409.

³²⁴ Lewis, "Saladin and The Assassins", s. 239-240.

³²⁵ Mirza, *Syrian Ismailism*, s. 33.

³²⁶ Zehebî, *Târîh*, XII/ 894.

güvenmediği hiç kimseyi çadırına almadığı belirtilmektedir.³²⁷ Selâhaddîn'in arka arkaya maruz kaldığı bu suikastlardan sonra kimsenin içine girmeye muvaffak olamadığı bir tahta kulede uyamaya başladığı da rivayet edilir.³²⁸

Suriye bölgesindeki ikinci suikast girişiminden yaklaşık iki ay sonra Selâhaddîn, Nusayri dağlarında ikamet eden Haşhaşiler üzerine bir sefer daha düzenler ve reisleri Reşidüddin Sinan'ın karargâhını kurduğu Masyaf kalesini kuşatır. Lewis'e göre üçüncü suikast girişimi bu sırada vuku bulur.³²⁹ Bu suikastta da başarısız olunca Haşhaşi reisi, Sultan'ın dayısı Hama Emiri Şihâbeddîn'den kendilerini korumaları talebinde bulunur. Kuşatma sırasında Haçlıların çeşitli bölgelere saldırılar düzenlemeye başlamalarından dolayı Selâhaddîn, kendisine bir daha suikast düzenlememeleri şartıyla bu talebi kabul eder ve böylece Selâhaddîn ile Haşhaşiler arasında olumsuz bir olay daha yaşanmamıştır.³³⁰ Sultan Selâhaddîn'in suikastlardan korktuğu için Haşhaşilerle anlaşmış olduğu şeklindeki değerlendirmeler³³¹ yukarıda verdiğimiz bilgilere göre doğru değildir.

Bu üç teşebbüsten başka Sultan Selâhaddîn'e düzenlenen bir başka suikast girişiminden bahsedilmektedir. Buna göre Selâhaddîn Dımaşk'ta bir ağacın altından geçtiği sırada ağaçta gizlenen bir Haşhaşinin başarısızlıkla sonuçlanan saldırısına maruz kalmıştır.³³²

Haşhaşilerin ve reisleri Reşidüddin Sinan'ın, Selâhaddîn'e arka arkaya suikast girişiminde bulunmalarının sebebi hakkında çeşitli değerlendirmeler dikkat çekmektedir. Öncelikli olarak Haşhaşiler, Nüreddin Zengî'nin ölümünden sonra bölgede güçlü bir kişinin kendilerinin sonu demek olduğunu bildikleri için Nüreddin'in oğlu ile anlaşarak onu öldürmek isterler.³³³ Lewis, onların Melik'ten ve Atabeg Gümüştigin'den para aldıkları için bu suikastları yaptıklarına dair yorumları reddederek “*Aldıkları para onları motive etmiş*

---

³²⁷ Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, II/410.

³²⁸ Lewis, “İsmâîliler ve Haşhaşiler”, s. 495; Campbell, *The Assassins of Alamut*, s. 40.

³²⁹ Lewis, “Saladin and The Assassins”, s. 240.

³³⁰ Şeşen, *Selahaddîn Eyyübî ve Devlet*, s. 72-73.

³³¹ Atıcı Arayancan, Ayşe, “Suriye bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizârî İsmâîlileri ve Nusayrılık”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2010, s. 190.

³³² Başuğuy, Bedreddin, “Salâhaddîn-i Eyyübî ve Râşidüddin Sinân: Nizârî Fedâiler ve Suikastlar”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 2017, C. IX, sy: II, s. 760-761.

³³³ Baran, İlhan, *Büyük Selçuklu ve Eyyübiler'de Siyaset Eksenli Sünni Faaliyetler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2017, s. 188.

olabilir ancak suikastların temel sebebi dini amaçtır” der.³³⁴ Başka bir görüşe göre Fâtımî halifeliğini ortadan kaldırdığı için bu kadar suikasta maruz kalmıştır.³³⁵

Haçlıların İslâm topraklarına saldırılar düzenledikleri ve Müslümanların bir birliklilik kuramadığı böyle bir dönemde, Haçlılarla mücadelede en önemli şahıs olan Sultan Selâhaddîn’e Haşhaşîler tarafından düzenlenen bu suikast girişimleri genel itibariyle Müslümanların aleyhine olmuştur.

1.1.7. Sultan Seyfeddîn Bektemür

Selçuklu komutanları tarafından 1100 yılında Van civarında Sökmen el-Kutbî tarafından kurulan ve yaklaşık bir asır süren Ahlatşahlar Hanedanı emirlerinden olan,³³⁶ halk tarafından çok sevildiği ve II. Sökmen’in erkek evladı olmadığı için hükümdar olan³³⁷ Bektemür’ün 589/1193 yılında uğradığı suikastın arkasında Haşhaşî fedaîler olduğuna dair bilgiler kaynaklarda geçmektedir.

Nitekim İbn Vâsıl’ın kaydettiği bilgiye göre Sultan Bektemür, 589/1193 yılında kendisine hücum eden Haşhaşîler tarafından öldürülmüştür.³³⁸ Haşhaşî fedaînin dört ayı yerinden bıçakladığı Sultan Bektemür anında ölmüştür.³³⁹ Bu bilgiyi kabul eden Sallâbî kaynak vermeden Bektemür’ün Haşhaşîler tarafından öldürüldüğünü söyler.³⁴⁰ İddia edildiğine göre Ahlatşahların topraklarını ele geçirmek isteyen Selâhaddîn, bu suikastın azmettiricidir.³⁴¹

Ancak İbnü’l-Esîr’in verdiği bilgiye göre Sultan Selâhaddîn, Bektemür’den yaklaşık iki ay önce vefat etmiş olup³⁴² Sultan Bektemür, iktidar hırsına kapılan damadı Bedreddin

---

³³⁴ Lewis, “Saladin and The Assassins”, s. 241.

³³⁵ Mirza, *Syrian Ismailism*, s. 33.

³³⁶ Sümer, Faruk, “Ahlatşahlar”, *DİA*, İstanbul, 1989, II/24.

³³⁷ İbn Tağrıberdî, *en-Nücumü’z-Zâhire*, VI/132.

³³⁸ İbn Vâsıl, *Müferricu’l-Kurûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, III/19.

³³⁹ İbn Tağrıberdî, *en-Nücumü’z-Zâhire*, VI/133.

³⁴⁰ Sallâbî, *Devletü’s-Selâcika*, s. 549.

³⁴¹ Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 97.

³⁴² İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, X/229.

Aksungur Hezâr Dinarî tarafından öldürülmüştür.³⁴³ Bu bilgiyi destekleyen Sümer de Haşhaşîler tarafından öldürüldüğüne dair veriyi ihtimal dışı olarak değerlendirmektedir.³⁴⁴

1.1.8. Sultan Alâeddin Tekiş

Hârizmşahlar hükümdarı olan ve devletin bir imparatorluk olarak inkişaf etmesini sağlayan³⁴⁵ Sultan Alâeddin Tekiş'in, son yılları Haşhaşîler ile mücadele ile geçmiştir.³⁴⁶ Haşhaşîlerin üzerine birçok saldırı düzenleyerek çok sayıda kalelerini ele geçirmiştir.³⁴⁷ Bu faaliyetlerinden dolayı intikam almak isteyen Haşhaşîler, kendilerine karşı Sultan'ı tahrik eden vezirini öldürmüşlerdir.³⁴⁸ İkinci kısımda veziri ele alacağız.

Sultan Alâeddin Tekiş'in onlara karşı bu faaliyetlerinin sonucunda Haşhaşîlerin suikast girişiminde bulunduğu şahıslar arasında onun da ismi geçmektedir.³⁴⁹ İbn Tağrıberdî'nin kaydettiği bir habere göre 596/1200 yılında ölümünden kısa bir süre önce çadırında eğlence düzenleyen Sultan'ı öldürmek isteyen bir Haşhaşî başarısız bir girişimde bulunmuş, ancak yakalanarak öldürülmüştür.³⁵⁰

---

³⁴³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X/229.

³⁴⁴ Sümer, "Ahlatşahlar", *DİA*, II/27.

³⁴⁵ Taneri, Aydın, *Harezşahlar*, TDV Yayınları, Ankara, 1993, s. 25.

³⁴⁶ Kafesoğlu, *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, s. 144.

³⁴⁷ Kazvîni, *Târîh-i Güzide*, s. 391; Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 548; Taneri, *Harezşahlar*, s. 30; Gürbüz, Meryem, "Alâeddin b. Tekiş", *DİA*, İstanbul, 2011, XXXX/365.

³⁴⁸ Kafesoğlu, *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, s. 144-145.

³⁴⁹ Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 134.

³⁵⁰ İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, VI/155.

1.2. SUİKAST DÜZENLENEN HALİFELELER

1.2.1. Halife Âmir-Biahkâmillâh

Fâtımî halifesi olan Âmir-Biahkâmillâh'ın ismi Mansur³⁵¹ künyesi Ebû Ali'dir.³⁵² Babası Müsta'li-Billâh'ın ölümünden sonra henüz beş yaşındayken³⁵³ 496/1100 tarihinde³⁵⁴ Vezir Efdal'in yardımıyla tahta geçer.³⁵⁵ Tahta geçtiği sırada kendi başına ata bile binecek yaşta olmadığından dolayı³⁵⁶ devletin bütün işlerini uzun süre Efdal yönetir.³⁵⁷

Fâtımîlerin onuncu halifesi olan Âmir,³⁵⁸ 29 yıllık hilâfetinden sonra 524/1129 yılının Zilkâde ayının Salı gününde 34 yaşındayken³⁵⁹ bir suikast sonucu ölür. Âmir, arkasında bir oğul bırakmadığından dolayı yerine amcasının oğlu halife olur.³⁶⁰ Halifenin kim tarafından öldürüldüğü hakkında da üç farklı rivayet söz konusudur.

Birinci rivayete göre; Haşhaşiler, Âmir'i öldürmek için birkaç defa suikast girişiminde bulunmuşlar ve Halife'yi sarayının dışında pusu kurarak öldürmüşlerdir.³⁶¹ İbn Haldûn ve İbn Tağrıberdî bir gün sarayında onlar tarafından hançerlendiğini belirtmektedirler.³⁶²

Haşhaşiler tarafından öldürüldüğünü belirtenlere göre,³⁶³ Halife'nin gücü ele geçirdikten sonra XII. yüzyılda bir isyan başlatan Haşhaşilere karşı bir ferman yayımlayarak hilâfet hakkının kendi soyuna ait olduğunu ilan etmesinden dolayı Suriye'deki Haşhaşilerin büyük tepkisini üzerine çekmiş ve onlar tarafından öldürülmüştür.³⁶⁴ Zira dedesi Müstansır'ın

³⁵¹ Zirikî, *el-A'lâm*, VII/297.

³⁵² İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/170.

³⁵³ Zehebî, *Düvelü'l-İslâm*, II/24;

³⁵⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimâşk*, s. 228; Azîmî, *Târîh*, s. 34; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/46.

³⁵⁵ Makrîzî, *İtti'âzü'l-Hunefâ'*, III/31; Özeydın, Abdülkerim, "Âmir-Biahkâmillâh", *DİA*, İstanbul, 1991, III/68.

³⁵⁶ İbn Haldûn, *Târîh*, VI/87.

³⁵⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/46; Zehebî, *Düvelü'l-İslâm*, II/24.

³⁵⁸ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, III/4.

³⁵⁹ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, III/4.

³⁶⁰ İbnü'l-Verdî, *Târîh*, II/35.

³⁶¹ Makrîzî, *İtti'âzü'l-Hunefâ'*, III/128-129.

³⁶² İbn Haldûn, *Târîh*, VI/91; İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/185.

³⁶³ Kazvîni, *Târîh-i Güzîde*, s. 414; Hâşim Osman, *el-İsmâiliyye*, s. 226; Ocak, "Bir Terör Örgütü Olarak "Bâtınilik" ve Selçuklu Ülkesindeki Faaliyetleri", s. 175; Lewis, *Haşşiler*, s. 30; Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)*, s. 362.

³⁶⁴ Lewis, "İsmâilîler ve Haşhâşiler", s. 490.

ölümünden itibaren başlayan ayrışma sebebiyle, İran'daki Hasan Sabbâh ve taraftarları onu halife olarak tanımıyorlardı.³⁶⁵

Başka bir kayda göre arka arkaya iki vezirini öldüren Halife, toplum üzerinde otoritesini tesis edememenin de etkisiyle Müslümanlara ve Haşhaşîlere eziyet etmeye yapmaya başlar ve Ravda adasına giderken Haşhaşîler tarafından öldürülür.³⁶⁶ İbnü'l-Esîr'e göre reayasına kötü davrandığı için Haşhaşîler tarafından öldürülür.³⁶⁷ Zehebî de onun zalim ve adaletsiz bir yönetici olduğunu söyler.³⁶⁸

İkinci rivayete göre Âmir, veziri Efdal'in oğlu Ebû Ali Ahmed ve saltanat naibi olan kuzeni Abdullah Mecid tarafından bir plan çerçevesinde öldürülür.³⁶⁹ Üçüncü rivayete göre, Ermeni bir köle³⁷⁰ veya kendi hizmetçileri tarafından öldürülür.³⁷¹

Kısacası Haşhaşîler tarafından suikasta uğradığı belirtilen Halife Âmir'in ölümü, Haşhaşîlerin Fâtımîlerin eliyle kurulmasına rağmen onların da bu suikastlara maruz kaldıklarını göstermektedir.³⁷²

1.2.2. Halife Müsterşid-Billâh

Tam adı Ebû Mansûr el-Müsterşid-Billâh el-Fazl b. Ahmed el-Müstazhir-Billâh el-Abbâsî³⁷³ olan Halife Müsterşid 486/1092³⁷⁴ yılında dünyaya gelir. Babasının vefatından sonra 512/1119 yılında³⁷⁵ halife olarak kendisine biat edilir. Süyûtî, Halife'yi savaflara bizzat katılan, halifelik işlerini düzene sokan, cesur ve heybetli bir şahıs olarak tanıtır.³⁷⁶

³⁶⁵ Hodgson, *The Venture of Islam*, s. 28.

³⁶⁶ Ziriklî, *el-A'lâm*, VII/297; Seyyid, "Fâtımîler", *DİA*, XII/232.

³⁶⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/255.

³⁶⁸ Zehebî, *Düvelü'l-İslâm*, II/46.

³⁶⁹ İbn Tağrîberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/239; Walker, Paul E., *Orations of the Fatimid Caliphs: Festival Sermons of The Ismaili Imams*, I.B.Tauris Publishers, London, 2009, s. 44.

³⁷⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/257.

³⁷¹ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, V/302.

³⁷² Hammer, *The History of Assassins*, s. 85-86.

³⁷³ Zehebî, *Siyer*, XIX/561; Özgüdenli, Osman G., "Müsterşid-Billâh", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII/145.

³⁷⁴ Kütübî, Ebû Abdillâh Salâhuddin Muhammed b. Şakir, *Fevâtü'l-Vefeyât*, thk: İhsan Abbas, Dâru's-Sâdır, Beyrut, 1973, III/179.

³⁷⁵ Azîmî, *Târîh*, s. 41; Ziriklî, *el-A'lâm*, V/147.

³⁷⁶ Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 431.

Halifeliğinin ilk dönemlerini yün elbise giyip inzivaya çekilerek geçiren Halife;³⁷⁷ cesareti kendinde topladıktan sonra yozlaşmış olan hilâfet makamını yeniden diriltmek için halifelik görevini ifaya yönelir.³⁷⁸ Abbâsî hilâfetinin dünyevi açıdan siyasi yönünü güçlendirebilmek amacıyla sultanlar arasındaki gerginliklerden yararlanır ve Sultan Sencer'in kızıyla evlenerek³⁷⁹ siyasi bir denge kurmaya çalışır.³⁸⁰

Halife Müsterşid'in bu tutumları, bir dünya devleti kurma amacıyla olduğu varsayılarak Selçukluları tedirgin etmiştir.³⁸¹ Halifeliği esnasında yaşanan olaylar, hilâfet makamının dünyevi hâkimiyet gücünü tekrar tesis etme isteği ve Batıda vuku bulan Papa-İmparator mücadelesinin İslâm topraklarında Halife-Sultan mücadelesi adı altında yeni bir dönemin başlangıcı olarak yorumlanmaktadır.³⁸²

Halife Müsterşid, döneminin en önemli şahıslarında birisi olan Irak Sultanı Mes'ûd ile aralarında fitne çıkaran emirler,³⁸³ hutbenin kimin adına okunacağı meselesi,³⁸⁴ Halife'nin Sultan Mes'ûd'u kötüleyici bir hutbe irat etmesi³⁸⁵ ve Mes'ûd'un mücadele ettiği kişilerin yanında yer alması³⁸⁶ gibi sebeplerden dolayı olumlu ilişkiler kuramaz. Belirttiğimiz bu çeşitli sebeplerden dolayı 529/1135 yılında Sultan Mes'ûd ile aralarında meydana gelen savaşın hemen akabinde de Halife'nin öldürüldüğünü görmekteyiz.³⁸⁷ İbn Vâsıl'ın kaydettiğine göre savaşa çıkmadan çok kısa bir süre önce Halife ile veziri arasında bir konuşma geçmiş ve vezir, "Hüseyn b. Ali" gibi öldürülmenizden korkuyorum demiştir.³⁸⁸

Halife'nin öldürülmesinden Alamut Reisi'nin sorumlu olduğu³⁸⁹ ve Haşhaşîlerin onu düşman oldukları için öldürdükleri,³⁹⁰ üzerindeki kıyafetleri parçalayarak çırılçıplak bir halde

---

³⁷⁷ Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III/179.

³⁷⁸ Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III/180.

³⁷⁹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'l-Zamân*, c. VIII, k. I/112.

³⁸⁰ Özgüdenli, G. Osman, "Selçuklu-Hilafet Münasebetlerinde Bir Dönüm Noktası: Halife El-Müsterşid'in Katli Meselesi", *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 2004, sy: XXXIX, s. 2.

³⁸¹ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VII/299.

³⁸² Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II/62-63.

³⁸³ Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, II/61.

³⁸⁴ Kazvîni, *Târîh-i Güzîde*, s. 288.

³⁸⁵ Hudarî, *Muhâdarâtü Târîhi'l-Ümami'l-İslâmiyye*, s. 448.

³⁸⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/263.

³⁸⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/283; İbnü'l-Verdi, *Târîh*, II/38.

³⁸⁸ İbn Vâsıl, *Müferricu'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, I/59.

³⁸⁹ Campbell, *The Assassins of Alamut*, s. 19.

³⁹⁰ Daftary, *İsmaililer*, s. 523.

biraktıkları,³⁹¹ kulak ve burnunu kestikleri,³⁹² yirmi yerinden bıçakladıkları³⁹³ gibi rivayetler çerçevesinde Halife'nin Haşhaşîler tarafından öldürüldüğü konusunda bütün kaynaklar ittifak halindedir.³⁹⁴ Ancak onların bu işi niçin ve kim için yaptıkları hakkında tartışma söz konusudur. Zira Halife, hezimeye uğradığı savaşın hemen akabinde³⁹⁵ Sultan Sencer tarafından sözde aralarını yapmak için gönderilen bir heyeti karşılamak için çıktığı esnada³⁹⁶ heyette bulunan Haşhaşîler tarafından öldürülmüştür.³⁹⁷ Rivayet edildiğine göre Halife ile birlikte çadırda bulunan Ebû Abdullah isimli bir şahsı da öldürmüşlerdir.³⁹⁸

Halife Müsterşid'in Sultan Sencer'in gönderdiği elçileri karşılarken öldürülmesinden dolayı onun katlinde Selçuklu sultanlarının rolü üzerine hiç değinmeyenlerin yanı sıra Halife'nin ölümünden Selçuklu sultanları sorumlu tutanlar da söz konusudur.³⁹⁹ Sultanları sorumlu tutanlara göre Halife; Haşhaşîler tarafından öldürülmesine rağmen olayda sultanlarının etkisi mevcuttur⁴⁰⁰ ve heyetin içindeki Haşhaşîler, Sultan Sencer'in direktifiyle hareket etmişlerdir.⁴⁰¹ Halife'nin Sultan Sencer ve Sultan Mes'ûd'un iş birliği sonucunda öldürüldüğü söylene de,⁴⁰² bu suikasttan Sultan Mes'ûd'un haberinin olup olmadığı muğlaktır.⁴⁰³ Ancak Sultan Mes'ûd, halkın tepkisini üzerinden çekebilmek maksadıyla Haşhaşîlerle iş birliği içindeki Hille reisi Dübeys b. Sadaka'yı Halife'nin vefatından sonra öldürmüştür.⁴⁰⁴

Diğer taraftan Halife'nin ölümünün Selçukluların işine gelmesinden ve onun ölümünün Haşhaşîlerin klasik suikast yöntemine benzememesinden dolayı bu suikastın arka

---

³⁹¹ Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, s. 155.

³⁹² Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, III/9.

³⁹³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/283.

³⁹⁴ Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra*, s. 164; Reşîdü'd-dîn, Fazlullâh, *Câmiu't-Tevârîh*, s. 201; Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*, s. 289.

³⁹⁵ Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 166.

³⁹⁶ İmrânî, *el-İnbâ' fî Târîhi'l-Hulefâ*, s. 184-185.

³⁹⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/283; İbnü'l-Verdi, *Târîh*, II/38.

³⁹⁸ İbn Vâsıl, *Müferricu'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, I/60.

³⁹⁹ Özgüdenli, "Selçuklu-Hilafet Münasebetlerinde Bir Dönüm Noktası: Halife El-Müsterşid'in Katli Meselesi", s. 11-13.

⁴⁰⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/157; Zirikî, *el-A'lâm*, V/147.

⁴⁰¹ Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra*, s. 164; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, II/369.

⁴⁰² Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/167; Sümer, "Mes'ûd b. Muhammed Tapar", *DİA*, XXIX/351.

⁴⁰³ Mahmud Şakir, *Hiz. Adem'den Bugüne İslam Tarihi*, çev: Ferit Aydın, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2004, V/288-289.

⁴⁰⁴ İbn Vâsıl, *Müferricu'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, I/61.

planında Selçukluların olduğu ifade edilmiştir.⁴⁰⁵ Ayrıca Halife'nin ölümünün Selçuklu sultan ve emirleri ile başlattığı iktidar mücadelesinin bir sonucu olduğu şeklinde değerlendirmeler yapılmaktadır.⁴⁰⁶

Sonuç olarak Halife Müsterşid'in maşa olarak kullanılan Haşhaşiler vasıtasıyla⁴⁰⁷ ancak kimin teşvikiyle öldürüldüğü tam olarak bilinmemesine rağmen bu hadise ile Abbasî Hanedanlığı içerisinde telafisi mümkün olmayan bir Selçuklu düşmanlığı hâsıl olmuş ve sonraki süreçte Abbasî halifeleri sürekli bu olayı siyasi bir koz olarak Selçuklulara karşı kullanmışlardır.⁴⁰⁸

1.2.3. Halife Râşid-Billâh

Haşhaşiler tarafından şehit edilen Halife Müsterşid'in oğlu olan⁴⁰⁹ Râşid-Billâh'ın tam adı Ebû Cafer Mansur b. Müsterşid Fazl İbn Müstazhir Ahmed'dir.⁴¹⁰ 501/1107 tarihinde dünyaya gelen Halife,⁴¹¹ 513/1119 yılında babası tarafından veliaht tayin edilir ve babasının şehadetinden sonra 529/1135 yılında da kendisine biat edilir.⁴¹²

Irak Selçuklu Sultanı Mes'ûd, Halife Müsterşid katledildikten sonra oğlu Râşid'e herkes tarafından biat edildiği için hilâfetine göz yummuştur. Ancak onun babasının yolunu takip ederek Selçuklularla mücadeleye devam edeceğini düşündüğü için endişelenmiştir.⁴¹³ Sultan'ın bu endişelerinde haklı çıktığını Halife Râşid'in makamına geçer geçmez devlet başkanı gibi etrafındakilere Irak topraklarını iktâ etmesinden⁴¹⁴ ve İmâdüddün Zengî gibi çeşitli devlet adamları ile Sultan Mes'ûd'un aleyhinde iş birliği içine girmesi kanıt olarak gösterilmektedir.⁴¹⁵ İbn Vâsıl'ın Sultan Mes'ûd'a Halife Râşid de babası gibi başına buyruk

---

⁴⁰⁵ Özgüdenli, "Müsterşid-Billâh", *DİA*, XXXII/146.

⁴⁰⁶ Akkuş, Murat, *Abbâsî Halifelerinin Ölüm Sebepleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010, s. 109.

⁴⁰⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/304; Hüseyin Ahmed Emin, *Târîhu'l-İrâk fi'l-Asri'l-Selcûkî*, s. 261.

⁴⁰⁸ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II/282-283.

⁴⁰⁹ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, III/10.

⁴¹⁰ Zehebî, *Siyer*, XIX/568.

⁴¹¹ Özeydin, Abdülkerim, "Râşid Billâh", *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV/465.

⁴¹² Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 436; Zirikî, *el-A'lâm*, VII/302.

⁴¹³ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VII/310.

⁴¹⁴ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II/285-287.

⁴¹⁵ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, III/11; İbnü'l-Verdî, *Târîh*, II/39.

hareket ederse ne yapacağına dair sorulduğuna dair rivayetine göre Sultan “*Babası gibi onu da öldürürüz*”, demiştir.⁴¹⁶

Babasının ölümünden sorumlu tuttuğu için Râşid, Sultan Mes’ûd’a bir şans vermek istemez⁴¹⁷ ve babasının intikamını Sultan’dan almak ister.⁴¹⁸ Sultan Mes’ûd ise Halife’ye bir heyet göndererek ondan babasının kendisine söz verdiği 300.000 dinarı talep eder.⁴¹⁹ Bunun üzerine Halife, Mes’ûd’u sultanlıktan azlederek yerine yeğeni Melik Dâvud’u getirdiğine dair ferman yayımlar.⁴²⁰ Böylece her iki tarafın bu tür tutumlarından dolayı aralarındaki ipler kopar, savaş meydana gelir ve yenilen taraf Halife olur.⁴²¹ Ulemânın da onayını alan Sultan Mes’ûd, Râşid’i hal ederek yerine Muktefî-Liemrillâh’ı 530/1136 yılında halife olarak ilan ettirir.⁴²²

Hilâfet makamı elinden alınan Râşid-Billâh, Sultan Sencer’e bir mektup yazarak kendisini koruması isteğine olumlu cevap almasına ve çeşitli destekçiler bulmasına rağmen başarılı olamaz.⁴²³ 532/1138 yılında İsfahan’da yapayalnız kaldığı esnada öldürülür.⁴²⁴ Halife’nin tekrar tahta çıkmak için ittifak yaptığı sırada öldürülmesi suikasta uğradığını göstermektedir.⁴²⁵

İbnü’l-Cevzî; Halife’nin kim tarafından ve nasıl öldürüldüğü konusunda üç farklı rivayet olduğunu söylemesine rağmen⁴²⁶ kaynaklarda daha fazla kaydın olduğunu tespit ettik. Biz bu rivayetlerin hepsini vermeye çalışacağız, ancak kaynaklar Halife Raşid’in özellikle Selçuklu sultanları ve Haşhaşîler tarafından öldürüldüğü üzerinde daha fazla durmaktadırlar.

---

⁴¹⁶ İbn Vâsıl, *Müferricu’l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, I/61.

⁴¹⁷ Hudaî, *Muhâdarâtü Târihi’l-Ümemi’l-İslâmiyye*, s. 449.

⁴¹⁸ İmrânî, *el-İnbâ’ fî Târihi’l-Hulefâ*, s. 186; Kazvînî, *Târih-i Güzâde*, s. 290.

⁴¹⁹ Abû’l-Farac, *Abû’l-Farac Tarihi*, II/371; Münecimbaşı, *Câmiu’d-Düvel*, s. 157; Sallâbî, *Devletü’s-Selâcika*, s. 167.

⁴²⁰ Abû’l-Farac, *Abû’l-Farac Tarihi*, II/371; Reşîdü’d-dîn, Fazlullâh, *Câmiu’t-Tevârih*, s. 202.

⁴²¹ Sallâbî, *Devletü’s-Selâcika*, s. 167.

⁴²² İbnü’l-Adîm, *Buğyetü’t-Taleb*, s. 161; Süyûtî, *Târihu’l-Hulefâ*, s. 436; Özeydî, “Râşid Billâh”, *DİA*, XXXIV/465-466.

⁴²³ İbnü’l-Verdî, *Târih*, II/41.

⁴²⁴ Zehebî, *Siyer*, XIX/569-570.

⁴²⁵ Akkuş, *Abbâsî Halifelerinin Ölüm Sebepleri*, s. 113.

⁴²⁶ İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/332.

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Halife'nin suikastının müsebbibinin Selçuklular olduğunu söyleyenlere göre Râşid, Selçuklu sultanları ile arasının iyi olmaması ve şahsi hırsları sebebiyle tıpkı babası gibi⁴²⁷ Selçuklu sultanları tarafından öldürülmüştür.⁴²⁸

Ancak kaynakların çoğu Haşhaşiler tarafından öldürüldüğünü belirterek⁴²⁹ onun ölümünün arkasında Hasan b. Sabbâh'ın torunu Muhammed'in parmağı olduğunu söylemektedirler.⁴³⁰ Bu rivayetlere göre Haşhaşiler, Halife Râşid'i 532/1138 yılında İsfahan'da yapayalnız kaldığı esnada⁴³¹ hizmetçi kılığındaki bir fedaî vasıtasıyla öldürmüşlerdir.⁴³² Diğer taraftan İbn Vâsıl, suikastın tarihini 533/1139 olarak kaydeder.⁴³³ Bu suikasta tepki olarak İsfahanlıların ele geçirdikleri her Bâtîniyi öldürdükleri belirtilir.⁴³⁴

Halife'nin ölümü hakkındaki diğer rivayetlere göre kimliği belirsiz bir kişi tarafından üç kere zehir verilerek,⁴³⁵ yatağındaiken hizmetçisi tarafından,⁴³⁶ Horasanlı biri tarafından,⁴³⁷ şiddetli bir hastalık neticesinde⁴³⁸ veya Bağdat'ı tekrar ele geçirebilmek için hücum yapmaya hazırlanırken askerleri tarafından öldürülür.⁴³⁹ Râşid'in ölüm haberini alan insanlar “*Bütün tahta çıkan halifeler kendilerinden öncekini nasıl öldürdülerse, Muktefî de Râşid'i öldürdü*” demişlerdir.⁴⁴⁰

Sonuç olarak iki Abbasî halifesinin arka arkaya suikast sonucu ölümünden sonra Abbâsî halifeleri toplumdan uzak durarak yaşamaya başlamışlardır.⁴⁴¹ Melik Davûd kısmında da belirttiğimiz gibi Sultan Mes'ûd'un arasının bozuk olduğu şahsiyetlerin Haşhaşiler tarafından

---

⁴²⁷ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/167; Sümer, “Mes'ûd b. Muhammed Tapar”, *DİA*, XXIX/351.

⁴²⁸ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II/304-305.

⁴²⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/332; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX/305; Reşidü'd-dîn, Fazlullâh, *Câmiu't-Tevârih*, s. 202; Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*, s. 290; Zehebî, *Siyer*, XIX/569-570; Hüseyin Ahmed Emin, *Târîhu'l-İrâk fi'l-Asri'l-Selcûkî*, s. 261; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII/302.

⁴³⁰ Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ*, III/131-132.

⁴³¹ Zehebî, *Siyer*, XIX/569-570.

⁴³² İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb*, s. 161; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, I/121-122; Özaydın, “Râşid Billâh”, *DİA*, XXXIV/465-466.

⁴³³ İbn Vâsıl, *Müferricu'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, I/70.

⁴³⁴ Daftary, *İsmaililer*, s. 539.

⁴³⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/332; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/167; Zehebî, *el-Iber*, VI/90.

⁴³⁶ İbn Haldûn, *Târîh*, III/634.

⁴³⁷ İbnü'l-Verdî, *Târîh*, II/41.

⁴³⁸ Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 436.

⁴³⁹ İmrânî, *el-İnbâ' fî Târîhi'l-Hulefâ*, s. 188.

⁴⁴⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/332-333.

⁴⁴¹ Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ*, III/131-132; Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*, s. 290.

tek tek öldürülmesi, Sultan'ın onları maşa olarak kullandığını göstermektedir. Ayrıca devletin zirvesindeki insanlara düzenledikleri bu suikatlar ile Haşhaşilerin toplumda nasıl bir kargaşa yarattıkları ve bir güç unsuru olduklarını görmekteyiz.

İKİNCİ BÖLÜM

SUIKAST DÜZENLENEN DEVLET ADAMLARI

2.1. Nizâmülmülk

Tam adı, Ebû Alî Kıvâmüddîn Hasen b. Alî b. İshâk et-Tûsî⁴⁴² olan Nizâmülmülk, bir dihkânın oğlu olarak⁴⁴³ 410/1018 yılında dünyaya gelir.⁴⁴⁴ Selçukluların hizmetine Çağrı Bey döneminde girer,⁴⁴⁵ 455/1063 yılında vezirlik makamına erişir.⁴⁴⁶ Sultan Alparslan'ın ölümünden sonra Sultan Melikşah'a 20 yıl vezirlik yapar.⁴⁴⁷

Nizâmülmülk'ün ölümü konusunda kaynakların kaydettiği bilgileri ele alacağız. Ancak, öldürülmeden önce niçin istenmeyen kişi durumuna geldiğini açıklamamız neden öldürüldüğü ve bu suikastın arkasında kimlerin olduğu sorusunu cevaplayabilir.

Melikşah döneminde siyaset; Nizâmülmülk, Abbâsî hilâfeti, Terken Hatun ve Haşhaşîler olmak üzere dört farklı güç ekseninde oluşmaktaydı ve en tehlikeli olan nüfuz sahibi Terken Hatundu.⁴⁴⁸

Nizâmülmülk'e düzenlenen suikasttan kısa bir süre önce Sultan ile Vezir'in arası bozulmuştu. Aralarının açılmasının arkasındaki nedenlerden birisi Karahanlı Hanedanlığı soyundan gelen, hedeflerine ulaşmak için Vezir'i kendisine engel gören ve önemli bir güç unsuru olan Terken Hatun;⁴⁴⁹ diğeri yaşlanan Vezir'in çeşitli kademelere sahip olan evladının ve adamlarının⁴⁵⁰ haksız ve usülsüz tutumlarıdır.⁴⁵¹ Sultan Melikşah "baba" diye hitap ettiği Nizâmülmülk'e çok şey borçlu olduğunu bilmesine rağmen, onun çevresindeki insanların tutumları Sultan'ın ondan rahatsız olmasına sebep olmuştur.⁴⁵² Rivayet edildiğine göre bu

---

⁴⁴² Zehebî, *Siyer*, XIX/794.

⁴⁴³ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVI/302.

⁴⁴⁴ Özeydin, "Nizâmülmülk", *DİA*, XXXIII/194.

⁴⁴⁵ Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, s. 62.

⁴⁴⁶ Abbas İkbâl, *el-Vezâre fî Ahdi's-Selâcika*, s. 69.

⁴⁴⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII/140.

⁴⁴⁸ Râvendî, *Râhatü's-Sudûr*, I/130-131.

⁴⁴⁹ Kazvîni, *Târîh-i Güzîde*, s. 351; Akkuş, Mustafa, "Nizamü'l-Mülk Suikastının Dönemin Kaynaklarına Yansıması", *USAD*, Konya, 2018, s. 168.

⁴⁵⁰ Özgüdenli, G. Osman, *Selçuklular (Büyük Selçuklu Devleti Tarihi(1040-1157))*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2015, s. 186-187.

⁴⁵¹ Turan, *Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s. 217; Aka, *Makaleler*, I/374-375.

⁴⁵² Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, s. 178.

rahatsızlığı zirve noktasına çıkararak olay, Nizâmülmülk'ün torunlarından Merv Valisi Osman'ın bazı siyasi olaylara karışarak Sultan Melikşah'ı kızdırmasıdır.⁴⁵³ Böylece Vezir'in torununun yaptığı işe kızan Melikşah ve Nizâmülmülk arasında tatsız mektuplaşmalar gerçekleşmiştir.⁴⁵⁴

Yaklaşık otuz yıl boyunca devletin tüm kademelerinde Sultan Melikşah'tan bile daha güçlü bir duruma sahip olan Vezir, çeşitli kademelerdeki insanları rahatsız ederek kendisine düşman etmiştir.⁴⁵⁵ Vezir Nizâmülmülk'ün bu gücünden öncelikle rahatsız olan Sultan'ın kendisiydi.⁴⁵⁶ Devlet adamlarından Tâcülmülk, en büyük rakibi olarak gördüğü Nizâmülmülk'ü Sultan Melikşah'ın gözünden düşürebilmek için elinden geleni yapmıştır.⁴⁵⁷

Nizâmülmülk'ün diğer ve en önemli düşmanı, davalarının başarıya ulaşmasının önünde en büyük engel olarak Vezir'i gören Hasan Sabbâh ve Haşhaşilerdir.⁴⁵⁸ Bu bilgiler ışığında onun ölümünün arkasında Haşhaşiler ve dönemin devlet ricâlinin yer aldığı ifade edilebilir.⁴⁵⁹

Nizâmülmülk'ün Haşhaşiler tarafından⁴⁶⁰ öldürüldüğü konusunda kaynakların çoğunluğu ittifak halinde olmasına rağmen nerede, nasıl ve kimin teşviki ile öldürüldüğü konusunda ihtilaf söz konusudur.⁴⁶¹ Mevcut rivayetlere göre suikast; Halife Muktedî'yi Bağdat'tan çıkarmak niyetiyle İsfahan'dan yola çıkan Sultan Melikşah'ın arkasından yola çıktığı sırada,⁴⁶² hac için aldığı izinle çıktığı yolculuk sırasında⁴⁶³ veyahut Alamut'u kuşattığı sırada⁴⁶⁴ vuku bulur. Olay 485/1092'de Ramazan ayında,⁴⁶⁵ teravih namazından sonra⁴⁶⁶ Hz. Ömer döneminde vuku bulan Nihavend mevkiinde⁴⁶⁷ Sultan Melikşah, Terken Hatun ve

---

⁴⁵³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII/378; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, II/13-14.

⁴⁵⁴ İbn Haldûn, *Târîh*, III/591.

⁴⁵⁵ Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, s. 177.

⁴⁵⁶ Turan, *Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s. 216.

⁴⁵⁷ Özaydın, Abdülkerim, "Tâcülmülk", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIX/359-360.

⁴⁵⁸ Daftary, *İsmaililer*, s. 486.

⁴⁵⁹ Willey, *Eagle's Nest*, s. 25.

⁴⁶⁰ Hândmîr, *Düstûrü'l-Vüzerâ'*, s. 267.

⁴⁶¹ Akkuş, "Nizamü'l-Mülk Suikastının Dönemin Kaynaklarına Yansımaları", s. 183.

⁴⁶² İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk*, s. 200.

⁴⁶³ Agacanov, *Selçuklular*, s. 82.

⁴⁶⁴ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selcûkiyye*, s. 45-46.

⁴⁶⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVI/299; Zehebî, *Düvelü'l-İslâm*, II/13.

⁴⁶⁶ Ebüzziyâ Tefvik, *Hasan bin Sabbâh*, s. 14.

⁴⁶⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVI/305; Râvendî, *Râhatü's-Sudûr*, I/132; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII/378; Zehebî, *Düvelü'l-İslâm*, II/13; Müneccimbaşî, *Câmiu'd-Düvel*, s. 61.

Tâcûlmülk ile birlikte mola verdikleri sırada meydana gelir.⁴⁶⁸ Rivayetlere göre Vezir, Deylemli bir dilenci kılığına bürünen⁴⁶⁹ Ebû Tâhir isimli bir Haşhaşî tarafından öldürülür.⁴⁷⁰ Başka bir rivayete göre Melikşah'ın⁴⁷¹ ya da Tâcûlmülk'ün⁴⁷² kölelerinden birisi tarafından veya Haşhaşîlerle anlaşılan Tâcûlmülk'ün isteği üzerine⁴⁷³ hançerlenerek öldürülür.⁴⁷⁴ Öldürüldüğü sırada 76,⁴⁷⁵ 77⁴⁷⁶ veya 80'nin üzerinde⁴⁷⁷ bir yaşta olan Vezir, bazı kayıtlara göre Haşhaşîlerin suikast düzenlediği ilk kişidir.⁴⁷⁸

Nizâmülmülk'ün ölümü ordu içerisinde kargaşa yarattığı için Sultan'ın, askerleri sakinleştirmek amacıyla aralarında dolaştığı,⁴⁷⁹ hatta yaralı bir şekilde otağına götürülen Nizâmülmülk'ün huzuruna gelen Sultan Melikşah'a neden böyle bir şeyi emrettiğini sorunca kendisinin bu olayla bir ilgisinin olmadığına dair yemin ettiği kaydedilmektedir.⁴⁸⁰ Ancak Nizâmülmülk'ün ölümünde Sultan Melikşah'ın dahli bulunduğu da belirtilmektedir.⁴⁸¹ Sebep olarak da “*Tedbir amaçlı Sultan tarafından öldürüldüğü*”,⁴⁸² Melikşah'ın onun uzun yönetiminden sıkıldığı veya gücünden korktuğu gösterilir.⁴⁸³ Bunun yanı sıra Nizâmülmülk'ün öldürülmesinde Melikşah'ın parmağının⁴⁸⁴ olduğuna dair bir şayiadan bahsedilmektedir.⁴⁸⁵ Bu doğrultuda Haşhaşî biri tarafından öldü deyip üzerinin kapatıldığı⁴⁸⁶ ifade edilmektedir.

---

⁴⁶⁸ Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, s. 184-185.

⁴⁶⁹ Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, I/97; Zehebî, *Siyer*, XIX/95; İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/136; Ziriklî, *el-A'lâm*, II/202.

⁴⁷⁰ Azîmî, *Târîh*, s. 28; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVI/305; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII/377; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, I/99; Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*, s. 351; İbnü'l-Verdî, *Târîh*, II/6; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, s. 61; Özeydî, “Nizâmülmülk”, *DİA*, XXXIII/195.

⁴⁷¹ Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, s. 64.

⁴⁷² Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selcûkiyye*, s. 45-46; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, II/131.

⁴⁷³ Reşîdü'd-dîn, Fazlullâh, *Câmiu't-Tevârîh*, s. 134.

⁴⁷⁴ Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, II/15-16.

⁴⁷⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVI/305.

⁴⁷⁶ Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, s. 62.

⁴⁷⁷ Râvendî, *Râhatü's-Sudûr*, I/132.

⁴⁷⁸ Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*, s. 352; Zehebî, *Düvelü'l-İslâm*, II/13.

⁴⁷⁹ İbnü'l-Verdî, *Târîh*, II/6; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, s. 61; Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 132.

⁴⁸⁰ Sevim, Ali, “Münkizi Müelliflerin Selçuklular İle İlgili Kayıtları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1994, s. 7; Özeydî, “Melikşah”, *DİA*, XXIX/56-57.

⁴⁸¹ Zehebî, *el-İber*, III/310; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII/141.

⁴⁸² Zehebî, *Siyer*, XIX/96.

⁴⁸³ Hasan, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, V/45-46.

⁴⁸⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk*, s. 200.

⁴⁸⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVI/305; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, II/130.

⁴⁸⁶ İbn Haldûn, *Târîh*, III/591.

Bu yorumlara paralel olarak dönemin en önemli âlimlerinden Cüveynî (478/1085), yaşadığı bu zaman dilimini hilâfet için gerekli bütün şartları kendinde toplayan bir halifenin bulunmadığı bir dönem olarak değerlendirerek Kureyşilik şartından vazgeçmiş ve ilim-güç gibi özelliklere sahip olduğundan dolayı hilâfete layık tek kişinin Nizâmülmülk olduğunu belirtmiştir.⁴⁸⁷

Bu noktada Nizâmülmülk'ün hem toplum katında hem de ulemâ arasında böyle bir itibara sahip olması Melikşah'ı rahatsız etmiş ve ona karşı cephe almış olabilir. Dolayısıyla Sultan'ın, Nizâmülmülk'ün öldürülmesini emretmese bile göz yumduğu ihtimallerinin doğru olabileceğini düşündürmektedir. Ancak elimizde kesin bir kanıt olmadığı için bu düşünceler, yorumdan öteye geçemez.⁴⁸⁸ Diğer taraftan toplumun her kesiminden desteklenen Nizâmülmülk'ü, Haşhaşîler açısından büyük bir tehlike arz ettiği için insiyatifleri ile şehit etmiş olmaları da güçlü bir tezdır.

Göçebe bir yapıya sahip, güçlü ve egemen bir kişi tarafından yönetilmeye ihtiyaç duyan Selçuklu toplumunda, Nizâmülmülk'ün öldürülmesi sonucunda ilk üç Selçuklu sultanının oluşturduğu parlak dönem sona ermiştir.⁴⁸⁹ Genel itibari ile Selçukluların inkıza uğramasının temel sebebi olarak Vezir'in yirmi dokuz yıllık iktidarının bir suikast sonucunda bitmesi gösterilmesine rağmen devletin çöküş belirtileri o hayattayken de yerel isyanlar ve devlet ricâli arasındaki çatışmalar yoluyla gün yüzüne çıkmıştır.⁴⁹⁰ Ancak onun ölümüyle bu çöküş hızlanmıştır.

Vezir'in öldürülmesi özellikle taraftarları arasında büyük bir infiale ve onu öldürene karşı intikam hırsının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunu, beş ay sonra Tâcülmülk'ün Nizâmülmülk'ün taraftarları tarafından parçalanarak öldürülmesinden de anlıyoruz.⁴⁹¹

---

⁴⁸⁷ Kavak, Özgür, "Cüveynî'ye Göre Halifenin Vasıfları Yahut Nizâmülmülk'ü Hilâfete Teşvik Etmek", *II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu Selçuklularda Bilim ve Düşünce* (19-21 Ekim 2011 Konya), 2013, C. I, s. 280.

⁴⁸⁸ Öngül, Ali, *Selçuklular Tarihi I (Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları)*, Çamlıca Basın Yayınları, İstanbul, 2014, s. 135.

⁴⁸⁹ Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, II/752-753.

⁴⁹⁰ Agacanov, *Selçuklular*, s. 180-181.

⁴⁹¹ Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, s. 186.

2.2. Ebû Müslim

Kaynaklarda hakkında çok az bilgi bulabildiğimiz Rey Reisi Ebû Müslim'in Mısır'dan dönen Hasan Sabbâh'ın faaliyetlerini engellemek isteyen Nizâmülmülk tarafından onu yakalamakla görevlendirdiği kişi olduğu⁴⁹² ve Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra başlayan taht kavgaları sırasında Berkyaruk'u desteklediği belirtilmektedir.⁴⁹³ Sebebini tespit edememize rağmen 488/1095 yılında Hüdâd-ı Razî isimli⁴⁹⁴ bir Haşhaşî tarafından katledilmiştir.⁴⁹⁵

2.3. Emir Erkuş

İsmi “*Arkuş Nizami*” olarak da geçen⁴⁹⁶ ve Sultan Berkyaruk'un amcası Yakutî'nin kızıyla evli olan⁴⁹⁷ Rey Emiri Erkuş,⁴⁹⁸ Sultan Berkyaruk döneminde suikasta uğrayan kişiler arasındaki⁴⁹⁹ ikinci kişidir.⁵⁰⁰ 488/1096 yılında Rey'de kendisine saldıran Abdurrahman Horasanî isimli⁵⁰¹ bir Haşhaşî tarafından öldürülür.⁵⁰² Zehebî, ölüm tarihi olarak 490/1098 tarihini verir.⁵⁰³ Ancak kaynaklarda Emir hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.

2.4. Müeyyidülmülk

Nizâmülmülk'ün ikinci oğlu olan Müeyyidülmülk, Sultan Berkyaruk'a 487-488/1094-1095 yılları arasında vezirlik yapar.⁵⁰⁴ Sultan'ın annesi Zübeyde Hatunla aralarındaki bir mevzudan dolayı görevinden azledilen⁵⁰⁵ Müeyyidülmülk, Hândmîr'in belirttiğine göre Rey şehrine yöneldiği ve Sâve'ye ulaştığı sırada Alamut'tan gönderilen fedaîler tarafından bir

---

⁴⁹² Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ*, III/116; Hodgson, *The Order of Assassins*, s. 48.

⁴⁹³ Râvendî, *Râhatü's-Sudûr*, I/137.

⁴⁹⁴ Öngül, *Selçuklular Tarihi I*, s. 182.

⁴⁹⁵ Daftary, *İsmaililer*, s. 479; Özaydın, “Sultan Berkyaruk Devrinde (1092-1104) Bâtınîlerle Yapılan Mücadeler”, s. 181.

⁴⁹⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/12.

⁴⁹⁷ Zehebî, *Târîh*, IX/647; İbnü'l-Verdî, *Târîh*, II/10; Hammer, *The History of Assassins*, s. 63.

⁴⁹⁸ Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 147.

⁴⁹⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/12.

⁵⁰⁰ Sevim, Ali, Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)*, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 202.

⁵⁰¹ Öngül, *Selçuklular Tarihi I*, s. 182.

⁵⁰² Zehebî, *Târîh*, X/647; İbnü'l-Verdî, *Târîh*, II/10; Hammer, *The History of Assassins*, s. 63-64.

⁵⁰³ Zehebî, *Târîh*, X/647; Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 147.

⁵⁰⁴ Özaydın, Abdülkerim, “Müeyyidülmülk”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI/490-491.

⁵⁰⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII/507; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV/192.

suikasta uğrar. Aldığı tedbir sayesinde ölmekten kurtulur.⁵⁰⁶ Ancak Haşhaşîlerin onu niçin öldürmek istedikleri konusunda incelediğimiz kaynaklarda herhangi bir kayda yer verilmemiştir.

2.5. Abdurrahman Sümeyremî

Kaynaklarda Sultan Berkyaruk'un annesinin veziri olarak geçen Abdurrahman Sümeyremî, 490/1097 yılının Safer ayında Haşhaşîler tarafından düzenlenen bir suikast sonucunda öldürülmüştür.⁵⁰⁷ Maalesef, Haşhaşîlerin devlet adamlarına arka arkaya düzenledikleri bu suikastlara yönetim engel olamamıştır.⁵⁰⁸

2.6. Emir Porsuk

Kaynaklarda Tuğrul Bey'in şahnelerinden⁵⁰⁹ ve Melikşah döneminin önemli devlet adamlarından birisi olarak gösterilen⁵¹⁰ Emir Porsuk, Sultan Berkyaruk döneminde öldürülünceye kadar Selçuklu sultanlarına hizmet eder.⁵¹¹ 490/1097 yılında Deylemli bir Haşhaşînin kendisine saldırması sonucunda ölür.⁵¹²

Emir Porsuk'un ölümünden sonra oğulları Zengî ve Ak-Böri babalarının ölümünden Sultan Berkyaruk tarafından vezir tayin edilen Mecdülmülk'ü sorumlu tutarlar. Çeşitli sebeplerden dolayı Vezir'e düşman olan Nizâmülmülk'ün oğulları Müeyyidülmülk ve Fahrülmülk de onun bir Bâtını olup çeşitli Selçuklu idarecilerin Haşhaşîler tarafından öldürülmesinden sorumlu olduğunu söylemeye başlarlar.⁵¹³ Böylece Mecdülmülk'ün öldürülmesi için birleşen güçlere 492/1098 yılında Sultan Berkyaruk boyun eğmek zorunda kalır.⁵¹⁴ Sultan Berkyaruk'un bu durumu, ehil olmayan kişilerin sultan olması devletin otoritesinin nasıl sarsıldığının bir göstergesidir.⁵¹⁵

---

⁵⁰⁶ Hândmîr, *Düstûrî'l-Vüzerâ'*, s. 268.

⁵⁰⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/12; Öngül, *Selçuklular Tarihi 1*, s. 182.

⁵⁰⁸ Hodgson, *The Order of Assassins*, s. 77.

⁵⁰⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/12; Zehebî, *Târîh*, X/648.

⁵¹⁰ Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra*, s. 69.

⁵¹¹ Özaydın, Abdülkerim, "Porsuk", *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV/325.

⁵¹² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/12; Zehebî, *Târîh*, X/648; Özaydın, "Porsuk", *DİA*, XXXIV/325; Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 147.

⁵¹³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/23.

⁵¹⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/23.

⁵¹⁵ Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, s. 14-15.

2.7. Emir Üner

Rey emiri olarak⁵¹⁶ ve İsfahan'da Haşhaşilerin yayıldıklarını gördüğü için kendini onlarla savaşmaya adanmış⁵¹⁷ birisi olarak tasvir edilen Emir Üner, Terken Hatunu destekleyen devlet ricâline sahiptir.⁵¹⁸ Daha sonradan Sultan Berkyaruk'un tarafına geçen⁵¹⁹ Emir Üner'in Sultan Berkyaruk ile arasını Vezir Müeyyidülmülk'ün bozduğu belirtilmektedir.⁵²⁰ Böylece Sultan Melikşah'ın "Oğlum" diye hitap ettiği Emir Üner, 492/1098⁵²¹ veya 493/1099⁵²² yılında saltanat sevdasına düşerek⁵²³ Sultan Berkyaruk'a isyan etmek maksadıyla İsfahan'dan Rey'e gittiği sırada Sâve civarında Haşhaşiler tarafından bıçaklanarak öldürülür.⁵²⁴ Bununla birlikte kim tarafından öldürüldüğünün belli olmadığını ifade edenler de söz konusudur.⁵²⁵

İbnü'l-Esîr'in anlatımına göre 492/1098-99 yılında İsfahan'da bulunan Haşhaşilere ait bir kaleye saldıran Emir Üner, onlardan binlercesini öldürmüştür.⁵²⁶ Emir Üner'in isyan etmek için çıktığı sırada öldürülmesi, suikastın arka planında Sultan Berkyaruk'un olabileceği ihtimalini düşündürmektedir. Ancak kaynakların ortaya koyduğu genel kanaat, Haşhaşiler tarafından öldürülmüş olduğudur.

2.8. Emir Bilge Beg Sermez

İsfahan şahnesi⁵²⁷ Emir Bilge Beg, Sultan Muhammed Tapar'ın tarafında yer alan devlet adamlarından biridir.⁵²⁸ Aslında Haşhaşilere karşı çok tedbirli bir insan olmasına rağmen, 493/1100 yılında Sultan Tapar'ın sarayına zırh giymeden gittiği bir gece iki Haşhaşi tarafından bir suikast sonucunda öldürülür.⁵²⁹ Emir öldürüldükten sonra katillerden biri yakalanmasına rağmen diğeri kaçmayı başarır.⁵³⁰ Öldürüldüğü gece sarayda bulunan dört

⁵¹⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/55.

⁵¹⁷ Kaya, *Büyük Selçuklular Döneminde Bâtıniler İle Yapılan Mücadeleler*, s. 50.

⁵¹⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/18.

⁵¹⁹ Taşkıran, *Selçuklu Devletlerinde Suikastlar*, s. 67.

⁵²⁰ Kazvîni, *Târîh-i Güzîde*, s. 354.

⁵²¹ Kazvîni, *Târîh-i Güzîde*, s. 354.

⁵²² İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/55.

⁵²³ Reşîdü'd-dîn, Fazlullâh, *Câmiu't-Tevârih*, s. 147.

⁵²⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/55; Râvendî, *Râhatü's-Sudûr*, I/141-142; Kazvîni, *Târîh-i Güzîde*, s. 354.

⁵²⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/18; Taşkıran, *Selçuklu Devletlerinde Suikastlar*, s. 68.

⁵²⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/18.

⁵²⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/55-56.

⁵²⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/30.

⁵²⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/55; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/30.

⁵³⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/56.

oğlunun da katledildiği ve o gece saraydan beş cenaze çıktığı rivayet edilmektedir.⁵³¹ Haşhaşilerin, Emir'e kendilerinden birçok kişiyi yakalayıp öldürdüğü için saldırdıkları belirtilmektedir.⁵³²

Sultan Berkyaruk döneminde kendini destelemeyen kişiler arasında bulunan Emir Bilge Beg de bulunuyordu ve bu cinayetlerde Sultan'ın parmağı olduğu yolunda dedikodular yayılmaya başlayınca Berkyaruk, Haşhaşiler üzerine bir harekât düzenlemiştir.⁵³³

2.9. Emir Gümüş

Emir Gümüş hakkında sadece Sultan Berkyaruk döneminde Haşhaşiler tarafından öldürülenler arasında⁵³⁴ bulunduğu dair bilgiye sahibiz. İbnü'l-Esîr'in verdiği bilgiye göre Sultan Berkyaruk, babası döneminden itibaren güçlenerek toplumda kargaşa yaratan Haşhaşilerin Emir Gümüş gibi çeşitli devlet adamlarından birçok kişiyi suikast düzenlemeleri sebebiyle 494/1111 yılında onların üzerine sefer düzenler ve onlardan birçok kişiyi öldürür.⁵³⁵

2.10. Ebü'l-Mehâsin Abdülcelîl b. Muhammed ed-Dihistânî

479-82/1082-89 tarihleri arasında Sultan Melikşah dönemine denk gelen yıllarda, Irak amîdliği görevinde bulunan⁵³⁶ Dihistânî'yi Sultan Berkyaruk, 492/1098 veya 494/1100⁵³⁷ yılında kendisine vezir olarak tayin eder.⁵³⁸ Aslında bu göreve layık olmamasına ve halka zulmetmesine rağmen bu göreve getirilen Vezir hakkında Bündârî, “*Zulüm konusunda eli ve kılıcı uzun*” der.⁵³⁹

Vezirlik görevine geldikten çok kısa bir süre sonra Haşhaşiler tarafından, bir rivayete göre İsfahan kapısında karnı yarılarak⁵⁴⁰ başka bir rivayete göre Sultan Berkyaruk'un

---

⁵³¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/56; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII/158.

⁵³² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII/158.

⁵³³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/30.

⁵³⁴ Kaya, *Büyük Selçuklular Döneminde Bâtıniler İle Yapılan Mücadeleler*, s. 50.

⁵³⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/41-42.

⁵³⁶ Abbas İkbâl, *el-Vezâre fî Ahdi's-Selâcika*, s. 115.

⁵³⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/62.

⁵³⁸ Abbas İkbâl, *el-Vezâre fî Ahdi's-Selâcika*, s. 115.

⁵³⁹ Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra*, s. 90.

⁵⁴⁰ Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra*, s. 90.

çadırındayken kendini çağıran bir köle ile görüşmek için dışarıya çıktığı esnada öldürülmüştür.⁵⁴¹

İbnü'l-Cevzî, sebebini zikretmeden sadece 495/1101 tarihinde Haşhaşîler tarafından öldürüldüğünü nakleder.⁵⁴² İbn Tağrıberdî, üzerine atlayan bir köle tarafından öldürüldüğünü ve Sultan'ın da katili öldürttüğünü kaydeder.⁵⁴³

2.11. Cenâhüddevle Hüseyin

Asıl ismi Hüseyin Mülâib⁵⁴⁴ olan Cenâhüddevle, Alparslan'ın oğlu ve Suriye Selçukluları devletinin kurucusu Tutuş tarafından “*Baküüddevle*” lakabı ile Halep'e tayin edilir.⁵⁴⁵ Ancak, onun ölümünden sonra oğlu Rıdvan b. Tutuş'un da bir süre işlerini yürütmesine rağmen aralarının bozulmasından ve can güvenliğinden korktuğu için 490/1096 yılında gizlice şehri terk eder.⁵⁴⁶ Humus(Hıms)'ta Selçuklulara bağlı kendi adına bir emirlik kurar.⁵⁴⁷ 494/1100-01 yılında Rıdvan ile Cenâhüddevle arasında bir savaş vuku bulur.⁵⁴⁸ İlerleyen süreçte barışmalarına rağmen ikisinin de birbirlerine karşı tam bir güvenleri kalmaz.⁵⁴⁹

Kaynaklarda Cenâhüddevle'nin 495/1103⁵⁵⁰ veya 496/1103⁵⁵¹ tarihinde Cuma namazı için kalesinden camiye indiği sırada⁵⁵² sufi görünümünde bir grup Haşhaşî⁵⁵³ tarafından öldürüldüğü kaydedilmektedir.⁵⁵⁴ Öldürülmesi sırasında Haşhaşîler, o sırada camide bulunan masum on Müslümanı da katletmişlerdir.⁵⁵⁵

---

⁵⁴¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/50; Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 548.

⁵⁴² İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/77.

⁵⁴³ İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/167.

⁵⁴⁴ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/3.

⁵⁴⁵ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, I/343.

⁵⁴⁶ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk*, s. 216.

⁵⁴⁷ Sevim, “Münkizi Müelliflerin Selçuklular İle İlgili Kayıtları”, s. 8.

⁵⁴⁸ Azîmî, *Târîh*, s. 33.

⁵⁴⁹ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb*, s. 77-79.

⁵⁵⁰ İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/169.

⁵⁵¹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/4.

⁵⁵² İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk*, s. 230; Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 468.

⁵⁵³ Azîmî, *Târîh*, s. 33.

⁵⁵⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk*, s. 230.

⁵⁵⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/4.

Rivayet edildiğine göre Halep'e yerleştikten sonra bölgedeki faaliyetlerini rahatça sürdürebilmek için etkileri altına aldıkları Melik Rıdvan⁵⁵⁶ ile anlaşılan Haşhaşîlerin reisi Hakim el-Müneccim,⁵⁵⁷ Rıdvan'ın isteği üzerine⁵⁵⁸ Cenâhüddevle'yi adamlarına öldürtür.⁵⁵⁹ Böylece Cenâhüddevle'nin ölümünden karlı çıkan Melik Rıdvan güç ve kuvvet kazanır.⁵⁶⁰

Cenâhüddevle'nin suikast haberi Sultan Tapar'a ulaşınca, Haşhaşîleri lanetlemiş ve Rıdvan'a bir haber göndererek bu suikastı düzenleyen Hakim el-Müneccim'in öldürülmesini emretmiştir.⁵⁶¹ Cenâhüddevle'nin suikast olayından rahatsızlık duyan bölgedeki Türkler, şehri terk ederek Şam'a gitmeyi tercih etmişlerdir.⁵⁶² Türklerin bu girişimi, şehrin Haçlılar tarafından ele geçirilme riskini doğurmuş, ancak Melik Dukak'ın tedbirleri sonucunda böyle bir şey vuku bulmamıştır.⁵⁶³

Cenâhüddevle'nin öldürülmesi olayı Haşhaşîlerin Suriye'de yaptıkları ilk suikast girişimi olup onun vefatı Haçlıların işine yaramıştır.⁵⁶⁴ Zira Cenâhüddevle, Haçlı Kralı Raymond'a karşı önemli bir güç unsuru olduğu için onun Müslüman topraklarındaki emelleri karşısında bir engeldi. Onun ölümü ile Raymond'un bir nevi ekmeğine yağ sürülmüştür.⁵⁶⁵

2.12. Seyfüddevle Halef İbn Mülâib

Lakabı “*Seyfüddevle*”, tam ismi Halef İbn Mülâib el-Eşhebî olan İbn Mülâib'in lütuf sahibi fakat yolları kesen zalim bir insan olduğu belirtilmektedir.⁵⁶⁶ Onun hâkimiyeti altındaki Efâmiye kalesi, Büyük İskender'in komutanlarından birisi tarafından M.Ö. 300 yılında yapılan Apamea antik kentinin kalıntıları üzerine kurulmuştur.⁵⁶⁷

---

⁵⁵⁶ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, I/358.

⁵⁵⁷ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, I/359.

⁵⁵⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk*, s. 231; Yelin, “Isma'ilis and Crusaders in Syria, Medieval Diplomacy”, s. 11.

⁵⁵⁹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/4; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-Zâhire*, V/169.

⁵⁶⁰ Takkuş, *Târîhu Selâcika*, s. 166-167.

⁵⁶¹ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, I/364.

⁵⁶² İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk*, s. 231; Hodgson, *The Order of Assassins*, s. 90.

⁵⁶³ Daftary, Farhad, *İsmaililer*, s. 505.

⁵⁶⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II/99.

⁵⁶⁵ Baran, *Büyük Selçuklu ve Eyyübler'de Siyaset Eksenli Sünni Faaliyetler*, s. 161.

⁵⁶⁶ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb*, s. 79.

⁵⁶⁷ Willey, *Eagle's Nest*, s. 42.

Bir rivayete göre Sultan Melikşah'ın emri üzerine Efâmiye Kalesi 484/1091 tarihinde Kasîmüddeve Aksungur tarafından İbn Mülâib'in elinden alınmıştır.⁵⁶⁸ Başka bir habere göre bu kale ile birlikte Humus(Hıms)'un da idaresini elinde bulunduran İbn Mülâib gösterdiği kötü idare ve etrafta yaptığı yağmalardan ötürü ortaya çıkan şikayetler üzerine⁵⁶⁹ elindeki şehirler Sultan Melikşah'ın emriyle kardeşi Tutuş tarafından ele geçirilmiştir.⁵⁷⁰ Kale elinden alındıktan sonra Melikşah'ın yanına götürülerek hapse atılan İbn Mülâib, 485/1092'te Melikşah'ın ölümü sonrasında serbest bırakılınca Fâtımîlerin yanına gitmiştir.⁵⁷¹

Sultan Tutuş'un oğulları Rıdvan ve Dukak arasındaki mücadeleler esnasında meydana gelen karışıklıklar sebebiyle⁵⁷² şehir halkı Fâtımîlere İsmâili bir yönetici isteği ile başvurunca İbn Mülâib, tekrar kaleye 486/1096 yılında yönetici olarak gelir.⁵⁷³ Mısır'da valilik görevi de yapan İbn Mülâib'in geriye dönmesi sebebiyle Efâmiye Kalesi Fâtımîlere bağlı bir yer haline gelmiş olur.⁵⁷⁴

Emir, kaleye bu ikinci kez hâkimiyeti sırasında Haşhaşîlerin suikastına uğrayarak vefat eder. Suikastın sebebi olarak İbn Mülâib'in Alamut'a değil de Mısır'daki halifeye bağlı olmasından⁵⁷⁵ veya kaleyi aldıktan sonra Fâtımîlerin sözünü dinlemediğinden⁵⁷⁶ dolayı Haşhaşîlerin saldırısına uğradığı belirtilmektedir.

İbn Mülâib, 499/1105 yılında Suriye'deki Haşhaşîlerin reisi Ebû Tahir es-Sâiğ el-Acemî tarafından⁵⁷⁷ Haçlılar tarafından işgal edilen Şîi Sermin şehrinde kaçıp gelerek Efâmiye kalesine sığınanlar arasında bulunan Kadı Ebü'l-Feth Serminî⁵⁷⁸ ve birkaç adamın yardımı ile öldürülmüştür.⁵⁷⁹ Ona düzenlenen suikast sırasında Haşhaşîler, oğullarını da öldürmüşlerdir.⁵⁸⁰

⁵⁶⁸ Azîmî, *Târîh*, s. 27; İbnü'l-Verdî, *Târîh*, II/5; İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/132.

⁵⁶⁹ Sevim, Ali, *Suriye Ve Filistin Selçukluları TTK Basımevi*, Ankara, 1983, s. 202.

⁵⁷⁰ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, I/338.

⁵⁷¹ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, s. 216; Lewis, "İsmâilîler ve Haşhâşîler", s. 484.

⁵⁷² Takkuş, *Târîhu Selâcika*, s. 167.

⁵⁷³ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb*, s. 79; Lewis, "İsmâilîler ve Haşhâşîler", s. 484.

⁵⁷⁴ Takkuş, *Târîhu Selâcika*, s. 167.

⁵⁷⁵ Daftary, *İsmailîler*, s. 506; Özeydın, "Selçuklular Zamanında Suriye'deki Bâtınî Faaliyetleri", s. 200.

⁵⁷⁶ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları*, s. 202.

⁵⁷⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, s. 242; İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/192.

⁵⁷⁸ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/16; Lewis, *Haşhâşîler*, s. 86; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları*, s. 202; Özeydın, "Selçuklular Zamanında Suriye'deki Bâtınî Faaliyetleri", s. 201.

⁵⁷⁹ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb*, s. 83-84.

⁵⁸⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, s. 242.

İbn Mülâib, Humus(Hıms) Emiri Cenâhüddevle'den sonra Suriye'de Haşhaşiler tarafından suikasta uğrayan ikinci kişidir. Cenâhüddevle'nin ölümü gibi onun da ölümü Haçlıların işine yaramış,⁵⁸¹ bölgede rahatça hareket etmelerini sağlamıştır.⁵⁸² Zira bir süre Rıdvan tarafından yönetilen kaleye,⁵⁸³ Haçlılar ele geçirmek amacıyla kuşatma düzenlemişler ve Halep için önemli bir konuma sahip olan kale onların eline geçmiştir.⁵⁸⁴

2.13. Fahrülmülk b. Nizâmülmülk

Nizâmülmülk'ün en büyük oğlu olan⁵⁸⁵ Fahrülmülk'ün babasının vezirlik dönemindeki hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır.⁵⁸⁶ Bununla birlikte tembel, iktidardan uzak, sadece Nizâmülmülk'ün oğlu olduğu için merteye kazanmış bir şahıs olarak tasvir edilir.⁵⁸⁷ Ancak Fahrülmülk; Suriye Selçukluları Sultanı Tutuş'a 487/1094, Sultan Berkyaruk'a 488/1095 ve Sultan Sencer'in ise meliklik dönemi olan 490/1096 yılından itibaren vezirlik görevi ifa etmiş bir şahıstır.⁵⁸⁸

Fahrülmülk'ün Melikşah'ın kardeşi olan, Suriye Selçukluların hükümdarı Tutuş'un vezirliğinden sonra 487/1094 yılında Berkyaruk'un tarafına geçtiği için Tutuş tarafından öldürülmek üzereyken Nizâmülmülk'ün ailesinden geldiği için⁵⁸⁹ ve halk tarafından babası çok sevildiğinden dolayı affedildiği kaydedilmektedir.⁵⁹⁰

Sultan Berkyaruk'un veziri olan kardeşi Müeyyidülmülk'ün Sultan'ın annesi Zübeyde Hatun ile arasının bir gerginlikten dolayı açıldığını duyan Fahrülmülk; kardeşi ile arasının babasının mirasından kaynaklanan bir sebepten açık olmasından dolayı vezirlik görevini elde edebilmek için çok para sarf ederek 488/1095 yılında Berkyaruk'un vezirlik mertebesine erişmiştir.⁵⁹¹

---

⁵⁸¹ Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşiler*, s. 37.

⁵⁸² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II/99.

⁵⁸³ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/16-17.

⁵⁸⁴ Yelin, "İsma'ilis and Crusaders in Syria, Medieval Diplomacy", s. 11; Usta, "Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde Haşhaşiler", s. 10.

⁵⁸⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII/167.

⁵⁸⁶ Abbas İkbâl, *el-Vezâre fî Ahdi's-Selâcika*, s. 284.

⁵⁸⁷ Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra*, s. 84-85.

⁵⁸⁸ Özaydın, Abdülkerim, "Ali b. Nizâmülmülk Fahrülmülk", *DİA*, İstanbul, 1995, XII/99.

⁵⁸⁹ Taneri, Aydın, *Makaleler I*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2004, s. 16.

⁵⁹⁰ Sevim, *Suriye Ve Filistin Selçukluları*, s. 153-154; Özaydın, "Ali b. Nizâmülmülk Fahrülmülk", *DİA*, XII/99.

⁵⁹¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII/507; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 186.

Ancak 490/1097 yılında Sultan Berkıyaruk tarafından vezirlikten azledilen Fahrülmülk, Nişâbur'daki kısa bir uzletinden sonra Melik Sencer'in veziri olur.⁵⁹² On yıl boyunca bu görevde kalan Fahrülmülk, Kuhistân bölgesindeki Haşhaşîlerle mücadele ederek kalelerine hücum eder.⁵⁹³ Suikasta uğrayarak vefat ettiği dönemde Melik Sencer'in veziridir.⁵⁹⁴

Nasıl öldürüldüğü konusuna gelince; Bir Haşhaşî tarafından pusula okurken,⁵⁹⁵ dışarıda kendini gizleyerek “*Müslümanlık gitmiş, Zulme engel kimse kalmamış*” diye bağırarak bir Haşhaşîye acıyıp yanına çağırdığı sırada⁵⁹⁶ veya muhtaç durumda gözükken bir Haşhaşî tarafından⁵⁹⁷ 500/1106 yılında⁵⁹⁸ bir aşure günü⁵⁹⁹ hançerlenerek öldürülmüştür.⁶⁰⁰ Öldürüldüğü sırada oruçlu olduğu da belirtilir.⁶⁰¹ Hatta bir gece önce Hz. Hüseyin'i ve yarınki iftarı birlikte yapacaklarına dair bir rüya da görmüştür.⁶⁰²

Vezir'i öldüren suikastçi yakalınca onun ölümüne azmettirenlerin Sultan'ın yanındaki kişiler olduğunu söylemiş, böylece masum kişilerin de ölümüne sebep olmuştur.⁶⁰³ Bu olay, Alamut'a bağlı kişilerin ne kadar kurnaz olduklarını ve ölümlerine bile karşılıklarına zarar vermeyi düşündüklerini göstermektedir.⁶⁰⁴

2.14. Ziyâülmülk Ahmed b. Nizâmülmülk

Nizâmülmülk'ün çocuklarından biri olan ve İsfahan'da yetişen Ziyâülmülk,⁶⁰⁵ Vezir Sa'dülmülk'ün öldürülmesinden sonra⁶⁰⁶ kendine vezir arayan Tapar'a çevresindekilerin tavsiyesi üzerine 500/1108 yılında vezirlik makamına getirilir.⁶⁰⁷

⁵⁹² Abbas İkbâl, *el-Vezâre fî Ahdi's-Selâcika*, s. 289-290.

⁵⁹³ Abbas İkbâl, *el-Vezaratü fî Ahdi's-Selâcika*, s. 308.

⁵⁹⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/99; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV/273.

⁵⁹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII/167.

⁵⁹⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/99; Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 468; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 237.

⁵⁹⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/100; Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*, s. 357; İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/194; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV/273.

⁵⁹⁸ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/17.

⁵⁹⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/100.

⁶⁰⁰ Hândmîr, *Düstûrü'l-Vüzerâ*, s. 275; Abbas İkbâl, *el-Vezâre fî Ahdi's-Selâcika*, s. 312.

⁶⁰¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII/167.

⁶⁰² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X/100; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/21.

⁶⁰³ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/99; Abbas İkbâl, *el-Vezâre fî Ahdi's-Selâcika*, s. 312.

⁶⁰⁴ Özeydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, s. 77.

⁶⁰⁵ Abbas İkbâl, *el-Vezâre fî Ahdi's-Selâcika*, s. 235.

⁶⁰⁶ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selcûkiyye*, s. 58; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/111.

⁶⁰⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/111.

503/1110 yılında Muhammed Tapar, babası tarafından Rum elçilerle görüşmek ve avlanmak için yaptırılan⁶⁰⁸ İsfahan'daki Haşhaşîlerin sahip olduğu bir kaleyi Ahmed b. Nizâmülmülk'e kuşatmasını emreder.⁶⁰⁹ Babasını ve kardeşini öldürdükleri için Haşhaşîlere karşı kişisel bir öfkesi de bulunan Vezir, Hasan b. Sabbâh'ı öldürmek amacıyla⁶¹⁰ Haşhaşîlerden birçok kişiyi öldürerek⁶¹¹ kısmen başarı elde etmesine rağmen⁶¹² bastıran kışın etkisiyle tam başarılı olamamıştır.⁶¹³

Haşhaşîlerin üzerine düzenlediği bu harekâttan kısa bir süre sonra Ahmed b. Nizâmülmülk, 503/1110 yılında camideyken Hasan ismindeki⁶¹⁴ bir Haşhaşî tarafından boğazından yaralanarak suikasta uğrar. Bu suikasttan yaralanarak kurtulan Vezir, kendisine bunu yapanları yakalayıp konuşurmak ister. Bunun için yakalanan kişi aşırı derece sarhoş edilerek konuşturulur ve itiraf ettiği kişiler yakalanarak öldürülür.⁶¹⁵

Suikast sırasında Haşhaşîler tarafından yaralan Vezir,⁶¹⁶ Cüveynî'ye göre felç olur.⁶¹⁷ Uğradığı bu suikasttan yaralanarak kurtulduktan sonra 504/1011 yılında Muhammed Tapar, Vezir'i görevinden azleder.⁶¹⁸ Ancak onun, 517/1123 yılına kadar Halife Müsterşid'e vezir olarak hizmet ettiği rivayet edilmektedir.⁶¹⁹

2.15. Emir Mevdûd b. Altuntegin

Sultan Muhammed Tapar döneminde vergi vermediği, Sultan'ın sözünü dinlemeyerek ona karşı çeşitli mevkilerdeki insanları kışkırttığı ve Haçlılarla iş birliği yaptığı için

---

⁶⁰⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/39.

⁶⁰⁹ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/18.

⁶¹⁰ Makrîzî, *Kitâbü'l-Mukaffa'l-Kebîr*, III/331.

⁶¹¹ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, s. 259; Abbas İkbâl, *el-Vezâre fî Ahdi's-Selâcika*, s. 238.

⁶¹² Lewis, *Haşîşiler*, s. 48.

⁶¹³ Müneccimbaşî, *Câmiu'd-Düvel*, s. 105.

⁶¹⁴ Abbas İkbâl, *el-Vezâre fî Ahdi's-Selâcika*, s. 241.

⁶¹⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/117; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/30; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII/171.

⁶¹⁶ Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, VI/198.

⁶¹⁷ Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ*, III/124.

⁶¹⁸ Müneccimbaşî, *Câmiu'd-Düvel*, s. 106; Abbas İkbâl, *el-Vezâre fî Ahdi's-Selâcika*, s. 241.

⁶¹⁹ Abbas İkbâl, *el-Vezâre fî Ahdi's-Selâcika*, s. 242.

görevinden azledilen Musul Valisi Emir Çavlı'nın yerine göreve getirilen Emir Mevdûd, büyük çatışmalardan sonra 502/1108 yılında Musul'a hâkim olur.⁶²⁰

Emir Mevdûd, Müslümanlar için bir tehdit unsuru olan Haçlılar ve Urfa Kontluğu üzerine 504/1110 yılından itibaren taarruza geçtiği için önemli bir şahsiyettir. Zira Selçuklular içerisindeki sıkıntılardan dolayı daha öncesinde Haçlılar üzerine düzenlenen seferler düzenli olmadığı için pek etkili olmamıştır.⁶²¹ Mevdûd'un seferlerinin sonucunda Urfa Kontluğu sadece ismen kalan, yağmacılık ve hırsızlıkla geçinen, tarım arazilerini boşaltan, kısmen İslâm ordularını tedirgin eden bir vasa sahip olarak kalmıştır.⁶²² Emir, Haçlıları hem ekonomik açıdan hem de siyasi açıdan yıpratmış önemli bir komutandır.⁶²³

Rivayetlere göre 507/1113⁶²⁴ yılında Haçlılara yaptığı seferlerinin ardından askerlerinin dinlenmesi için çatışmalara ara vererek⁶²⁵ Dımaşk'ta Emir Tuğtegin'in misafiri olarak bulunurken⁶²⁶ cami çıkışı dilenci kılığındaki⁶²⁷ bir Haşhaşi tarafından şehit edilmiştir.⁶²⁸ Azîmî, şehir halkı tarafından tanınmayan bir adam tarafından öldürüldüğünü,⁶²⁹ Ebû Şâme ise kim tarafından öldürüldüğünü söylemeden kendisine saldıran kişi tarafından dört yerinden bıçaklandığını söyler.⁶³⁰ Saldırıya uğradığı yerin, her Cuma Tuğtegin ile birlikte Hz. Osman döneminden kalma bir Kuran nüshasını ziyarete gittikleri cami olduğu belirtilmektedir.⁶³¹

Suikastı düzenleyen Haşhaşi, olay mahallinde Tuğtegin'in adamları tarafından öldürülmüştür.⁶³² Emir'in cenazesi Melik Dukak'ın Babü'l-Feradis'teki türbesine

---

⁶²⁰ Jowzali, Omeed I., *Selçuklular Döneminde Musul (1057-1127)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004, s. 111-116.

⁶²¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II/101.

⁶²² Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1974, s. 121-129.

⁶²³ Demirkent, Işın, "Mevdûd b. Altuntegin", *DİA*, İstanbul, 2004, XXIX/427-428.

⁶²⁴ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/45; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, I/242; Zehebî, *el-İber*, VI/12; İbn Tağrıberdî, *en-Nücumü'z-Zâhire*, V/207.

⁶²⁵ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, s. 297.

⁶²⁶ İbnü'l-Verdî, *Târîh*, II/21; Hammer, *The History of Assassins*, s. 68.

⁶²⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/123; İbn Tağrıberdî, *en-Nücumü'z-Zâhire*, V/207.

⁶²⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II/105; Mirza, *Syrian Ismailism*, s. 17.

⁶²⁹ Azîmî, *Târîh*, s. 39.

⁶³⁰ Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, I/105.

⁶³¹ Zehebî, *Düvelü'l-İslâm*, II/35.

⁶³² İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, s. 298.

defnedilmesine rağmen⁶³³ sonradan Bağdat'a götürülerek İmâm-ı Âzam'ın türbesinin yakınındaki bir toprağa nakledilmiştir.⁶³⁴

Emir Mevdûd'un öldürüldüğü sırada yanında Dımaşk Emiri Tuğtegin'in olduğu ve hatta tam suikast sırasında elinin elinde olduğu kaydedilmektedir.⁶³⁵ Bu sebepten dolayı Emir Mevdûd'un, Tuğtegin tarafından öldürüldüğünü⁶³⁶ veya böyle bir ithamın söz konusu olduğunu belirtenler mevcuttur.⁶³⁷ Bu ithamların söz konusu edilmesinin diğer sebebi Tuğtegin'in Haşhaşileri destekleyen bir şahıs olmasıdır.⁶³⁸ Ancak bu ithamlarla ilgili kaynaklarda kesin bir bilgi kaydedilmemiştir.

Mevdûd'un öldürülmesinden sonra Kudüs Kralı Boudouin'in Dımaşk Emiri Tuğtegin'e bir mektup yazarak "*İslâm'ın direği olan Mevdûd'u Allah'ın evinde, Allah'ın bayramında öldüren bir ümmet elbette mahvolacaktır!*"⁶³⁹ dediği gibi onun ölümüyle bölgedeki Haçlılar güçlü bir düşmandan kurtulmuş oldular.⁶⁴⁰ Ancak Emir'in ölümünden sonra Sultan Tapar, Haçlılarla ile mücadeleden asla vazgeçmemiş ve bölgeye başka komutanlar atamıştır.⁶⁴¹ Mevdûd'un ölümünün hemen akabinde Halep Meliki Rıdvan'ın da ölmesiyle bölgede iktidar mücadelesi meydana gelmiştir.⁶⁴²

Diğer taraftan Mevdûd'un öldürülmesi olayı, Dımaşk atabegleri ile Selçuklu sultanları arasındaki en önemli meselelerden bir tanesi olmuş ve gerginliğe sebep olmuştur.⁶⁴³ Ayrıca onun ölümü sonucunda Şam'ın Haçlılarla iş birliği içine girmesine sebep olmuştur.⁶⁴⁴ Ona düzenlenen suikast, Suriye bölgesindeki Haşhaşilerin en etkili eylemleri olarak görülmektedir.⁶⁴⁵

---

⁶³³ İbnü'l-Kalânisî, *Târîhu Dımaşk*, s. 299.

⁶³⁴ Zehebî, *el-İber*, VI/12; İbnü'l-Verdî, *Târîh*, II/21.

⁶³⁵ Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, I/105.

⁶³⁶ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, II/352.

⁶³⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X/497.

⁶³⁸ Willey, *Eagle's Nest*, s. 43.

⁶³⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X/497; Zehebî, *Düvelü'l-İslâm*, II/35.

⁶⁴⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II/105.

⁶⁴¹ Jowzali, *Selçuklular Döneminde Musul*, s. 29.

⁶⁴² Şeşen, *Selahaddîn Eyyübî ve Devlet*, s. 34.

⁶⁴³ Alptekin, Coşkun, *Dımaşk Atabeyliği (Toy-Teginliler)*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1985, s. 69.

⁶⁴⁴ Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşiler*, s. 48.

⁶⁴⁵ Lewis, "İsmâilîler ve Haşhâşiler", s. 485.

2.16. Merâga Emiri Ahmedîl

1108-1227 yılları arasında Tebriz ve Merâga'da hüküm süren Ahmedîl hanedanlığının kurucusu⁶⁴⁶ ve Kürt bir aileye mensup olduğu söylenen⁶⁴⁷ Ahmedîl b. İbrahim, Sultan Muhammed Tapar döneminde senelik 4000 dinar iktâ sahibi⁶⁴⁸ Merâga emiridir.⁶⁴⁹

Sultan Tapar, Şerafeddîn Mevdûd ve Sökmen el-Kutbî ile beraber onu 505/1111 tarihinde Haçlılarla mücadele etmesi için Suriye bölgesine görevlendirir.⁶⁵⁰ Ancak, 508/1114⁶⁵¹ veya 510/1116⁶⁵² yılında Dımaşk Atabegi Tuğtegin ile birlikte Bağdat'ta Sultan Tapar'ın sarayında huzurda bulunduğu esnada⁶⁵³ Haşhaşîlerden elinde bir mektup bulunan ve kendisini acındıran bir kişi tarafından hançerlenerek şehit edilmiştir.⁶⁵⁴ Neden öldürüldüğü hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi kaydedilmemiştir.

2.17. Ebû Ahmed el-Kazvî

Sultan Muhammed Tapar'ın haznedarı olarak bilinen Ebû Ahmed el-Kazvî, 511/1117 yılında Haşhaşîler tarafından düzenlenen bir suikast sonucunda vefat etmiştir.⁶⁵⁵

2.18. Sâid b. Bedî

Melik Rıdvan'ın ölümünden sonra 507/1113 yılında Melikin oğlu Alp Arslan tarafından Haşhaşîlere düşman olduğu için⁶⁵⁶ onlarla mücadele etmekle görevlendirilen Halep Reisi Sâid Bedî, şiddete de başvurarak⁶⁵⁷ onlardan birçok kimseyi öldürmüştür.⁶⁵⁸

⁶⁴⁶ Zehebî, *Siyer*, XIX/383; Özeydın, Abdülkerim, "Ahmedîliler", *DİA*, İstanbul, 1989, II/168.

⁶⁴⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/162.

⁶⁴⁸ İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/208.

⁶⁴⁹ Özeydın, "Ahmedîliler", *DİA*, II/168.

⁶⁵⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/35; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb*, s. 101.

⁶⁵¹ İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/208.

⁶⁵² İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, s. 315; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/162; Zehebî, *Düvelü'l-İslâm*, II/36.

⁶⁵³ Zehebî, *Siyer*, XIX/383.

⁶⁵⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/147; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X/516; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/53; İbnü'l-Adîm, *Buğyet'üt-Taleb*, s. 101.

⁶⁵⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/168.

⁶⁵⁶ Özeydın, "Selçuklular Zamanında Suriye'deki Bâtınî Faaliyetleri", s. 204.

⁶⁵⁷ Lewis, "İsmâilîler ve Haşhaşîler", s. 486.

⁶⁵⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, s. 302; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/48; Daftary, *İsmaililer*, s. 507-508.

Ancak sebebini tespit edemediğimiz bir hadiseden dolayı 513/1119 yılında Halep'ten kovulup iki oğluyla Mardin'e kaçtığı esnada Fırat Nehri üzerindeki geçiş noktasında ona pusu kuran iki Haşhaşi tarafından öldürülmüştür.⁶⁵⁹

2.19. Efdal b. Bedr el-Cemâlî

Fâtımîler döneminde, önemli bir etkiye sahip olan ve devleti yıkılmaktan kurtaran Ermeni vezirlerin⁶⁶⁰ ikincisi olan Ebü'l Kâsım Şâhînşâh İbnü'l Melik Emîru'l Cüyüş Bedri'l Cemâlî el-Ermenî,⁶⁶¹ 487/1094 yılında babasının ölümünden sonra onun yerine Fâtımîlerin veziri olur.⁶⁶²

Efdal, Halife Müstansır'ın ölümüne yakın süreçte halifenin oğulları arasından Müsta'li'yi destekler. Bunun sebebi konusunda, Nizâr'ın babası zamanında Efdal'e "*Pis Ermeni!*" diye seslenmesi,⁶⁶³ Müsta'li'nin daha küçük olduğu için kolayca etkisi altına alabileceği⁶⁶⁴ şeklinde rivayetler söz konusudur. Bu sebeplerden dolayı Halife Müstansır'ı ölümüne kadar Nizâr'ın hilâfeti konusunda oyaladığı,⁶⁶⁵ Müsta'li'yi halife yaptığı zaman da kendi emrinde Kahire'de bir çeşit askeri diktatörlük kurduğuna⁶⁶⁶ dair rivayetler kaydedilmiştir. Kısa süre içinde Müsta'li'nin vefatından sonra oğlu Âmir'i 495/1102 yılında halifelik makamına getirir ve yıllarca onun vezirliğini yapar.⁶⁶⁷

Efdal hakkında hilâfet için aday seçiminde çok cahilce davrandığı, yönetimde bazı hırsları olduğuna dair⁶⁶⁸ olumsuz rivayetler bulunmaktadır. Ancak yirmi bir sene boyunca Mısır'ı yönettiği süreçte⁶⁶⁹ yıllarca Haçlılarla mücadele ettiği⁶⁷⁰ ve Mısır'ı Haçlı işgalinden

---

⁶⁵⁹ Lewis, *Haşîşiler*, s. 88; Kaya, *Büyük Selçuklular Döneminde Bâtıniler İle Yapılan Mücadeleler*, s. 74.

⁶⁶⁰ Ertaş, Kasım, "Fâtımî Devleti'nin Yönetiminde Ermeni Vezirler ve Sosyal-Siyasi Hayattaki Rollerini", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017/2, Y: VIII, C. VIII, sy: XVII, s. 66.

⁶⁶¹ Zehebî, *Siyer*, XIX/507.

⁶⁶² İbnü'l-Verdî, *Târîh*, II/7; Münâvî, *el-Vezâre ve'l-Vüzerâ fi'l-Asri'l-Fâtımî*, s. 271.

⁶⁶³ İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/142.

⁶⁶⁴ Al-İmad, *The Fatimid Vizierate*, s. 190; Özaydın, Abdülkerim, "Efdal b. Bedr el-Cemâlî", *DİA*, İstanbul, 1994, X/452.

⁶⁶⁵ Takkuş, *Târîhu'l-Fâtımıyyîn fi Şimâlî İfrıkiyyeti ve Mısır ve Bilâdi's-Şâm 297-567 h. / 910-1171 m.*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 2007, s. 389.

⁶⁶⁶ Nadya İbû Cemâl, *en-Nâcüne mine'l-Gazvi'l-Mogûlî*, s. 64; Yusuf el-İş, *Târîhu Asri'l-Hilâfeti'l-Abbâsiyye*, Dâru'l-Fıkr, Dımaşk, 2009, s. 225.

⁶⁶⁷ Al-İmad, *The Fatimid Vizierate*, 969-1172, s. 190.

⁶⁶⁸ Takkuş, *Târîhu'l-Fâtımıyyîn*, s. 389.

⁶⁶⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII/148.

⁶⁷⁰ İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/153.

koruduğu,⁶⁷¹ vezirliği döneminde Mısır'ı ekonomik, ziraî ve kültürel açıdan ıslah ettiğine⁶⁷² dair olumlu rivayetler de söz konusudur.

Hakkında verdiğimiz bu bilgilerden sonra Efdal'in kim tarafından öldürüldüğüne dair farklılık arz eden rivayetleri verelim. İlk olarak Fâtımî halifesi Âmir'in Vezir'in gücünden rahatsız olduğundan dolayı onu öldürttüğüne dair⁶⁷³ rivayetleri kabul edenlerden birisi olan İbn Haldûn'a göre; küçüklüğünden itibaren Efdal'den nefret eden Âmir, etrafındaki insanlara onu öldürmek istediğini söyler ve onlara danışır. Danıştığı insanlardan bazıları Efdal'i öldürmemesini tavsiye etmelerine rağmen Halife, Emir Muhammed b. Fâtih el-Batâihî'nin de desteğiyle⁶⁷⁴ bir gece Vezir'i yatağındaiken tuttuğu adamlar vasıtasıyla öldürtür.⁶⁷⁵

Başka bir rivayete göre Halife, Ramazan ayında bir şölen düzenler ve orucunu açan Efdal'i öldürtür.⁶⁷⁶ Fakat hemen ölmeyen Efdal'in odasına gelen Halife Âmir, ona biriktirdiği servetinin nerede olduğunu sorar,⁶⁷⁷ onun servetini günlerce arattırır ve sonunda da otuz yıl boyunca topladığı malı-mülkü bulur.⁶⁷⁸ Hatta Âmir'in, onun ölümü esnasında kimlerin ağıt tuttuğunu gözlemleyerek taraftarlarını tespit ettiğine dair bilgiler de mevcuttur.⁶⁷⁹

Vezir'in Haşhaşîler tarafından öldürüldüğü rivayetlerinde,⁶⁸⁰ 515/1122 tarihinde Hasan Sabbâh'ın, adamlarından birini onu öldürmek ile görevlendirdiği,⁶⁸¹ Halep'ten gelen üç Haşhaşî tarafından⁶⁸² bir suikast sonucunda öldürüldüğü belirtilmektedir.⁶⁸³ Başka bir habere göre ise “*Un dükkanında çalışan*” Haşhaşîler tarafından öldürüldüğü kaydedilmektedir.⁶⁸⁴ Haşhaşîlerin onu neden öldürdüğü sorusuna ise, halife seçimi sırasında Hasan Sabbâh'ı hapishaneye atmaya kadar vuku bulan olayları,⁶⁸⁵ Vezir'in Bâtınlıktan nefret ettiği için

⁶⁷¹ Münâvî, *el-Vezâre ve'l-Vüzerâ fi'l-Asri'l-Fâtımî*, s. 227.

⁶⁷² Yusuf el-İş, *Târîhu Asri'l-Hilâfeti'l-Abbâsiyye*, s. 225.

⁶⁷³ Zehebî, *Düvelü'l-İslâm*, II/42; Ziriklî, *el-A'lâm*, I/103; Hâşim Osman, *el-İsmâiliyye*, s. 225; Özaydın, “Efdal b. Bedr el-Cemâlî”, *DİA*, X/453; Lewis, *Haşşîler*, s. 51; Ertaş, “Fâtımî Devleti'nin Yönetiminde Ermeni Vezirler ve Sosyal-Siyasi Hayattaki Roller”, s. 74.

⁶⁷⁴ Seyyid, “Fâtımîler”, *DİA*, XII/231.

⁶⁷⁵ İbn Haldûn, *Târîh*, VI/89.

⁶⁷⁶ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'l-Zamân*, c. VIII, k. I/104-105; Walker, *Orations of The Fatimid Caliphs*, s. 37.

⁶⁷⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/208.

⁶⁷⁸ İbnü'l-Verdî, *Târîh*, II/27.

⁶⁷⁹ Walker, *Orations of The Fatimid Caliphs*, s. 37.

⁶⁸⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk*, s. 323; Hândmîr, *Düstûrü'l-Vüzerâ*, s. 303.

⁶⁸¹ Makrîzî, *Kitâbü'l-Mukaffa'l-Kebîr*, III/331.

⁶⁸² Campbell, *The Assassins of Alamut*, s. 30.

⁶⁸³ Hammer, *The History of Assassins*, s. 86.

⁶⁸⁴ Münâvî, *el-Vezâre ve'l-Vüzerâ fi'l-Asri'l-Fâtımî*, s. 272.

⁶⁸⁵ Özaydın, “Hasan Sabbâh”, *DİA*, XVI/347.

ülkede bu inancın körelmesine sebep olması⁶⁸⁶ ve Mısır'da tekrardan Sünniliği yaygınlaştırmak istemesi⁶⁸⁷ gibi sebepler cevap olarak gösterilmektedir. İşte bu sebeplerden dolayı Efdal'in, Haşhaşîlerin kendisinden nefret ettiğini bildiği, onlara karşı sürekli ihtiyatlı olduğu⁶⁸⁸ ve tedbir amaçlı sarayının bahçesine çeşitli korumalar yerleştirdiği de kaydedilmektedir.⁶⁸⁹

Bazı kaynaklar ise kim tarafından öldürüldüğünün belli olmadığını⁶⁹⁰ veya bir bayram gecesi iki köle tarafından,⁶⁹¹ Nil kenarındaki sarayının kenarında yürürken öldürüldüğünü rivayet ederler.⁶⁹²

Bu iki tezi birleştiren İbn Tağrıberdî'nin rivayetine göre Halife Âmir, büyüncü onu öldürmek ister⁶⁹³ ve bir cemaatle anlaşır.⁶⁹⁴ İbn Tağrıberdî, isim vermemesine rağmen biz bu cemaatin Haşhaşîler olduğunu anlıyoruz. Kısacası Haşhaşîler, bu olayda Halife'nin tetikçisi olmuşlardır.⁶⁹⁵

515/1122⁶⁹⁶ yılında suikasta uğrayan ve öldürüldüğü sırada 57 yaşında olan⁶⁹⁷ Efdal'in kim tarafından öldürüldüğü Münâvî'ye göre bir sır olarak kalmıştır.⁶⁹⁸ Onun ölümü, iki tarafın da menfaatine geldiği için⁶⁹⁹ aralarında bir memnuniyet doğurmuş ve Alamut ile Kahire yönetimi arasında havanın yumuşamasını sağlamasına rağmen bu yumuşama kısa sürmüştür.⁷⁰⁰

---

⁶⁸⁶ Zehebî, *el-İber*, VI/35.

⁶⁸⁷ Laust, *İslam'da Ayrılıkçı Görüşler*, s. 213; Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)*, s. 353.

⁶⁸⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk*, s. 323.

⁶⁸⁹ Takkuş, *Târîhu 'l-Fâtımiyyîn*, s. 395; Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)*, s. 355.

⁶⁹⁰ Al-İmad, *The Fatimid Vizierate, 969-1172*, s. 191.

⁶⁹¹ Azîmî, *Târîh*, s. 44; Makrîzî, *İtti'âzü 'l-Hunefâ'*, III/60.

⁶⁹² İbn Hallikân, *Vefeyâtü 'l-A'yân*, II/450.

⁶⁹³ İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü 'z-Zâhire*, V/170.

⁶⁹⁴ İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü 'z-Zâhire*, V/222; Laust, *İslam'da Ayrılıkçı Görüşler*, s. 213.

⁶⁹⁵ Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)*, s. 355.

⁶⁹⁶ Azîmî, *Târîh*, s. 44.

⁶⁹⁷ Makrîzî, *İtti'âzü 'l-Hunefâ'*, III/60.

⁶⁹⁸ Münâvî, *el-Vezâre ve 'l-Vüzerâ fi 'l-Asri 'l-Fâtımî*, s. 272.

⁶⁹⁹ Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)*, s. 355.

⁷⁰⁰ Lewis, *Haşhaşîler*, s. 51.

2.20. Kemalü'lmülk Ali b. Ahmed es-Sümeýremî

Rivayet edildiğine göre Sümeýremî'nin babası, Sultan Melikşah'ın eşi Terken Hatunun İsfahan'daki arazilerini eken bir şahıstır.⁷⁰¹ Zekası ve kurnazlığı ile bilenen⁷⁰² Kemalü'lmülk ise Irak Selçuklu Sultanı Mahmûd'un veziri olur.⁷⁰³

Haşhaşîler tarafından öldürülen⁷⁰⁴ Vezir'e fedaîler şöyle saldırmışlardır: 516/1122 tarihinde Bağdat'a giden Sultan Mahmûd'un yanına gitmek isteyen Vezir, yol üzerindeki dükkânlardan çıkan bir grup tarafından bıçaklanır.⁷⁰⁵ Yaralı olarak bir çardağa kaldırılan Sümeýremî, ehil olmayan bir doktor tarafından tedavi edildiği esnada, çardağın tavanından atlayan bir adamın sapladığı bıçakla hayatını kaybeder.⁷⁰⁶ Başka bir rivayete göre ise dar bir yoldan geçerken Haşhaşîler tarafından öldürülür.⁷⁰⁷

Sümeýremî'nin kim tarafından öldürüldüğüne dair diğer rivayetlere göre zulmü ve fasıklığı gün yüzüne çıkmış olan Vezir,⁷⁰⁸ kimliği belirsiz bir kişi⁷⁰⁹ veya Sultan Tuğrul'un zalim veziri Dergüzinî tarafından öldürülür.⁷¹⁰

2.21. Aksungur el-Porsukî

Kaynaklara göre Porsuk ailesinin gulamlarından olan,⁷¹¹ Irak Selçuklu Sultanı Mahmûd tarafından çeşitli görevler ile vazifelendirilen⁷¹² Aksungur el-Porsukî; cömert, cesaret, adalet sahibi olduğundan dolayı Halife Müsterşid'in saygısını kazanmış bir emirdir.⁷¹³ Ayrıca Haçlılarla mücadele de dirayetli bir komutan olarak tanınmaktadır.⁷¹⁴

⁷⁰¹ Abbas İkbâl, *el-Vezâre fî Ahdi's-Selâcika*, s. 256.

⁷⁰² Hândmîr, *Düstûrî'l-Vüzerâ'*, s. 289.

⁷⁰³ Zehebî, *Siyer*, XIX/432.

⁷⁰⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/216; Zehebî, *el-İber*, VI/38; Hândmîr, *Düstûrî'l-Vüzerâ'*, s. 289.

⁷⁰⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/216.

⁷⁰⁶ Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra*, s. 128.

⁷⁰⁷ Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 548.

⁷⁰⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/212; Zehebî, *el-İber*, VI/38.

⁷⁰⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/213.

⁷¹⁰ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/92-93; Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, XX/89. Zirikî, *el-A'lâm*, IV/255.

⁷¹¹ Zehebî, *Siyer*, XIX/510; Özeydî, "Porsuk", *DİA*, XXXIV/325.

⁷¹² İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb*, s. 126-127.

⁷¹³ İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/220.

⁷¹⁴ Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 468.

Sultan Muhammed Tapar, Haşhaşîler tarafından şehit edilen Musul Atabeği Mevdûd yerine Musul'a Haçlılar ile mücadele etmesini için⁷¹⁵ 508/1113 yılında Aksungur el-Porsukî'yi tayin eder.⁷¹⁶ Bu görevlendirme sonucunda yıllarca onlarla savaşan Aksungur, çok büyük başarılar elde edememesine rağmen Halep'i onlardan geri alarak Mezopotamya içlerine kadar yayılan Haçlıları Suriye bölgesine doğru geri püskürtmeyi başarır.⁷¹⁷

520/1126 yılında Fâtımîler ile anlaşarak Haçlıları iki ateş arasında bırakmak isteyen Aksungur, harekete geçer ancak sonradan Haçlılar ile ateşkes yenileyerek yerine oğlunu bırakarak Musul'a geri döner.⁷¹⁸

Musul'a gelen Aksungur 519/1125⁷¹⁹ veya 520/1126⁷²⁰ yılında bir gece öncesinde rüyasında köpeklerin kendisine saldırdığını görmesine⁷²¹ ve çevresindekilerin ikazına rağmen “*Cuma namazını terk edemeyeceğini*”⁷²² söyleyerek Musul'daki eski camiye gitmiş ve Sufi görünümlü⁷²³ on Haşhaşî tarafından saldırıya uğramıştır.⁷²⁴ Bazı rivayetlere göre namazdayken⁷²⁵ bazı rivayetlere göre ise cami çıkışında saldırıya uğrar.⁷²⁶ Suikastı düzenleyen fedaîlerin Türk, Horosan ve Deylemlilerden oluştuğu da rivayet edilmektedir.⁷²⁷ Kendisine saldıranlardan birkaç tanesini boğuşma sırasında kendisi⁷²⁸ geriye kalanlardan yakalananları ise askerleri öldürmüştür.⁷²⁹

Emir'in ölümünün arkasında Haşhaşî reisi Behram⁷³⁰ veya Haçlılarla iş birliği içindeki Hille Emiri Dübeys b. Sadaka'nın⁷³¹ olduğu söylenmektedir. Haşhaşîlerin Aksungur'a, suikast

⁷¹⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/153; Alptekin, Coşkun, “Aksungur el-Porsukî”, *DİA*, İstanbul, 1989, II/29.

⁷¹⁶ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, I/242; İbnü'l-Verdî, *Târîh*, II/22.

⁷¹⁷ Kayhan, *Irak Selçukluları*, s. 106.

⁷¹⁸ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 284; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II/144.

⁷¹⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/230; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/116.

⁷²⁰ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, I/242; Zehebî, *el-İber*, VI/46; Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, IX/182; İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/220.

⁷²¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/236.

⁷²² Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/117.

⁷²³ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/117; Zehebî, *Siyer*, XIX/511.

⁷²⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk*, s. 341; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, I/369.

⁷²⁵ İbnü'l-Verdî, *Târîh*, II/32; Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 468.

⁷²⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/236; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, II/360.

⁷²⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk*, s. 341.

⁷²⁸ İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/220.

⁷²⁹ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb*, s. 133-134.

⁷³⁰ Daftary, *İsmaililer*, s. 526.

⁷³¹ Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 53.

düzenlemelerinin sebebi olarak kendi üzerlerine birçok kez saldırması ve birçok kişiyi öldürmesi gösterilmektedir.⁷³²

Şehit olan babası Aksungur'un katillerini araştıran Halep yöneticisi İzzeddîn Mes'ûd, soruşturma neticesinde sorumlulardan birisi olan bir ayakkabıcıyı yakalamış ve adamdan yıllardır Aksungur'u öldürmek için uğraştıkları itirafını alınca da elini-kolunu-ayaklarını kestikten sonra taşlayarak öldürtmüştür.⁷³³ Mes'ûd, babasının intikamı uğruna masum insanlara da zulmetmiştir.⁷³⁴

Aksungur'un öldürülmesinin hemen akabinde Antakya Emiri Cuslin, Halep ve çevresine bir sefer düzenlemiş ve Müslümanları zor durumda bırakmıştır.⁷³⁵ Onun ölümüyle Selçuklular, hem Haçlılara karşı hem de Haşhaşîlere karşı mücadelelerinde büyük bir darbe almışlardır.⁷³⁶ Ancak onun öldürülmesinden sonra Müslümanların birlik olmadıktan sonra hem Haçlılara karşı hem de Haşhaşîlere karşı bir başarı elde edilmeyeceği anlayan İmâmüddin Zengî, onlarla mücadele için oğlu Nûreddin Zengî'yi bölgeye görevlendirmiştir. Böylece Haşhaşîler, istemedende olsa Müslümanların başına güçlü bir kişinin geçmesini sağlamışlardır.⁷³⁷

2.22. Muinü'd-dîn Ebû Nasr Ahmed b. el-Fazl b. Muhammed Kaşî

Sultan Melikşah döneminde Nizâmülmülk tarafından devlet kurumlarında çalıştırılmaya başlatılan,⁷³⁸ Sultan Berkyaruk döneminde de çeşitli görevler icra eden Kaşî'nin yeteneğini fark eden Sencer, 518/1124 yılında kendisine onu vezir olarak tayin eder.⁷³⁹ Vezirlik görevine getirilen liyakat sahibi Kaşî, Haşhaşîleri kâfir mertebesinde sayarak⁷⁴⁰ hem nizamî bir düşman gibi üzerlerine düzenli bir ordu sevk etmiş hem de çete muharebesi yapmak suretiyle nerede görülürlerse öldürülmelerini emretmiştir.⁷⁴¹

---

⁷³² İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, I/243; Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, IX/182; Ocak, *Selçukluların Dinî Siyaseti*, s. 230.

⁷³³ Delibalta, *Selçuklularda İstihbarat*, s. 120.

⁷³⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/237; Jowzali, *Selçuklular Döneminde Musul*, s. 166.

⁷³⁵ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, I/431.

⁷³⁶ Taşkıran, *Selçuklu Devletlerinde Suikastlar*, s. 85.

⁷³⁷ Usta, "Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde Haşhaşîler", s. 13.

⁷³⁸ Hândmîr, *Düstûrü'l-Vüzerâ*, s. 280.

⁷³⁹ Abbas İkbâl, *el-Vezâre fî Ahdi's-Selâcika*, s. 372.

⁷⁴⁰ Lewis, *Haşhaşîler*, s. 56.

⁷⁴¹ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II/151-152.

Sultan Sencer'in Haşhaşilerin üzerine düzenlediği birçok sefer başarısız olmasına rağmen vezirlik görevine getirdiği Kaşî'nin, Horasan ve Turşiz'i ele geçiren Haşhaşilerin üzerine gönderdiği birlikler başarılı olmuş ve onlara büyük bir zayıat verdirmiştir.⁷⁴² Onlar ile mücadelesi boyunca Vezir'in, yaklaşık on iki bin Haşhaşîyi öldürdüğü kaydedilmektedir.⁷⁴³

Vezir'in hem Sultan Sencer katındaki değerinden hem de başarılarından dolayı düşmanları çok olmasına rağmen Haşhaşilere karşı yaptığı faaliyetler nedeniyle en büyük düşmanı onlardır.⁷⁴⁴ Zira hem Sultan'ı sürekli onlara karşı kıskırtmış hem de onlardan birçok kişiyi öldürmüştür.⁷⁴⁵ Haşhaşîler, Kaşî'den kurtulmak için tuttukları bir kişi vasıtasıyla onu Haşhaşî olmakla suçlamalarına rağmen çeşitli devlet adamlarının şهادetleri ve suçlamada bulunan fedaînin itirafı ile bu iftiradan kurtulmuştur.⁷⁴⁶

Vezir'in diğer önemli düşmanı ise Irak Selçukluları veziri Dergüzinî'dir.⁷⁴⁷ Dergüzinî, Kaşî'yi kendisini faaliyetlerinden dolayı görevinden alınmasını istediği ve Sencer döneminin itibarlı âlimlerinden olan ve sürekli Haşhaşîler üzerine harekât düzenlenmesi yönünde telkinlerde bulunan Ebû Sa'd Muhammed Herevî'yi dinlediği için düşman olmuş ve Haşhaşîlerle anlaşarak onu öldürmek istemiştir.⁷⁴⁸

Belirttiğimiz sebeplerden dolayı Kaşî'ye düşman olan Haşhaşîler bir suikast planı yapmışlardır. Vezir, Nevruz sebebiyle Sultan Sencer'e hediye edeceği atları kontrol etmek amacıyla ahıra geldiği esnada⁷⁴⁹ seyis kılığındaki iki Haşhaşî tarafından 521/1127 yılında hançerlenerek öldürülmüştür.⁷⁵⁰

---

⁷⁴² Hândmîr, *Düstûrî'l-Vüzerâ'*, s. 282; Daftary, *İsmaililer*, s. 523.

⁷⁴³ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/125.

⁷⁴⁴ Agacanov, *Selçuklular*, s. 287-288.

⁷⁴⁵ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk*, s. 344.

⁷⁴⁶ Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra*, s. 100-101; Abbas İkbal, *el-Vezâre ft Ahdi's-Selâcika*, s. 373; Togan, Özgür, "Sultan Sencer Dönemi (1118-1157) Selçuklu Vezirleri", *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Bayburt, 2018, sy: I, s. 156.

⁷⁴⁷ Hammer, *The History of Assassins*, s. 84.

⁷⁴⁸ Azîmî, *Târîh*, s. 51; Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra*, s. 242; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 262-263.

⁷⁴⁹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/125; Hândmîr, *Düstûrî'l-Vüzerâ'*, s. 282.

⁷⁵⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/244; İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/232; Taneri, *Makaleler 1*, s. 106-108.

2.23. Barak b. Cendel ve Dahhâk b. Cendel

Haşhaşîler, çoğunluğu Gayrî-Sünnî Müslümanlardan oluşan Suriye'deki Vâdi't-Teym bölgesini kendilerine uygun bir yer olarak seçerler⁷⁵¹ ve burayı ele geçirmeye çalışırlar.⁷⁵² Onların bölgedeki hâkimiyeti için Vâdi't-Teym kabilesi reisi ve bir Dürzî olan⁷⁵³ Barak b. Cendel, tehdit oluşturmaya başladığından dolayı Haşhaşî reisi Behram tarafından bir hile sonucunda⁷⁵⁴ 523/1129'te öldürülür.⁷⁵⁵ Barak b. Cendel, Tâcül-Mülûk'un oğlu Şemsülmülûk İsmail ile birlikte Haçlılara karşı mücadele eden bir şahıs olarak belirtilmektedir.⁷⁵⁶ Aynı dönemde Haşhaşî reisi Behram, düzenlediği saldırılarla birçok Müslümanı da katletmiştir.⁷⁵⁷

Kardeşinin ölümü üzere Dahhâk b. Cendel, bölgede güç kazanmak isteyen Haşhaşîler ve Behram ile 523/1129 yılında⁷⁵⁸ giriştiği mücadelede onlara büyük bir yenilgi yaşattır⁷⁵⁹ ve Behram'ı öldürür.⁷⁶⁰ Böylece Haşhaşîler bölgede büyük bir güç kaybederler.⁷⁶¹ Bunun üzerine Haşhaşîler, hem kendilerine büyük bir yenilgi yaşattığı hem de reisleri Behram'ı öldürdüğü için 543/1149 yılında Dahhâk'a bir suikast düzenlerler ve onu öldürürler.⁷⁶²

2.24. Nasr Han b. Arslan Han Muhammed

Batı Karahanlıların hükümdarı Arslan Han'ın oğlu olan Nasr Han, babasının 524/1130 yılında geçirdiği felç sebebiyle onun naibi olur.⁷⁶³ Naib olduktan kısa bir süre sonra kaydedilen rivayetlere göre Haşhaşîler tarafından suikasta uğrayarak vefat eder.⁷⁶⁴ Ancak, Semerkant reisinin bir Alevî ile anlaşarak Nasr Han'ı öldürdüğüne dair rivayetler de

⁷⁵¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/250.

⁷⁵² Özeydın, "Selçuklular Zamanında Suriye'deki Bâtınî Faaliyetleri", s. 205.

⁷⁵³ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/125; Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 59.

⁷⁵⁴ Lewis, *Haşhaşîler*, s. 90.

⁷⁵⁵ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk*, s. 352; Zehebî, *Siyer*, XIX/520; Hammer, *The History of Assassins*, s. 78; Mirza, *Syrian Ismailism*, s. 22

⁷⁵⁶ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, III/8.

⁷⁵⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/250.

⁷⁵⁸ Azîmî, *Târîh*, s. 52; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, III/10; İbnü'l-Verdi, *Târîh*, II/34.

⁷⁵⁹ İbn Haldûn, *Târîh*, IV/125.

⁷⁶⁰ Lewis, *Haşhaşîler*, s. 90.

⁷⁶¹ Özeydın, "Selçuklular Zamanında Suriye'deki Bâtınî Faaliyetleri", s. 206.

⁷⁶² İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk*, s. 458; Daftary, *İsmaililer*, s. 532.

⁷⁶³ Özeydın, Abdülkerim, "Arslan Han", *DİA*, İstanbul, 1991, III/401.

⁷⁶⁴ Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 549.

zikredilmektedir.⁷⁶⁵ Zehebî, sadece 524/1130 tarihinde Semerkant emirinin öldürüldüğünü belirterek ayrıntı vermez.⁷⁶⁶

2.25. Tâcü'l-mülûk Böri

Ebû Saîd Tâcü'l-Mülûk b. Zahîriddîn Tuğtegin,⁷⁶⁷ Dımaşk Emiri Tuğtegin'in oğludur.⁷⁶⁸ 522/1127 yılında babasının bir hastalık sonucunda vefat etmesi üzerine onun yerine Dımaşk'ı yönetmeye başlar.⁷⁶⁹

Babası Tuğtegin bölgede elini güçlendirmek istediği için, Suriye ve çevresinde bir güç unsuru olan Haşhaşîlere destek olmuş ve böylece onun döneminde Haşhaşîler Dımaşk'ta çoğalmışlardır.⁷⁷⁰ Ancak Tâcü'l-Mülûk, babasının ölümünden sonra Haşhaşîlerden kurtulmak için ilk adım olarak Haşhaşîleri himaye eden⁷⁷¹ ve Dımaşk'ı Haçlılara teslim etme girişiminde bulunan⁷⁷² Vezir Tâhir b. Sa'd el-Mezdegânî'yi bir divan toplantısı sırasında devlet ricâlinin de desteğini alarak 523/1128 yılında⁷⁷³ öldürtür.⁷⁷⁴ Vezir'in ölümünün arkasından ele geçen bütün Haşhaşîleri öldürtür.⁷⁷⁵ Kendilerine karşı düzenlenen bu harekâttan endişelenen Haşhaşîler, Haçlılar ile anlaşma yolunu seçerler.⁷⁷⁶

Yaptığı bu girişimlerden sonra Haşhaşîlerin Haçlılarla ittifak yaptığını ve Dımaşk'ı Haçlılara teslim etmeyi planladıklarını⁷⁷⁷ öğrenen Tâcü'l-Mülûk, ilerleyen süreçte Sultan Sencer'in de emretmesi üzerine Suriye'deki binlerce Haşhaşî ve taraftarını⁷⁷⁸ 523/1128 yılında öldürtür.⁷⁷⁹ Haşhaşîlere karşı düzenlenen harekât esnasında Tâcü'l-Mülûk'ü desteleyen Dımaşk halkı onlardan sokakta gördüklerini öldürürler⁷⁸⁰ ve onu Haşhaşîlere karşı

---

⁷⁶⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/253; Özaydın, "Arslan Han", *DİA*, III/ 401.

⁷⁶⁶ Zehebî, *Târîh*, XI/347.

⁷⁶⁷ Alptekin, Coşkun, "Böri", *DİA*, İstanbul, 1989, VI/326.

⁷⁶⁸ Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, X/202.

⁷⁶⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, s. 347-348.

⁷⁷⁰ Zehebî, *Düvelü'l-İslâm*, II/28.

⁷⁷¹ Alptekin, "Böri", *DİA*, VI/326.

⁷⁷² Zehebî, *el-İber*, VI/53; İbnü'l-Verdî, *Târîh*, II/34.

⁷⁷³ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/130.

⁷⁷⁴ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, III/3.

⁷⁷⁵ Yelin, "İsmâ'îlis and Crusaders in Syria, Medieval Diplomacy", s. 12.

⁷⁷⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II/147-149.

⁷⁷⁷ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VII/489.

⁷⁷⁸ Zehebî, *Düvelü'l-İslâm*, II/46.

⁷⁷⁹ Hâşim Osman, *el-İsmâiliyye*, s. 23; Laust, *İslâm'da Ayrılıkçı Görüşler*, s. 213.

⁷⁸⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, s. 355; Alptekin, *Dımaşk Atabeyliği*, s. 96.

korurlar.⁷⁸¹ Bu olaylardan sonra Dımaşk'taki taraftarlarının başına gelenleri duyan Alamut reisi, iki suikastçısını Tâcü'l-Mülûk'un üzerine gönderir.⁷⁸²

Tâcü'l-Mülûk, onlara karşı yaptığı bu katliamdan sonra kendisine bir suikast düzenlemelerinden korkarak bazı önlemler almıştır. Ancak, Alamut'tan gönderilen iki Haşhaşî Türk askeri kıyafeti kılığına girerek ordusunun içine sızmış ve 525/1131⁷⁸³ veya 526/1132⁷⁸⁴ tarihinde bir fırsatını bularak intikamlarını almak için⁷⁸⁵ onu hançerlemişlerdir.⁷⁸⁶ Başka bir rivayete göre ise hamamdan çıkarken bıçaklamışlardır.⁷⁸⁷ Aldığı bu yaraya yaklaşık bir yıl dayanabilen Tâcü'l-Mülûk, 526/1132 yılında vefat etmiştir.⁷⁸⁸

Sonuç olarak Müslümanlar için onun öldürülmesi büyük kayıp olmasına rağmen Haşhaşîler, bölgedeki eski güçlerine kavuşamamışlardır.⁷⁸⁹

2.26. Aksungur el-Ahmedîlî

Rivayet edildiğine göre Aksungur, Ahmedîlî'nin oğlu⁷⁹⁰ veya Ahmedîlî'nin gulamıdır.⁷⁹¹ Ahmedîlî'nin ölümünden sonra 509/1116 yılında Revvâdî Hanedanına son verince Irak Selçuklu Sultanı Mahmûd tarafından oğlu Melik Dâvud'a atabeg olur.⁷⁹² Sultan Mahmûd'un ölümünden sonra ise Melik Dâvud'un sürekli destekçisi olur ve Azerbaycan bölgesinde hutbelerin Melik Dâvud adına okunmasını sağlar.⁷⁹³ Fakat Melik Dâvud ile Sultan Mes'ûd arasındaki çatışmayı Mes'ûd'un kazanması sonucunda onun tarafına geçmiştir.⁷⁹⁴

Aksungur Ahmedîlî'nin, Haşhaşîler tarafından ancak kimin teşvikiyle ve niçin öldürüldüğü konusunda tarihçiler arasında ihtilaf vardır. İbnü'l-Esîr, Sultan Mes'ûd'un

---

⁷⁸¹ Azîmî, *Târîh*, s. 53.

⁷⁸² Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/136; Zehebî, *Siyer*, XIX/574.

⁷⁸³ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, s. 365; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/259; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, III/5.

⁷⁸⁴ Zehebî, *el-İber*, VI/69.

⁷⁸⁵ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, III/6; Mirza, *Syrian Ismailism*, s. 25.

⁷⁸⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/259; Zehebî, *Düvelü'l-İslâm*, II/48; İbnü'l-Verdî, *Târîh*, II/46; Lewis, *Haşîşiler*, s. 91.

⁷⁸⁷ İbn Tağrîberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/239.

⁷⁸⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/265; Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, X/202; Alptekin, *Dımaşk Atabeyliği*, s. 97.

⁷⁸⁹ Daftary, *İsmaililer*, s. 529.

⁷⁹⁰ Sümer, Faruk, "Aksungur el-Ahmedîlî", *DİA*, İstanbul, 1989, II/296.

⁷⁹¹ Özeydın, "Ahmedîlîler", *DİA*, II/168.

⁷⁹² Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra*, s. 151; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, III/5; Abbas İkbâl, *el-Vezâre fî Ahdi's-Selâcika*, s. 436.

⁷⁹³ İbn Haldûn, *Târîh*, III/625.

⁷⁹⁴ Sümer, "Aksungur el-Ahmedîlî", *DİA*, II/297.

Haşhaşiler vasıtasıyla 527/1133 yılında onu öldürttüğünü belirtir.⁷⁹⁵ Bündârî'ye göre Sultan Mes'ûd ile Sultan Tuğrul arasındaki vuku bulan savaş esnasında Karatekin çayırında Haşhaşiler tarafından bıçaklanarak öldürülür.⁷⁹⁶ Ahmed b. Mahmud'a göre, Sultan Tuğrul'un Haşhaşilerin destekçisi Dergüzinî'nin gerçek kimliği ortaya çıkıp öldürülünce intikam almak isteyen Haşhaşiler, Aksungur'u öldürmüşlerdir.⁷⁹⁷ Başka bir görüşe göre ise, Haşhaşiler tarafından öldürülmesine rağmen ölümünden Sultan Mes'ûd sorumlu tutulmuştur.⁷⁹⁸

2.27. Mukarreb Cevher

Mukarreb Cevher; Aslen Habeşistanlı olup⁷⁹⁹ Sultan Sencer'in çok güvendiği, has adamlarından ve annesinin hadımlarından birisidir.⁸⁰⁰

Kim tarafından öldürüldüğü konusunda rivayetler farklılık göstermektedir. Cevher'in Sultan Sencer tarafından öldürüldüğü⁸⁰¹ konusundaki rivayetlere göre Sultan'ın Cevher'in çok güçlenmesinden rahatsız olduğu ve Haşhaşilerden birilerini ayarlayarak onun işini bitirmek istediği gibi haberler kulağına giden Cevher, tedbirli olmaya başlar.⁸⁰² Bir gün Sultan, Cevher'e "*Ey Cevher senin hakkında Haşhaşilerden korkuyorum. Bunlardan sakın ve korun.*" dediğinde Cevher O'na; "*Eğer beni kendinden emin edersen kimseden korkmam bunların oyununu bozarım.*" diyerek karşılık verir.⁸⁰³ Onun Sultan Sencer tarafından öldürüldüğünü destekleyenler, "*Sultan etrafındaki kölelerinden çok sevdiği birisinden bir anda vazgeçip onu öldürmeyi isteyen ruh haline sahip bir hükümdardır*" derler.⁸⁰⁴

Başka rivayetlere göre kendinden yardım isteyen bir kadın suretindeki bir Haşhaşî tarafından⁸⁰⁵ 534/1139⁸⁰⁶ yılında bir suikast sonucunda vefat etmiştir.⁸⁰⁷ Katledilen Cevher'in kölesi Abbas, Rey'i yönetmeye başlayarak efendisinin intikamını almak için Haşhaşilerle

⁷⁹⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/269.

⁷⁹⁶ Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra*, s. 158.

⁷⁹⁷ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme*, II/58-59.

⁷⁹⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/275; İbn Haldûn, *Târîh*, III/625.

⁷⁹⁹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/175.

⁸⁰⁰ Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra*, s. 244.

⁸⁰¹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/175.

⁸⁰² Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra*, s. 246.

⁸⁰³ Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, s. 130.

⁸⁰⁴ Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra*, s. 244-245.

⁸⁰⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/175; İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/266.

⁸⁰⁶ Azîmî, *Târîh*, s. 64; Zehebî, *Târîh*, XI/610.

⁸⁰⁷ İbnü'l-Verdî, *Târîh*, II/43.

mücadele eder.⁸⁰⁸ Abbas'ın, bu mücadelesinin sonucunda Haşhaşîlerin kellelerinden minare yüksekliğinde bir yığın oluşturduğu kaydedilmektedir.⁸⁰⁹ Sultan Sencer'in Cevher'in ölümüne çok üzüldüğü de belirtilir.⁸¹⁰

2.28. Sungur

Suriye'deki birçok kaleyi ele geçirmeye çalışan Haşhaşîler,⁸¹¹ Masyaf kalesini Şeyzerli Benî Münkız kabilesi için elinde bulunduran Sungur isimli bir Müslüman komutanı bir aldatmaca ve hile sonucunda⁸¹² 535/1140-41 yılında öldürmüşlerdir.⁸¹³ İbnü'l-Kalânîsî, sadece Haşhaşîlerin entrikalar sonucunda kaleyi 535/1140'te ele geçirdiklerini söyler.⁸¹⁴

2.29. Girdbazı

Taberistan bölgesinde 665-1349 yılları arasında hüküm süren İran asıllı bir hanedanlık olan Bâvendîler, Muhammed Tapar döneminde, Selçukluların Haşhaşîlere karşı birlikte mücadele isteğine olumlu bir cevap vermemelerine rağmen, Şah Gazi döneminde onlara karşı yıpratıcı harekâtlar düzenlerler.⁸¹⁵

DİA'da Şah Gazi'nin oğlu Girdbazı'nun ölümünden bahsedilmemesine rağmen Selçukluların Haşhaşîlerle mücadele teklifini kabul etmeyen Bâvendîlerin, ilerleyen süreçte onların kalelerine çeşitli akınlar düzenlemelerinin arkasında bir sebebin olduğu açıktır. Bu, Şah Gazi'nin oğlu Girdbazı'nun 537/1142 yılında Haşhaşîler tarafından öldürüldükten sonra sürekli onlarla mücadele ettikleri⁸¹⁶ bilgisinin doğru olduğuna gösterir.⁸¹⁷

---

⁸⁰⁸ Azîmî, *Târîh*, s. 64; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/315.

⁸⁰⁹ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selcûkiyye*, s. 79; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, II/66.

⁸¹⁰ İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-Zâhire*, V/266.

⁸¹¹ Lewis, *Haşîşiler*, s. 92.

⁸¹² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/318.

⁸¹³ İbnü'l-Verdî, *Târîh*, II/43; Daftary, *İsmaililer*, s. 530.

⁸¹⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk*, s. 328.

⁸¹⁵ Merçil, Erdoğan, "Bâvendîler", *DİA*, İstanbul, 1992, V/214-215.

⁸¹⁶ Daftary, *İsmaililer*, s. 539; Hodgson, *The Order of Assassins*, s. 145.

⁸¹⁷ Kaya, *Büyük Selçuklular Döneminde Bâtuniler İle Yapılan Mücadeleler*, s. 85.

2.30. Nâsıhuddîn Humâr Tekin

Sultan Selâhaddîn'e 570/1175 yılında Suriye bölgesinde Haşhaşîlerin düzenlediği ilk suikast girişimi sırasında⁸¹⁸ onlar tarafından öldürülen bir bekçiden bahsedilir. Şeşen'in kaynaksız olarak verdiği ilginç bir habere göre öldürülen bu şahıs, Osmanlılar döneminde rasathane sahibi Takıyyüddin er-Râsıd'ın büyük büyük dedesi “Nâsıhuddîn Humâr Tekin”dir.⁸¹⁹

Ancak İbn Vâsıl, Ebû Kubeys kalesi yöneticisi olarak kaydettiği Humâr Tekin'in, kendi bölgesinden geçen Haşhaşîlerin planlarını öğrendiği için katledildiğini belirtir.⁸²⁰

2.31. Şihâbüddîn Ebû Salih İbn el-Acemî

Nüreddin Zengî'nin ilk veziri olan Şihâbüddîn Ebû Salih İbn el-Acemî, Zengî'nin oğlu el-Melik es-Salih döneminde de güçlü bir nüfuza sahip olarak görevine devam ettiği için⁸²¹ el-Melik es-Salih'in Atabegi Gümüştegin'in hasedini üzerine çekmiştir.⁸²²

Rivayetlere göre Gümüştegin, kıskandığı İbn el-Acemî'den kurtulmak isteyerek onu 572/1177 veya 573/1178⁸²³ yılında hizmetçi kılığındaki Haşhaşîlere Halep camisinde öldürtmüştür.⁸²⁴ İbn Vâsıl, Gümüştegin'in İbn el-Acemî'yi hem kıskandığı hem de yönetimde tek söz sahibi olmak istediği için Haşhaşîlere öldürttüğünü söyler.⁸²⁵ Sallabî, kimin teşvik ettiğini söylemeden 573/1178 yılında camide Haşhaşîlerin saldırısı sonucunda öldüğünü kaydeder.⁸²⁶

Gümüştegin tarafından suikasta teşvik edilen Haşhaşîler, yakalandıkları zaman suikastı el-Melik es-Salih adına yaptıklarını söylemişlerdir.⁸²⁷ Buna delil olarak da Melik'in

---

⁸¹⁸ Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, II/350; Lewis, “Saladin and The Assassins”, s. 239.

⁸¹⁹ Şeşen, Ramazan, *Eyyûbîler(1169-1260)*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2012, s. 33.

⁸²⁰ İbn Vâsıl, *Müferricu'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, II/24; Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 89-90.

⁸²¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X/87; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, II/518.

⁸²² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X/87.

⁸²³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X/87.

⁸²⁴ İbn Haldûn, *Târîh*, V/302; Lewis, “İsmâîlîler ve Haşhaşîler”, s. 497; Daftary, *İsmâîlîler*, s. 561.

⁸²⁵ İbn Vâsıl, *Müferricu'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, II/63.

⁸²⁶ Sallabî, *Devletü's-Selâcika*, s. 549.

⁸²⁷ Lewis, *Haşhaşîler*, s. 99.

dilinden yazılmış olan bir mektubu göstermişler ancak melikin kâtibi kendisinin böyle bir şey yazmadığını iddia etmiştir.⁸²⁸

2.32. Nizâmülmülk Mes'ûd b. Ali

Şafî mezhebine mensup, salih bir insan olduğu bahsedilen Hârizmşahların veziri Nizâmülmülk Mes'ûd da Haşhaşîlerin kurbanları arasındadır.⁸²⁹

Kaynakların kaydettiği bilgilere göre, Hârizmşahlar Hükümdarı Alâeddin b. Tekiş'in kalelerine düzenlediği seferlerin öcünü almak isteyen Haşhaşîler, Sultan'ın Veziri Nizâmülmülk Mes'ûd b. Ali'ye bir suikast düzenleyerek öldürürler.⁸³⁰ Vezirinin öcünü almak isteyen Tekiş, oğlu Muhammed'i Haşhaşîlerin üzerine göndermiştir.⁸³¹

Zehebî 596/1200 yılında mühidler tarafından öldürüldüğünü söylerken;⁸³² Hândmîr, Vezir'in Alamut'a yaptığı kuşatmanın intikamını almak isteyen Haşhaşîlerin sarayından çıktığı bir anı yakalayarak öldürüldüğünü kaydeder.⁸³³ Başka bir iddiaya göre Haşhaşîler, Vezir Nizâmülmülk'ü Hârizmşahlar hükümdarı Alâeddin b. Tekiş'in isteği üzerine öldürmüşlerdir.⁸³⁴ Ancak genel kanaat, Haşhaşîler tarafından katledildiği yönündedir.

2.33. Rüküddevle Kârin

Bâvendîlerin hüküm sürdüğü topraklara VII. yüzyılda birçok saldırılar düzenleyen⁸³⁵ Haşhaşîler, Bâvendî hükümdarı II. Şah Gazi Rüstem'in kardeşi Rüküddevle Kârin'i Mâzenderan bölgesindeki faaliyetlerinin seyri açısından tehlikeli gördükleri için öldürürler.⁸³⁶

---

⁸²⁸ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, II/530.

⁸²⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X/267.

⁸³⁰ Kazvîni, *Târîh-i Güzîde*, s. 391; Kafesoğlu, *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, s. 145; Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 548; Gürbüz, "Alâeddin b. Tekiş", *DİA*, XXXX/365.

⁸³¹ Gürbüz, "Alâeddin b. Tekiş", *DİA*, XXXX/365.

⁸³² Zehebî, *Târîh*, XII/1091.

⁸³³ Hândmîr, *Düstürü'l-Vüzerâ'*, s. 309.

⁸³⁴ Daftary, *İsmaililer*, s. 567.

⁸³⁵ Merçil, "Bâvendîler", *DİA*, V/216.

⁸³⁶ Daftary, *İsmaililer*, s. 566.

2.34. Şihâbüddîn Ğurî

Gurluların Gazne emiri Şihâbüddîn Ebü'l-Muzaffer Muhammed b. Sam el-Ğurî, 602/1206 yılında Horasan'dan çıkarılmaktan korkan Haşhaşîler tarafından namaz kıldığı esnada öldürülmüştür.⁸³⁷ Sallâbî'ye göre Haşhaşîler, gücünden korktukları için Emir'e saldırı düzenlemişlerdir.⁸³⁸

Diğer bir anlatıma göre Hârizmşah hükümdarı Alâeddin Muhammed Tekiş'in desteğini kazabilmek adına bu cinayeti üstlenmişlerdir.⁸³⁹ Ancak Şihâbüddîn Ğurî'nin 600/1204 yılında Haşhaşîlerin yaşadığı yerlere düzenlediği seferler sırasında birçok insanı öldürmesi⁸⁴⁰ onu kendi istekleriyle de öldürebilecekleri ihtimalini düşündürmektedir. Kazvîni'ye göre ise Hintli fedaîler tarafından öldürülmüştür.⁸⁴¹

2.35. Mekke Emiri Katâde ve Kardeşi

VII/XIII. yüzyılda etkileri toplum üzerinde azalan Haşhaşîler ve Alamut ile irtibat kuran Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînellâh, onları Sünnî kitleyle kaynaştırmaya çalışmış⁸⁴² ve böylece Haşhaşîleri resmi olarak da tanımıştır.⁸⁴³ Böylece Halife Nâsır, Alamut reisi ile arasının iyi olmasından yararlanarak kendisi için tehlikeli gördüğü kişilerden Haşhaşîler vasıtasıyla kurtulmaya başlamıştır. Bunlardan bir tanesi de Mekke Emiri Katâde idi.⁸⁴⁴

Halife ile arasının neden bozuk olduğunu tespit edemememize rağmen kaydedilen rivayetlere göre 608/1212 yılında Mekke'ye Emir'i öldürmeye giden Haşhaşî fedaîler, Emir Katâde yerine yanlışlıkla kardeşini öldürmüşler ve Katâde de bu suikast girişiminden kurtulmuştur.⁸⁴⁵ İbnü'l-Esîr'in verdiği bilgiye göre bu olaydan dolayı o yıl hac ibadetine kısıtlama getirilmiştir.⁸⁴⁶

---

⁸³⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X/303.

⁸³⁸ Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 549.

⁸³⁹ Daftary, *İsmaililer*, s. 567.

⁸⁴⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X/288.

⁸⁴¹ Kazvîni, *Târîh-i Güzide*, s. 327.

⁸⁴² Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 161.

⁸⁴³ Daftary, *Şii İslam Tarihi*, s. 172-173.

⁸⁴⁴ Kafesoğlu, *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, s. 215; Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 133-134.

⁸⁴⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X/356; Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 549.

⁸⁴⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X/356.

2.36. Emir Ağlamış

Kafesoğlu'nun ismini "Oğlını" ⁸⁴⁷ olarak zikrettiği, İldenizli atabegi Özbek tarafından 611/1214 yılında bölgede isyan eden bir emirin yerine Irak-ı Acem'e vali olarak atanan Emir Ağlamış, ⁸⁴⁸ 614/1217 yılında Haşhaşiler tarafından bir suikast sonucu ölür. ⁸⁴⁹ Haşhaşilerin ona kızdıkları için öldürdükleri belirtilir. ⁸⁵⁰

Bazı müelliflere göre ise 614/1217 yılında isyan ettiği için Alamut reisi ile anlaşılan Abbâsî Halifesi Nâsır'ın isteği üzerine Haşhaşiler tarafından düzenlenen bir suikast sonucu öldürülmüştür. ⁸⁵¹ Kafesoğlu, Halife Nâsır'ın Hârizmşahların otoritesine tabi olan Emir Ağlamış'ı kendisi için tehlikeli gördüğü için Haşhaşiler vasıtasıyla Emir'den kurtulma yolunu tercih ettiğini belirtmektedir. ⁸⁵²

Nizâmülmülk'ün suikastıyla başlayan devlet ricâline karşı düzenlenen bu girişimler sonucunda hem Selçuklu yönetiminde hem de diğer Müslüman devletler içerisinde birçok yönetici Haşhaşiler tarafından öldürülmüştür. İsimlerini tespit edebildiğimiz kadarıyla ele aldığımız bu şahısların suikasta maruz kalmalarının en önemli sebebi Haşhaşilere karşı çeşitli harekâtlar düzenlemeleridir. Ancak bir kısmında da tespit ettiğimiz üzere Müslüman yöneticilerin isteği sonucunda da öldürülenler olmuştur. Bu husus, günümüzde Haşhaşilerin hak-hukuk elde etmek için ortaya çıktıklarına dair iddiaları çürütmektedir.

Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra Selçuklu topraklarında ortaya çıkan taht kavgalarının hemen akabinde devletin çeşitli kurumlarında görevli olan idarecilerin Haşhaşiler tarafından suikast sonucu öldürülmesi toplumda büyük bir kargaşaya sebebiyet vermiştir. Zira suikast sonucu öldürülen veya pasifize edilen devlet adamlarının siyaset sahnesinden geri plana çekilmeleri sonucunda Müslüman devletler yıpranmışlardır. Böylece devletin Suriye bölgesinde ortaya çıkan Haçlılarla mücadele tam anlamıyla gerçekleştirilememiştir.

---

⁸⁴⁷ Kafesoğlu, *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, s. 201.

⁸⁴⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X/364-365.

⁸⁴⁹ Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 549.

⁸⁵⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X/371.

⁸⁵¹ Kafesoğlu, *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, s. 201; Daftary, *İsmaililer*, s. 570-571.

⁸⁵² Kafesoğlu, *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, s. 201.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SUIKAST DÜZENLENEN ÂLİMLER

Haşhaşilerin suikastlarının ikinci hedefleri toplumda otorite olarak önemli bir etkiye sahip olan,⁸⁵³ inanç ve teknik olarak kendilerine düşman olan şehirlerin sivil sahipleri yani kadıları ve imamlarıdır.⁸⁵⁴ Haşhaşiler, ulemâyâ düzenledikleri suikastları onların insanlarla birlikte oldukları namaz vaktini veya vaaz verdikleri esnayı tercih ederek insanların da görmesini sağlamışlardır.⁸⁵⁵ Böylece topluma da ders vermiş oluyordular.

Ulemâ arasından suikast düzenlenen birçok âlim olmasına rağmen kaynaklarda hepsinin ismi ve neden öldürüldükleri maalesef belirtilmemiştir. Mesela İbn Kesîr, 494/1111 yılında Haşhaşiler tarafından bir âlimin öldürüldüğünü ve bu yüzden dönemin sultanının onun ölümüne sebep oldukları için Haşhaşilerden birçok kişiyi öldürdüğünü söylemesine⁸⁵⁶ rağmen bu âlimin ismini zikretmez. Bu sebepten ötürü suikasta maruz kalan âlimleri tespit etmekte sıkıntı yaşadık.

Çalışmamızda isimlerini ve kendilerine suikast düzenleme nedenini tespit edebildiğimiz ulemâyâ vermeye çalıştık. İsim belirttiğimiz bazı şahıslara kesin bir şekilde suikast düzenlendiği belli değildir. Ancak bazı müelliflerin bu konudaki iddialarını belirtmek istediğimiz için bu kişileri de çalışmamızın kapsamına aldık.

3.1. Sâveli Bir Müezzîn

Suikastın tam tarihi bilinmemekle beraber, Haşhaşilerin ilk suikastı davalarına çağırdıkları Sâveli bir müezzindir.⁸⁵⁷ Onu öldürmelerinin sebebi olarak hem taraflarına geçmemesi hem de kendilerini ihbar etme korkusu olduğu belirtilmektedir.⁸⁵⁸ Müslümanlar arasından Haşhaşiler tarafından kanı ilk akıtılan kişi sayılan Sâveli müezzînin öldürülmesinden Tâhir isimli bir Haşhaşî sorumlu tutulmuştur.⁸⁵⁹ Bu şahıs yakalanarak

---

⁸⁵³ Kurpalidis, *Büyük Selçuklu Devleti'nin İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, s. 149-151.

⁸⁵⁴ Hodgson, *The Order of Assassins*, s. 112.

⁸⁵⁵ Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 469.

⁸⁵⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII/159.

⁸⁵⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/37.

⁸⁵⁸ Lewis, *Haşîşiler*, s. 40.

⁸⁵⁹ Hodgson, *The Order of Assassins*, s. 77; Kaya, *Büyük Selçuklular Döneminde Bâtınîler İle Yapılan Mücadeleler*, s. 31.

Nizâmülmülk tarafından öldürülünce Haşhaşîler Vezir'e kin beslemişler ve ilerleyen zamanda ona da suikast düzenlemişlerdir.⁸⁶⁰ Nizâmülmülk ile ilgili bölümde de belirttiğimiz gibi Haşhaşîlerin ilk suikastı kimilerine göre Vezir'e olmuştur.

3.2. Ahmed b. Muhammed

Çeşitli şehirlere ilim tahsil etmek için giden, adaletli, güvenilir, güzel ahlak sahibi ve İsfahanlı bir âlim olarak belirtilen Ahmed b. Muhammed; 486/1093 yılının Şevval ayında haksız yere Haşhaşîler tarafından öldürülmüştür.⁸⁶¹ Fakat neden öldürüldüğü konusunda kaydedilen bir rivayet mevcut değildir.

3.3. Gazzâlî

“*Hüccetü'l-İslâm*”⁸⁶² olarak isimlendirilen Gazzâlî; Hasan Sabbâh'ın Alamut kalesini ele geçirdiği 484/1091 yılından itibaren Haşhaşîler ile fikri açıdan mücadele etmesi amacıyla otuz üç yaşındayken başarılı çalışmaları sebebiyle Nizâmülmülk tarafından Bağdat Nizâmiye Medresesine müderris olarak tayin edilir.⁸⁶³

Bu göreve getirildikten kısa bir süre sonra Gazzâlî'nin Bağdat'taki görevini bırakarak 488/1095'de⁸⁶⁴ on bir yıl sürecek olan ve geçmişten günümüze kadar merak edilen bir inzivaya çekildiğini görüyoruz. Gazzâlî, kaçma sebeplerini *Münkız* isimli eserinde açıklamasına rağmen Melikşah'ın ölümünden sonra evlatları arasındaki taht kavgalarının vuku bulması ve Haşhaşîler, Gazzâlî'nin Bağdat'ı terk etmesinin arkasındaki siyasi sebeplerdir.⁸⁶⁵

Her ne kadar çoğunluk manevi bir bunalım geçirmesinden dolayı Bağdat'ı terk ettiği kanaatindeyse de Acar'ın belirttiğine göre “*Ferid Cebr*” isimli bir müellif, inzivaya çekilmesinin sebebi olarak Haşhaşîler tarafından bir suikasta uğrama korkusu olduğunu

---

⁸⁶⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/37.

⁸⁶¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/6.

⁸⁶² Şirazî, *Tabakâtü'l-Fukahâ*, s. 238.

⁸⁶³ Acar, Abdurrahman, “İmam Gazzali ve Selçuklular”, *Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, İstanbul, 2011, s. 99-100.

⁸⁶⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/18; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII/507.

⁸⁶⁵ Laust, *İslam'da Ayrılkçı Görüşler*, s. 218.

söylemektedir.⁸⁶⁶ Bu iddiaya Gazzâlî'nin içine girdiği “fikri krizi” suikast korkusu ile açıklamanın imkânsız olduğu, Şam'ın da Bağdat kadar tehlikeli olduğu cevabı verilmektedir.⁸⁶⁷ Ancak günümüzdeki teknolojik şartlar o dönemde olmadığı için Bağdat'ı terk eden Gazzâlî'yi başka bölgelerdeki insanların şahsen tanıyamayacakları da ihtimal dâhilindedir.

Bu konuya eserinde değinen Watt; Haşhaşîlerin Bâtini fikirlere karşı olan ulemâya saldırılar düzenlediği bir ortamda onlarla fikri açıdan uğraşan Gazzâlî'nin de ihtimal dâhilinde suikast korkusuna kapılmış olabileceğini ancak kesin bir şekilde Bağdat'ı bu yüzden terk etmiş olduğunu söylemenin doğru olmadığını belirtir.⁸⁶⁸

Biz de suikast ile ilgili bir bilgiyi temel kaynaklarda tespit edemedik. Ama Haşhaşîlerin, kendilerine zararı dokunanlara suikast düzenledikleri böyle bir ortamda Gazzâlî'nin de böyle bir şeyi düşünmesi veya tehdit edilmesi imkân dâhilindedir. Ama kesin olarak Bağdat'ı suikasta uğradığı veya uğrama korkusundan dolayı terk ettiğini söyleyemeyiz. Sadece bir ihtimal olarak değerlendirilebileceği kanaatindeyiz.

3.4. Ebü'l-Kasım b. İmâmü'l-Haremeyn

Kaynaklarda hakkında sadece 492/1098 yılında vaaz verdiği sırada Haşhaşîler tarafından öldürüldüğünü⁸⁶⁹ ve Haşhaşîlerin ona bir pusu kurarak öldürdükleri belirtilmektedir.⁸⁷⁰

3.5. Ahmed b. Hüseyin el-Belhî

473/1081 yılından itibaren taraftar kazanan ve görüşlerini yayan Hasan Sabbâh, Kirmanîlerin VI. hükümdarı İran-Şah'ı harekâtına dâhil edince Haşhaşîler bölgede kuvvet kazanmışlardır.⁸⁷¹

---

⁸⁶⁶ Acar, Abdurrahman, “İmâm Gazâlî'nin Bağdat'ı Terketmesinde Siyasî Faktörlerin Rolüne Dair Bazı Düşünceler”, *İslâmî Araştırmalar*, 2000, C. XIII, sy: III-IV, s. 497.

⁸⁶⁷ Acar, “İmâm Gazâlî'nin Bağdat'ı Terketmesinde Siyasî Faktörlerin Rolüne Dair Bazı Düşünceler”, s. 501-502.

⁸⁶⁸ Watt, W. Montgomery, *Muslim Intellectual: a study of al-Ghazali*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1963, s. 83.

⁸⁶⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/24; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII/157.

⁸⁷⁰ Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 468.

Bâtîni görüşleri benimsemeye başlayan İrân-Şâh, halkına eziyet etmeye başlar ve ulemâ arasından Ahmed b. Hüseyin el-Belhî isimli fakihi Haşhaşîler vasıtasıyla öldürtür.⁸⁷² Sallâbî, Haşhaşîler tarafından bir ihanet sonucu 494/1100 yılında öldürüldüğünü söyler.⁸⁷³

Belhî'nin ölümünden sonra ise İrân-Şah, toplumun hızlı bir şekilde Bâtîni mezhebine girmesi için bir Cuma namazı camide toplanan bütün ulemâyı öldürmeyi planlar.⁸⁷⁴ Ancak bu planı duyan âlimler onun öldürülmesinin caiz olduğu hakkında fetva çıkarırlar ve İrân-Şâh'ı öldürürler.⁸⁷⁵

3.6. Ebü'l-Muzaffer b. el-Hucendî

Haşhaşîler, Şâfiî ulemâdan el-Hucendî'yi de 496/1102 yılında Rey'de vaaz verdiği bir sırada öldürmüşlerdir.⁸⁷⁶ İbnü'l-Cevzî'ye göre 496/1102 yılında vuku bulan Sünnî-Şiâ arasındaki çatışmalar sırasında Şiîler tarafından öldürülmüştür.⁸⁷⁷

3.7. Ebû Ca'fer b. el-Meşşât

Rey'de müderrislik yapan Şâfiîlerin ileri gelen reislerinden Ebû Ca'fer b. el-Meşşât 498/1104 tarihinde⁸⁷⁸ cemaatine vaaz verdikten sonra minberden indiği esnada bir Haşhaşî tarafından hançerlenerek öldürülmüştür.⁸⁷⁹

3.8. Ebü'l-Âla en-Nişâbûrî

Muhammed Tapar döneminde İsfahan'da baş müderris⁸⁸⁰ ve Hanefî kadısı olan Ebü'l-Alâ, 499/1105 tarihinde İsfahan Camisinde Haşhaşîler tarafından öldürülmüştür.⁸⁸¹

---

⁸⁷¹ Daftary, *İsmaililer*, s. 490.

⁸⁷² Merçil, Erdoğan, *Kirmân Selçukluları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1980, s. 84-86.

⁸⁷³ Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 468.

⁸⁷⁴ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VII/243.

⁸⁷⁵ Merçil, *Kirmân Selçukluları*, s. 299-300.

⁸⁷⁶ Râvendî, *Râhatu's-Sudûr*, I/153; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/29; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII/163.

⁸⁷⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/83.

⁸⁷⁸ Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 469.

⁸⁷⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X/393; Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 469.

⁸⁸⁰ Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 469.

⁸⁸¹ Sevîm, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 237.

3.9. Ubeydullah b. Ali el-Hatîbî

Haşhaşîlerden çok korktuğu için sürekli zırhla gezmesine rağmen⁸⁸² onlar tarafından suikast sonucu ölen âlimlerden bir tanesi de Hatîbî'dir. Maalesef, kaynaklarda hakkında kısıtlı bilgi bulunan Hatîbî'nin Haşhaşîler tarafından Cuma namazını eda ettiği esnada⁸⁸³ öldürüldüğü belirtilmektedir.⁸⁸⁴

Temîmî, Hanefî ulemâ arasında önde gelen İsfahan kadısı olduğunu ve Hemedanlı mühlidler tarafından 502/1108 yılının Safer ayında Cuma günü öldürüldüğünü söyler.⁸⁸⁵

Haşhaşîlerin onu neden öldürdükleri konusunda Sultan Muhammed Tapar'ın onlara kuşatmalar yaptığı esnada, Hatîbî'nin Haşhaşîlere karşı oldukça düşmanca davranışlar sergilemesini cevap olarak belirtilmektedir.⁸⁸⁶

3.10. Abdülvâhid b. İsmâil Rûyânî

“*Fahrü'l-İslâm*”⁸⁸⁷ ve “*Sahibu'l-Bahr*”⁸⁸⁸ diye adlandırılan Rûyânî, 415/1024 yılında doğar.⁸⁸⁹ Hadis eğitimi için birçok yere yolculuk yapar ve Şâfi fikhını tahsil eder.⁸⁹⁰ Babası ve dedesinden aldığı eğitimden sonra birçok âlimden de istifade eden Rûyânî, özellikle Şâfi mezhebinin usûl ve fikhında derinleşmiştir.⁸⁹¹ “*Eğer Şâfi'nin bütün kitapları yansa hafızamda onları yeniden yazdıracak kadar güç bulunmaktadır.*”⁸⁹² diyen Rûyânî, Selçuklular döneminde kendi adına inşa edilen medresede dersler vermiştir.⁸⁹³ Çeşitli alanlarda da birçok eser verdiği belirtilmektedir.⁸⁹⁴

⁸⁸² Kaya, *Büyük Selçuklular Döneminde Bâtınîler İle Yapılan Mücadeleler*, s. 67.

⁸⁸³ Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 469.

⁸⁸⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/113; Zehebî, *el-İber*, VI/4.

⁸⁸⁵ Temîmî, *Tabakâtü's-Seniyye*, IV/425.

⁸⁸⁶ Lewis, *Haşişiler*, s. 50.

⁸⁸⁷ Şirazî, *Tabakâtü'l-Fukahâ*, s. 247.

⁸⁸⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII/170; Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 428.

⁸⁸⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/113.

⁸⁹⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/113.

⁸⁹¹ Menekşe, Ömer, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Yükseliş Devri Fakihleri (1963-1092)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1992, s. 74.

⁸⁹² Şirazî, *Tabakâtü'l-Fukahâ*, s. 247; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII/171.

⁸⁹³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII/170.

⁸⁹⁴ Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, XIX/167.

Rûyânî'nin 501/1107 veya 502/1108 yılında Haşhaşiler tarafından öldürüldüğü⁸⁹⁵ söylenmesine rağmen bazı kaynaklarda farklı rivayetler mevcuttur. İbn Hallikân ve Zehebî, kendilere gelen bir rivayete göre “*Din konusunda mutaassıp olduğu için öldürüldüğünü*” zikrederler.⁸⁹⁶ Fakat başka rivayetlerden yola çıkarak Haşhaşiler tarafından seksen yedi yaşındayken öldürüldüğünü belirtirler.⁸⁹⁷ Safedî ve İbn Tağrıberdî 501/1107 yılının Muharrem ayının on birinci günü mühlidler tarafından öldürüldüğünü söylerler.⁸⁹⁸ İbnü'l-Cevzî mazlum olarak 502/1108 yılının aşure günü öldürüldüğü söylemesine rağmen kim tarafından ve niçin öldürüldüğünü belirtmez.⁸⁹⁹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, sadece öldürüldüğünü söylerken⁹⁰⁰ Sübkî, kendisine haset edenler tarafından öldürüldüğünü belirtir.⁹⁰¹

Nizâmülmülk tarafından büyük ikram ve izzete nail olan⁹⁰² Rûyânî'nin verdiği bir fetva sebebi ile öldürüldüğü bilgisi de kaydedilen haberler arasındadır.⁹⁰³

3.11. Ebü'l-Alâ Sâid b. Muhammed b. Abdurrahman el-Buhârî el-İsfahanî

Rivayet edildiğine göre 448/1056 yılında İsfahan'da doğan⁹⁰⁴ Ebü'l-Alâ, Mekke ve Bağdat'ta hadis eğitimi aldıktan sonra⁹⁰⁵ Hanefî mezhebi üzerine fıkıh eğitimi alarak atandığı beldenin dini lideri olur⁹⁰⁶ ve İsfahan camisinde Hanefî akaidi üzerine dersler verir.⁹⁰⁷

Ebü'l-Alâ, 502/1108 yılında bir bayram günü camide Haşhaşiler tarafından öldürülmüştür.⁹⁰⁸ İbnü'l-Cevzî, kim tarafından öldürüldüğünü söylememesine rağmen⁹⁰⁹ Temîmî ve Sıbt İbnü'l-Cevzî Haşhaşiler tarafından öldürüldüğünü söylerler.⁹¹⁰

⁸⁹⁵ Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 469.

⁸⁹⁶ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, III/199; Zehebî, *Siyer*, XIX/262; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV/175.

⁸⁹⁷ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, III/199; Zehebî, *Siyer*, XIX/262.

⁸⁹⁸ Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, XIX/167; İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/197.

⁸⁹⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/113.

⁹⁰⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/29.

⁹⁰¹ Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*, VII/195.

⁹⁰² İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, III/198; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*, VII/194.

⁹⁰³ Bakkal, Ali, “Rûyânî, Abdülvâhid b. İsmâil”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV/275.

⁹⁰⁴ Temîmî, *Tabakâtü's-Seniyye*, IV/83.

⁹⁰⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/29.

⁹⁰⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/113.

⁹⁰⁷ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/29.

⁹⁰⁸ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/29; Zehebî, *el-İber*, VI/4; Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 469.

⁹⁰⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/113.

⁹¹⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/29; Temîmî, *Tabakâtü's-Seniyye*, IV/83; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 237.

3.12. Ebû Harb İsa b. Zeyd b. Muhammed

Suriye bölgesindeki Haşhaşilere destek veren ve Bâtınıliğe meyilli olan Halep Meliki Rıdvan b. Tutuş⁹¹¹ döneminde 505/1111'de Halep'e, hem âlim hem de ticaretle uğraşan Ebû Harb isimli bir şahıs gelir.⁹¹² Ebû Harb, Haşhaşileri hiç sevmeyen ve onlar ile mücadele edenlere para yardımında bulunan bir şahıstır.⁹¹³

Rivayete göre Ebû Harb, Halep'e gelirken köle ve yardımcılılarıyla birlikte adamları tarafından kardeşi öldürülen bir Haşhaşiyi de yanında getirmiştir.⁹¹⁴ Ancak yanlarında köle olarak getirdikleri bu kişi, Halep'e gelince bölgedeki Haşhaşî Reisi Ebü'l-Feth es-Sâîğ ile görüşerek Ebû Harb'in kendisine yaptıklarını anlatma fırsatı bulur. Bunun üzerine Reis, Melik Rıdvan'ı Ebû Harb'e karşı kışkırtır ve mallarına el koyması için ikna eder.⁹¹⁵ Zaman içerisinde hem Haçlılara hem de bölgedeki güçlere karşı maddî-manevi açıdan gücünü kaybeden Rıdvan, para sıkıntısını çözmek için Ebû Harb'in mallarına el koymaya razı olur.⁹¹⁶

Melik Rıdvan'ın da onayını aldıktan sonra Ebû Harb'e bir saldırı düzenleyen Haşhaşîler, hizmetçilerinin onu koruması sebebiyle başarılı olamazlar. Olayı duyan halk ve ulemâ, Ebû Harb'e yapılan bu suikast girişimini şiddetli bir şekilde kınarlar.⁹¹⁷ Olayları duyan öteki Suriye emirlerin de Melik'e kınayıcı mektuplar yazdıkları ve bu emirler vasıtasıyla Ebû Harb'in şehri terk ederek canını zor kurtardığı belirtilmektedir.⁹¹⁸

3.13. Muhammed b. Nasr b. Mansur Ebû Sa'd Herevî

İlmi ile kâmil olan, sultanlar katında çok büyük değeri olduğu için sözüne itibar edilen,⁹¹⁹ “Zeynü'l İslâm”⁹²⁰ lakablı Herevî; Şam ve Bağdat kadılığının yanı sıra birçok Acem şehrinde de kadılık görevini ifa etmiş bir şahıstır.⁹²¹

---

⁹¹¹ Zehebî, *Siyer*, XIX/315.

⁹¹² İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, I/371.

⁹¹³ Kaya, *Büyük Selçuklular Döneminde Bâtıniler İle Yapılan Mücadeleler*, s. 64.

⁹¹⁴ Hammer, *The History of Assassins*, s. 67.

⁹¹⁵ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, I/371.

⁹¹⁶ Sevim, *Suriye Ve Filistin Selçukluları*, s. 219.

⁹¹⁷ Lewis, “İsmâîlîler ve Haşhaşîler”, s. 485; Daftary, *İsmaililer*, s. 507.

⁹¹⁸ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb*, s. 92.

⁹¹⁹ Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra*, s. 137.

⁹²⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/112.

⁹²¹ Menekşe, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Yükseliş Devri Fakihleri*, s. 89.

Sultanlar, halifeler ve melikler arasında bazen elçilik görevi de yapan⁹²² Herevî, 518/1125⁹²³ veya 519/1126⁹²⁴ yılında Irak Sultanı Mahmûd veya Halife Müsterşid tarafından Sultan Sencer'e elçi olarak gönderilir. Dönüş yolunda Hemedan'da iki tane Haşhaşî tarafından öldürüldüğü,⁹²⁵ Horasan'dan Sultan Sencer'in Halife'ye gönderdiği mektup ile tam döndüğü veya Hemedan Camisine girdiği sırada üzerine saldıran Haşhaşîler tarafından öldürüldüğü kaydedilmektedir.⁹²⁶

Öldürülme sebebi olarak zikredilen bilgi şudur: Sultan Mahmûd'un veziri Dergüzinî, Herevî'yi kıskandığı ve görevinden azledilme düşüncesinden dolayı Sultan Sencer'den dönüş yolunda olan Herevî'den kurtulmak amacıyla iki Haşhaşî suikastçıyla anlaşarak öldürtmüştür.⁹²⁷ Bündârî'ye göre Herevî, Dergüzinî'nin Haşhaşîleri desteklediğini ortaya çıkaran bir bilgi ile döndüğü için öldürülmüştür.⁹²⁸

3.14. Ebü'l-Fazl b. el-Haşşâb

Rivayetlere göre Şîî bir âlim olan⁹²⁹ ve bölgede Haçlılara karşı harekâtın başında bulunan bir zattır.⁹³⁰ Ayrıca Ebü'l-Fazl b. el-Haşşâb hakkında Azîmî, 517/1123 yılında Halep kiliselerine el koyup mescite çevirdiğini kaydeder.⁹³¹

Suriye bölgesinde Haşhaşîleri destekleyen Halep Meliki Rıdvan'ın ölümünden sonra oğlu Alp Arslan'ın Haşhaşîler üzerine düzenlediği operasyonlar sonucunda halk biraz rahatlar.⁹³² İlerleyen süreçte ise Halep'te uğradıkları kıyımın hemen arkasından Haşhaşîler; artık üst olarak Güney Suriye'de yoğunlaşmaya başlarlar ve bölgeyi ele geçiren Artuklu hükümdarı İlgazi ile dostça ilişkiler kurarlar. Giderek güçlenen Haşhaşîler, İlgazi'den

---

⁹²² Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/79.

⁹²³ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk*, s. 336; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVII/193; İbn Tağrıberdî, *en-Nûcumü'z-Zâhire*, V/228.

⁹²⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/234; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyeti'l-Kübrâ*, VII/22.

⁹²⁵ Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyeti'l-Kübrâ*, VII/22.

⁹²⁶ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk*, s. 336; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/234; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. VIII, k. I/112-113.

⁹²⁷ Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 262.

⁹²⁸ Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra*, s. 137.

⁹²⁹ Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 54.

⁹³⁰ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, I/362; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, s. 46.

⁹³¹ Azîmî, *Târîh*, s. 47.

⁹³² Lewis, "İsmâilîler ve Haşhâşîler", s. 486.

Kalatü's-Şerif isimli bir kaleyi istemelerine rağmen, İlgazi kaleyi onlara vermemek için ulemâdan Ebü'l-Fazl kontrolünde kaleyi yıktırır.⁹³³

Haşhaşîler, bu olaya tepki olarak kalenin yıkımına nezaret eden ve öncesinde de taraftarlarının ölümüne sebep olan Ebü'l-Fazl b. Haşşab'ı 519/1125 yılında⁹³⁴ katlederler.⁹³⁵

3.15. Sadreddin Abdullatîf b. Muhammed b. Sâbit el-Hucendî

İsfahan'ın reisi olan ve sultanların katında önemli bir şahıs olan el-Hucendî,⁹³⁶ hem halk hem de idareciler üzerinde büyük bir nüfuza sahip ulemâ arasındandır.⁹³⁷

Sultan Melikşah'ın ani ölümünden sonra oğulları arasında vuku bulan çatışmaları fırsat bilen Haşhaşîler, 494/1101 tarihinde İsfahan'da insanları öldürmeye başladıkları zaman⁹³⁸ Haşhaşîlerden kurtulmak isteyen İsfahanlılar el-Hucendî'nin önderliğinde örgütlenirler ve onlarla başarılı bir mücadele verirler.⁹³⁹ Ayrıca el-Hucendî, 500/1107 yılında Şahdiz kalesine düzenlenen sefer esnasında, Haşhaşî taraftarı Vezir Sa'dülmülk'ün Sultan Muhammed Tapar'a bir suikast düzenleyeceğini tespit ederek Sultan'a iletmesi sonucu suikastın başarısız olmasını sağlar.⁹⁴⁰

Haşhaşîler, kendilerine karşı bu faaliyetleri yapan el-Hucendî'yi 523/1128'de bir fırsatını bularak İsfahan'da düzenledikleri bir suikast sonucunda katlederler.⁹⁴¹

3.16. Ebû Haşim

Deylem bölgesinde, Zeydîler ve Haşhaşîler arasında çatışmalar vuku bulduğu esnada Zeydî İmam Ebû Haşim ile Haşhaşîlerin reisi Kiyâ Büzürgümmîd arasındaki gelip giden mektuplarda İmam, Haşhaşîleri sapkınlıkla suçladığı için⁹⁴² iki taraf arasında bir uzlaşmaya varılamaz. Esir düşen Ebû Haşim, imamlık iddiasından vazgeçerek Haşhaşîlerin safına

⁹³³ Daftary, *İsmaililer*, s. 525.

⁹³⁴ Azîmî, *Târîh*, s. 49.

⁹³⁵ Hammer, *The History of Assassins*, s. 69; Özeydî, "Selçuklular Zamanında Suriye'deki Bâtînî Faaliyetleri", s. 205; Lewis, "İsmâîlîler ve Haşhaşîler", s. 486; Daftary, *İsmaililer*, s. 525-526.

⁹³⁶ Safedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, III/233.

⁹³⁷ Râvendî, *Râhatü's-Sudûr*, I/154-155.

⁹³⁸ Makrîzî, *Kitâbü'l-Mukaffa'l-Kebîr*, III/332.

⁹³⁹ Yaltkaya, "Fâtîmîler ve Hasan Sabbah", s. 32.

⁹⁴⁰ Reşîdü'd-dîn, Fazlullâh, *Câmui't-Tevârih*, s. 160.

⁹⁴¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX/252; Sallâbî, *Devletü's-Selâcika*, s. 468.

⁹⁴² Lewis, *Haşhaşîler*, s. 58.

geçmek istemesine rağmen bu isteği kabul edilmez.⁹⁴³ Haşhaşilerin reisi Kiyâ Büzürgümmîd, Ebû Haşim'i Deylem'i ele geçirmek istediği ve İsmâililerden nefret ettiği için 525/1131 yılında öldürür.⁹⁴⁴

3.17. Fahreddin Râzî

543-44/1149 tarihinde Selçukluların başkenti Rey'de dünyaya gelen, Arap asıllı bir aileye mensup olan ve çeşitli ülkeleri gezerek ilim tahsil eden Râzî, 606/12010 yılında Herat'ta vefat etmiştir.⁹⁴⁵ İslâm dünyasında birçok kişiye suikast düzenleyen Haşhaşiler, temel İslâm tarihi kaynaklarında bahsedilmemesine rağmen günümüzdeki bazı müelliflere göre Râzî'ye de bir saldırıda bulunmuşlardır.

Râzî'nin Haşhaşilerle ilişkisi, kendisinin gizli bir İsmâili olduğu⁹⁴⁶ yolundaki bir ithamı yalanlamak için onları lanetlemesi ile başlamıştır.⁹⁴⁷ Böyle bir ithamın iftira olduğunu, Râzî'nin "*İ'tikâdâtü firâki'l-müslimîn ve'l-müşrikîn*" isimli eserinde onları, kâfirlikle suçlayıp amaçlarının şeriatın kanunlarını ortadan kaldırmak olduğunu⁹⁴⁸ söylediğinden dolayı anlıyoruz.

Fahreddin Râzî'ye düzenlenen suikast girişimi, Haşhaşilerin reisi II. Muhammed dönemine denk gelir. İddialara göre aslında bu dönem onların kendi içlerine çekildikleri ve suikast düzenlemedikleri bir dönemdir. İsmâilileri hiç sevmediği ve sözde bağnaz yorumlara sahip olduğundan dolayı Râzî, bu görüşlerinden vazgeçmesi için bir öğrencisi vasıtasıyla uyarılır.⁹⁴⁹ Râzî'yi öldürmek için gelen kişinin aslında öğrencisi olmayıp onu takip edebilmek için uzun süre derslerine katılan bir Haşhaşî olduğu da söylenir.⁹⁵⁰ Dozy'e göre Râzî, kendisini öldürmek için yere yatıran Haşhaşî'ye yalvararak canını zor kurtarmıştır.⁹⁵¹

---

⁹⁴³ Daftary, *İsmaililer*, s. 524.

⁹⁴⁴ Öz, Mustafa, "Kiyâ Büzürgümmîd", *DİA*, İstanbul, 1992, VI/523.

⁹⁴⁵ Şirazi, *Tabakâtü'l-Fukahâ*, s. 263; Yavuz, Yusuf Şevki, "Fahreddin er-Râzî", *DİA*, İstanbul, 1995, XII/89.

⁹⁴⁶ Dozy, *Târîh-i İslâmiyyet*, II/399.

⁹⁴⁷ Ekinci, "Orta Çağ İslam Dünyasında İhanetler ve Suikastler: İsmâ'ili, Karmati ve Nizari Gruplar", s. 44.

⁹⁴⁸ Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddin, *İ'tikâdâtü Firâki'l-Müslimîn ve'l-Müşrikîn*, thk: Ali Sami en-Neşşâr, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1982, s. 76.

⁹⁴⁹ Bulut, *Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği*, s. 228.

⁹⁵⁰ Dozy, *Târîh-i İslâmiyyet*, II/400; Lewis, *Haşhaşiler*, s. 64.

⁹⁵¹ Dozy, *Târîh-i İslâmiyyet*, II/400.

Çok güçlü bir hitabete ve hazırcevap bir kişiliğe sahip olduğu için fikri mücadele yaptığı çeşitli gruplar, ondan rahatsız olmuşlardır. Lockhart'a göre onun bu yönünden çekinen Haşhaşiler, Râzî'ye bir miktar para vererek susturma yoluna da başvurmuşlardır.⁹⁵²

Râzî, derslerinde Haşhaşileri ve inançları hakkında kırıncı ifadeleri bırakınca⁹⁵³ kötülemekten neden vazgeçtiğini soranlara “*Onların hançerleri var*” cevabını vermesinden⁹⁵⁴ de bu suikast girişiminin doğru olduğunu anlıyoruz.

3.18. Sadr Muhammed-i Vezzan

Hârizmşahlar Hükümdarı Alâeddin Tekiş'in kalelerine düzenlediği seferlerin öcünü almak isteyen Haşhaşiler, Sultan Alâeddin'in veziri Nizâmülmülk Mes'ûd b. Ali'ye düzenledikleri suikastın yanı sıra Rey'deki Şâflilerin Reisi Sadr Muhammed-i Vezzan'a da bir suikast düzenleyerek onu öldürmüşlerdir.⁹⁵⁵

Genel itibariyle Selçuklu topraklarında V./XI. yüzyılda ortaya çıkan Haşhaşilerin Bâtınlık/İsmâililik inançları ekseninde ortaya çıktığı kabul edilmesine rağmen faaliyetleri bize, çeşitli kademedeki önemli şahıslara düzenledikleri suikastların temelinde siyasi çıkarlarının olduğunu göstermektedir. Bu kapsam çerçevesinde toplumun fikir önderleri olan ulemâya düzenledikleri suikastların temelinde, mezhep ve din ekseninde olmayıp kendilerine karşı insanları uyarmaları, devlet ile yakın temasta olmaları vardır. İslâm âlimleri arasından da işledikleri cinayetler sonucunda toplumda ne yazık ki yıkıcı bir atmosfer oluşmuş, insanların birbirlerine karşı güvenleri kalmamıştır.

---

⁹⁵² Lockhart, “Hasan-ı Sabbâh ve Haşhaşiler”, s. 225.

⁹⁵³ Lewis, *Haşhaşiler*, s. 64.

⁹⁵⁴ Yazıcı, “Fidâî”, *DİA*, XIII/53; Yavuz, “Fahreddin er-Râzî”, *DİA*, XII/90.

⁹⁵⁵ Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*, s. 391.

SONUÇ

Hız. Peygamberin vefatından itibaren Müslümanlar arasında vuku bulan ayrışmalar yoğunlaşarak devam etmiş ve ilerleyen süreçte çeşitli mezhep ve oluşumlar ortaya çıkmıştır. Ancak nüvelerinin sahabe döneminde atıldığı bu dini ve siyasi ihtilaflar, Selçuklu İmparatorluğu döneminde çatışmalara dönüşmüştür. Tam bu zaman diliminde Fâtımîlerin planları neticesinde ortaya çıkan Hasan Sabbâh ve adamları, benimsedikleri düşünceler çerçevesinde sistematik hale getirdikleri suikast yöntemi ile toplumu kan gölüne çevirmişlerdir.

Yaklaşık iki yüzyıl boyunca tarihi bağlam içerisinde büyük etkileri olan Haşhaşîlerin kendilerine ait eserleri; Moğolların Alamut'u ele geçirdikleri sırada yok olmaları sebebiyle günümüze ulaşamamıştır. Böylece haklarındaki bilgiyi, özellikle temel İslâm tarihi kaynaklarında yer aldığı kadarıyla inceleyebilmekteyiz. Bu sorun, hem yerli hem de yabancı yazarlar tarafından yanlış bir bakış açısı yarattığı yönünde eleştiriler almıştır. Diğer taraftan Haşhaşîler, Marko Polo'nun ve Haçlı seferlerinin etkisiyle Batı dünyasında da ilgi çektikleri için son iki yüzyıldır yabancı müelliflerin de çalışma alanı içine girmişlerdir. Ancak yapılan bu çalışmalarda Haşhaşîlerin suikastları kimlere düzenledikleri toplu ve kapsayıcı bir şekilde ele alınmadığı için bu çalışmayı tercih ettik.

Çalışmamızda kaynaklarda yer alan suikastların kimlere yöneltildiğini, bu cinayetlerin sebep ve sonuçlarının neler olduğunu tespit etmeyi amaçladığımız için; Haşhaşîlerin öldürmek için hedef aldıkları kişilerin öncelikle devletin en zirvesinde olan sultanlar, melikler ve halifeler olduğunu; ikinci olarak çeşitli devlet adamlarına yöneldiklerini; diğer hedeflerinin toplumdaki önemli ulemâ olduğunu belirtmeliyiz. Diğer taraftan Haşhaşîler, çeşitli sebeplerden dolayı şehirlere, kervanlara, yolculara da toplu bir şekilde baskınlar düzenleyerek birçok masum insanın da ölümüne sebep olmuşlardır.

Bu üç gruba düzenlenen suikastlar, amaç ve arka plan açısından farklılık arz etmektedir. Harekâtın ve suikastların ilk ortaya çıktığı dönemlerde Haşhaşîlerin, kendilerine düşman olan şahıslara yöneldiklerini görmekteyiz. Bu doğrultuda suikastlar; Sultan Berkyaruk, Muhammed Tapar, Sultan Sencer ve Nizâmülmülk, Fahrülmülk, Ebû Nasr el-Kaşî, Tâcü'l-Mülûk gibi şahıslarda olduğu gibi kendileri ile mücadelede tavizsiz olan önemli devlet adamları veya kendilerine karşı insanları örgütleyerek devlet ricâli ile iş birliği yapan

Herevî ve Hatîbî gibi ulemâya düzenlenmiştir. Suikasta maruz kalan âlimlerin çoğunluğunun Şafîilerden oluşması, Selçuklular döneminde Şafîî mezhebinin revaçta olmasından dolayı bu mezhepteki ulemânın toplumda ağırlıklarının daha fazla hissedilmesinin sonucunda Haşhaşîlerin onları kendileri için daha fazla tehlikeli gördüklerini göstermektedir.

İlerleyen süreçte Haşhaşîlerin davaları adına tehlikeli gördükleri kişilere yönelik suikastların yanı sıra, özellikle Hasan Sabbâh'ın vefatından sonra bazı devlet ricâlinin isteği ve maşası olarak suikastlar işlediklerini görmekteyiz. Sultan Mes'ûd döneminde arka arkaya öldürülen Halife Müsterşid, Halife Râşid ve Melik Dâvud cinayetler ile Mevdûd b. Altuntegin, Aksungur el-Porsukî ve Selâhaddîn-i Eyyûbî gibi Haçlılarla mücadele eden önemli şahıslara yönelik suikastların arka planında Müslüman yöneticilerin isimlerinin anıldığını ve ithamlar olduğunu görmekteyiz.

Tespit ettiğimiz üzere suikastların çarpıcı olan diğer bir yönü de şudur: Temel doktrin olarak Bâtını ve İsmâili düşüncesi üzerine, Fâtımî Halifesi Müstansır'ın planları neticesinde kurulmalarına rağmen Fâtımîlerden Halife Âmir-Biahkâmillah ile Vezir Efdal'e düzenlenen suikastlar ve Sünnî yöneticilerin siparişleri üzerine yaptıkları suikastlar, bize cinayetlerin temelinde dinin etkili olmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak suikastların özel sebepleri hariç, arka planında dini inançlar varmış gibi görünen ancak siyasi bir ekseninde Haşhaşîlerin Müslümanlara düzenledikleri bu suikastlar; yaşadıkları zaman diliminde İslâm toplumunda büyük bir karmaşaya, dehşete ve korkuya sebep olmuştur. Zira İslâm aleminin o dönemdeki koşulları göz önünde bulundurulursa Haşhaşîlerin düzenledikleri bu suikast girişimleri, ümmetin siyasal-sosyal-toplumsal açılardan gerilemesine ve özellikle dışardan gelen saldırılara tam anlamıyla müdahale edememelerine sebebiyet vermiştir.

Haşhaşîlerin tarihi, faaliyetleri ve çeşitli yöneticilerle ilişkileri üzerine ülkemizde çok az çalışma yapılmasından dolayı mevzuya ilgisi olan araştırmacıların bu konulara yönelerek kapsamlı bir şekilde incelemeleri alandaki eksikliğin kapanmasını sağlayacaktır. Diğer taraftan bu dönemdeki Sa'dülmülk, Emir Bozkuş, Melik Rıdvan, Tugtekin, Dergüzinî, Mezdegânî, Gümüştegin, Atsız gibi kendi menfaatleri için Haşhaşîler ile iş birliği içindeki emir ve vezirlerin belirlenerek tarihi bağlam içerisinde bir değerlendirilmeye tabi tutulması kanaatimizce dönemin siyaset anlayışını göstermesi açısından çok büyük faydası olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Abbas İkbâl, *el-Vezâre fî Ahdi's-Selâcika*, çev: Ahmed Kemâleddin Hilmi, Câmîâtü'l-Kuveyt, Kuveyt, 1984.

Abû'l-Farac, Gregory (Bar Hebraeus) (685/1286), *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Basımevi, Ankara, 1950.

Acar, Abdurrahman, “İmâm Gazâlî'nin Bağdat'ı Terketmesinde Siyasî Faktörlerin Rolüne Dair Bazı Düşünceler”, *İslâmî Araştırmalar*, 2000, C. XIII, sy: III-VI, s. 495-504.

_____, “İmam Gazzali ve Selçuklular”, *Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, İstanbul, 2011, s. 91-105.

Adaloğlu, Hasan Hüseyin, *Büyük Selçuklu Devleti ile Abbâsî Halifeliği Münasebetleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996.

Agacanov, Sergey Grigoreviç, *Selçuklular*, çev: Ekber N. Necef-Ahmet R. Annaberdiyev, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006.

Ahmed b. Mahmûd, (977/1569), *Selçuk-Nâme*, haz: Erdoğan Merçil, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977.

Aka, İsmail, *Makaleler*, Berikan Kitabevi, Ankara, 2005.

Akkuş, Murat, *Abbâsî Halîfelerinin Ölüm Sebepleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010.

Akkuş, Mustafa, “Nizamü'l-Mülk Suikastının Dönemin Kaynaklarına Yansıması”, *USAD*, Konya, 2018, s. 166-186.

Al-İmad, Leila S., *The Fatimid Vizierate, 969-1172*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 1990.

Alptekin, Coşkun, “Aksungur el-Porsukî”, *DİA*, İstanbul, 1989, II/297.

_____, “Böri”, *DİA*, İstanbul, 1992, VI/326-327.

_____, *Dımaşk Atabeyliği (Toy-Teginliler)*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1985.

Anıl, Yaşar Şahin, *Alamut Terörünün Kaynakları ve Hasan Sabbah*, Gentaş Yayınları, İstanbul, 2003.

Aşûr, Saîd Abdülfettâh, *Mısır ve's-Şam fî Asri'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlik*, Dârü'n-Nehdâti'l-Arabiyye, Beyrut, ts.

Atıcı Arayancan, Ayşe, “Hasan Sabbah ve Halefleri Tarafından Suikaste Uğrayan Devlet Adamları 1090-1257”, *İCANAS Kongresi (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)* Ankara, 2007, s. 333-346.

_____, “İsfâhan’da Nizârî-İsmâilî Faaliyetleri”, *Milel ve Nihal*, 2017, C. I, sy: XIV, s. 270-287.

_____, “Nizârî İsmailîleri’nin Gelir Kaynakları”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009, sy: XXVI, s. 231-245.

_____, “Suriye bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizârî İsmâilîleri ve Nusayrîlik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2010, s. 183-198.

Azîmî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî et-Tenûhî (556/1160), *Târîhu Azîmî*, çev: Ali Sevim, *Azîmî Tarihi: Selçuklularla İlgili Bölümler (H. 431-538)*, TTK Basımevi, Ankara, 1988.

Azimli, Mehmet, “Tarihin Araçsallaştırılmasında Hürremiyye Özelinde Batıniyye Örneği”, *Din Algısı İnşasında Tarihin Araçsallaştırılması*, editör: Adnan Demircan, Mana Yayınları, İstanbul, 2019, s. 191-204.

Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir (429/103), *el-Fark beyne'l-Fırak*, çev: Ethem Ruhi Fığlalı, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, TDV Yayınları, Ankara, 1991.

Bakkal, Ali, “Rûyânî, Abdülvâhid b. İsmâil”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV/275.

Baran, İlhan, *Büyük Selçuklu ve Eyyübiler’de Siyaset Eksenli Sünni Faaliyetler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2017.

Barthold, Vassiliy Viladimiroviç, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, çev: Hakkı Dursun Yıldız, TTK Basımevi, Ankara, 1990.

Başuğuy, Bedreddin, “Salâhaddîn-i Eyyûbî ve Râşidüddîn Sinân: Nizârî Fedâiler ve Suikastlar”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 2017, C. IX, sy: II, s. 747-770.

Bedirhan, Yaşar, “Ortadoğu Ve Kafkaslarda Dini ve Siyasi Teröre Karşı Selçuklu Sultanlarının Uyguladıkları Politikalar”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2009, sy: CLXXXII, s. 105-118.

Brockelmann, C., *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, çev: Neşet Çağatay, AÜİF Yayınları, Ankara, 1964.

Bulut, Faik, *Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği*, Berfin Yayınları, İstanbul, 2000.

Bündârî, Kıvâmüddîn Ebû İbrâhîm el-Feth (643/1245), *Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra*, çev: Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, TTK Yayınları, İstanbul, 1943.

Campbell, Anthony, *The Assassins of Alamut*, Published by Lulu, 2008.

Cüveynî, Ebü'l Muzaffer Alâüddîn Atâ Melik (681/1283), *Târîh-i Cihângüşâ*, çev: Mürsel Öztürk, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 880, Ankara, 1988.

Çelik, Aydın, *Fâtümîler Devleti Tarihi (909-1171)*, TTK Yayınları, Ankara, 2018.

Çubukçu, İbrahim Agâh, "İbahîler ve Batınîlik", *AÜİF Dergisi*, Ankara, 1970, C. XVIII, s. 67-70.

Daftary, Farhad, "The "Order of The Assassins:" J. Von Hammer and The Orientalist Misrepresentations of The Nizari Ismailis (Review article)", *Taylor & Francis, Iranian Studies*, No. 1, 2006, s.71-81.

_____, *Ismaili Literature: A Bibliography of Sources and Studies*, I.B.Tauris Publishers, London, 2004.

_____, *İsmaililer: Tarihleri ve Öğretileri*, çev: Ahmet Fethi, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2017.

_____, *Şii İslam Tarihi*, çev: Ahmet Fethi, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2016.

_____, *The Assassin Legends: Myths of The Ismailis*, I. B. Tauris & Co Ltd, London, 1994.

Delibalta, Yavuz, *Selçuklularda İstihbarat*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2018.

Demirkent, Işın, "Mevdûd b. Altuntegin", *DİA*, İstanbul, 2004, XXIX/427-429.

_____, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1974.

Devletşah, Bahtîşâh-ı Semerkand-î (900/1495), *Şair Tezkireleri (Tezkiretü'ş-Şuarâ)*, çev: Necati Lugal, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, redaktör: Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yayınları, İstanbul, 1992.

Dozy, Reinhart, *Târîh-i İslâmiyyet*, çev: Abdullah Cevdet, Mısır, 1908.

Ebû Şâme el-Makdisî, Ebü'l-Kâsım Şihâbüddîn (665/1267), *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*, thk: İbrâhim b. ez-Zeybek, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1997.

Ebü'l-Fidâ, el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn (732/1331), *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, Dâru'l-Maârif, Beyrut, ts.

Ebüzziyâ Tefîk, Mehmet, *Hasan bin Sabbâh*, Matbaa-i Ebüzziyâ, Konstantiniyye, 1300.

Ekinci, Abdullah, “Orta Çağ İslam Dünyasında İhanetler ve Suikastler: İsmâ’îlî, Karmatî ve Nizârî Gruplar”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Şanlıurfa, 2016, sy: XXXVI, s. 30-50.

_____, “Selçukluların İslam Dünyasındaki Heterodoks Hareketlerle (İsmâ’îlî –Karmatî) Mücadelesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2006, sy: CLXIII, s. 203-222.

Ertaş, Kasım, “Fâtımî Devleti’nin Yönetiminde Ermeni Vezirler ve Sosyal-Siyasi Hayattaki Roller”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Şırnak, 2017/2, Y: VIII, C.VIII, sy: XVII, s. 63-84.

Fahredden er-Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddin (606/1210), *İ’tikâdâtü Firâki’l-Müslimîn ve’l-Müşrikîn*, thk: Ali Sami en-Neşşâr, Dâru’l-Kitâbi’l-İlmiyye, Beyrut, 1982.

Filibeli Şehbenderzâde Ahmed Hilmi, *Târîh-i İslâm*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1971.

Günaltay, Şemseddin M., *İslam Tarihinin Kaynakları –Tarih ve Müverrihler-*, Endülüs Yayınları, İstanbul, 1991.

Gürbüz, Meryem, “Alâeddin b. Tekiş”, *DİA*, İstanbul, 2011, XXXX/364-365.

Hammer, Joseph Von, *The History of Assassins*, Translated From The German: Oswald Charles Wood, London, 1835.

Hândmîr, Gıyâsüddîn b. Hâce Hümâmiddîn Muhammed (942/1535-1536), *Düstûri’l-Vüzerâ’*, thk: Harbî Emin Süleymân, el-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-Âmme li’l-Kitâb, Kahire, 1980.

Hasan, H. İbrahim, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, çev: İsmail Yiğit, Sadreddin Gümüş, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1986.

Hâşim Osman, *el-İsmâiliyye beyne’l-Hakâik ve’l-Ebâtil*, takdim: Arif Tamir, Müessesetü’l-Âlemî, Beyrut, 1998.

Hitti, Philip K., *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev: Salih Tuğ, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.

Hodgson, Marshall G. S., “Hasan-ı Sabbâh”, çev: Süleyman Tülücü, A.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 2009, sy: XXXX, s. 247-255.

_____, *The Order of Assassins: The Struggle of The Early Nizârî Ismâ’îlîs Against The Islamic World*, Mouton & Co Publishers, 1955.

_____, *The Venture of Islam Conscience and History in a World Civilization: 2 The Expansion of Islam in the Middle Periods*, The University of Chicago Press, London, 1974.

Hourani, Albert, *Arap Halkları Tarihi*, çev: Yavuz Alogan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Hudarî, Muhammed b. Afîfî el-Bâcûrî el-Hudarî Bek (1345/1927), *Muhâdarâtü Târîhi'l-Ümemi'l-İslâmiyye: ed-Devletü'l-Abbâsiyye*, el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübra, Kahire, 1970.

Hüseyn Ahmed Emin, *Târîhu'l-İrâk fi'l-Asri'l-Selcûkî*, el-Mektebetü'l-Ehliyye, Bağdat, 1965.

Hüseynî, Ebü'l-Hasen es-Seyyid Sadruddîn (622/1225), *Ahbârü'd-Devleti's-Selcûkiyye*, çev: Necati Lugal, TTK Yayınları, Ankara, 1943.

İbn Haldûn, Abdurrahmân b. Muhammed (808/1406), *Târîhu İbn Haldûn*, thk: Halil Şehâdeh, Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2001.

İbn Hallikân, Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed (681/1282), *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân*, thk: İhsan Abbas, Dâru's-Sâdir, Beyrut, 1978.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâil Ömer b. Kesîr ed-Dımaşkî (774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetü'l-Maârif, Beyrut, 1932.

İbn Tağrıberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf (874/1469), *en-Nûcumü'z-Zâhire fi Mulûki Mısır ve'l-Kahire*, el-Hey'etü'l-Mısriyye, Kahire, 1970.

İbn Vâsıl, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed (697/1298), *Müferricu'l-Kurûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, thk: Cemâleddîn eş-Şeyyâl, Hüseyin Mahmud Rabîg, Said Abdülfettâh Âşûr, Kahire, 2015.

İbnü'l-Adîm, Ebü'l-Kâsım Kemâleddîn Ömer (660/1262), *Buğyetü't-Taleb fi Târîhi Haleb*, çev: Ali Sevim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, Ankara, 1982.

_____, *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb*, thk: Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, Dımaşk, 1997.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân (597/1201), *el-Muntazam fi Târîhi'l-Mulûk ve'l-Ümem*, thk: Muhammed Abdülkâdir Atâ, Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

_____, *İblis'in Hileleri*, çev: Mehmet Ali Kara, Tevhid Yayınları, İstanbul, 1996.

İbnü'l-Esîr, Alî b. Muhammed b. Muhammed el-Cezerî (630/1233), *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk: Muhammed Yusuf Dukâk, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.

İbnü'l-Kalânîsî, Ebû Ya'lâ Hamza b. Esed (555/1160), *Târîhu Dımaşk*, thk: Süheyl Zekkâr, Dâru Hassan, Dımaşk, 1983.

İbnü'l-Verdî, Ebû Hafs Zeynüddîn Ömer b. Muzaffer (749/1349), *Târîhu İbni'l-Verdî*, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996.

İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk (385/995), *el-Fihrist*, Dâru'l-Mâ'rife, Beyrut, 1348.

İlhan, Avni, “Bâtıniyye”, *DİA*, İstanbul, 1992, V/190-194.

İmrânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (580/1184), *el-İnbâ' fî Târîhi'l-Hulefâ*, thk: Kâsım es-Sâmerrâî, Leiden, 1973.

Jowzali, Omeed I., *Selçuklular Döneminde Musul (1057-1127)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.

Kafesoğlu, İbrahim, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973.

_____, *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara, 1956.

_____, *Selçuklu Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 1972.

Kara, Seyfullah, “Selçuklu Türkleri'nin Mezhepler Arası Barışı Sağlamaya Yaptıkları Katkılar”, *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyete Katkıları Sempozyumu, S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları*, No: 20, Bilimsel Toplantılar Serisi: 8, Isparta, 2007, s.379-391.

_____, *Büyük Selçuklular ve Mezhep Kavgaaları*, Endülüs Yayınları, İstanbul, 2018.

Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşiler*, Mana Yayınları, İstanbul, 2018.

_____, “Tarihin Araçsallaştırılmasında Haşhaşilik Örneği”, *Din Algısı İnşasında Tarihin Araçsallaştırılması*, editör: Adnan Demircan, Mana Yayınları, İstanbul, 2019, s. 205-228.

Karataş, Cafer, “Selçukluların Din Politikası”, *İSTEM*, Konya, 2003, Y: I, sy: II, s. 95-108.

Kartaloğlu, Habib, “Batıda Şia İle İlgili Yapılan Çalışmalar: Bibliyografik Bir Deneme”, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları*, C. V, sy: I, s. 119-140.

Kavak, Özgür, “Cüveynî'ye Göre Halifenin Vasıfları Yahut Nizâmülmülk'ü Hilâfete Teşvik Etmek”, *II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu Selçuklularda Bilim ve Düşünce (19-21 Ekim 2011)*, Konya, 2013, C. I, s. 261-300.

Kaya, Pınar, *Büyük Selçuklular Döneminde Bâtıniler İle Yapılan Mücadeleler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

Kaygusuz, İsmail, *Nizari İsmaili Devletinin Kurucusu Hasan Sabbah ve Alamut (Öğretisi, Tarihi, Felsefesi)*, Su Yayınevi, İstanbul, 2004.

Kayhan, Hüseyin, *Irak Selçukluları*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2001.

Kazvînî, Hamdullâh el-Müstevfî (730/1340), *Târîh-i Güzîde*, çev: Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara, 2018.

Kitapçı, Zekeriya, *Abbasi Hilâfesinde Selçuklu Hâtunları ve Türk Sultanları*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1994.

Konuş, Fazlı, *Selçuklular Bibliyografyası*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006.

Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara, 1954.

Kurpalidis, G. M., *Büyük Selçuklu Devleti'nin İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, çev. İlyas Kamalov, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2007.

Kütübî, Ebû Abdillâh Salâhuddîn Muhammed b. Şâkir (764/1363), *Fevâtü'l-Vefeyât*, thk: İhsan Abbas, Dâru's-Sâdir, Beyrut, 1973.

Laust, Henry, *İslam'da Ayrılıkçı Görüşler*, çev: Ethem Ruhi Fığlalı, Sabri Hizmetli, Pınar Yayınları, İstanbul, 1999.

Lewis, Bernard, “İsmâîliler ve Haşhâşiler”, çev: Mustafa Alican, *Tarih Okulu Dergisi*, Aralık, 2014, Y: VII, sy: XX, s. 471-504.

_____, *Haşîşiler (Ortaçağ İslâm Dünyasında Terörizm ve Siyaset)*, çev: Ali Aktan, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1995.

_____, *Ortadoğu*, çev: Selen Y. Kölay, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2003.

_____, “Saladın and The Assassins”, *School of Oriental and African Studies University of London*, W.C.1 Museum, 2023-2024, s. 239-245.

Lockhart, Laurence, “Hasan-ı Sabbâh ve Haşîşiler”, çev: Süleyman Tülücü, *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, 2006, sy: XXVI, s. 213-240.

Mahmud Şakir, Hz. Adem'den Bugüne İslam Tarihi, çev: Ferid Aydın, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2004.

Makrîzî, Ebü'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed (845/1442), *İtti'âzü'l-Hunefâ' bi-Ahbâri'l-E'immeti'l-Fâtımiyyîn el-Hulefâ'*, thk: Cemâleddîn eş-Şeyyâl, Muhammed Hilmî Muhammed Ahmed, Kahire, 1996.

_____, *Kitâbü'l-Mukaffa'l-Kebîr*, thk: Muhammed Ya'lavî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1991.

Menekşe, Ömer, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Yükseliş Devri Fakihleri (1063-1092)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1992.

Mercil, Erdoğan, “Bâvendiler”, *DİA*, İstanbul, 1992, V/214-216.

_____, *Kirmân Selçukluları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1980.

_____, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi Yayınları, İstanbul, 1985.

_____, *Selçuklular –Makaleler-*, Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Mirza, Nasseh Ahmad, *Syrian Ismailism: the ever living line of the imamate AD 1100-1260*, Richmond: Curzon, 1997.

Muhsin Abdülhamid, *İslam'a Yönelen Yıkıcı Hareketler (Bâbilik ve Babâiliğin İçyüzü)*, çev: Saim Yeprem, Hasan Güleç, DİB Yayınları, Ankara, 1973.

Münâvî, Muhammed Hamdî, *el-Vezâre ve'l-Vüzerâ fi'l-asri'l-Fâtımî*, Dâru'l-Maârif, Kahire, 1970.

Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah (1113/1702), *Câmiu'd-Düvel* yay: Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi -I-: Horasan, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*, Akademi Kitabevi, İzmir, 2000.

Nadya İbû Cemâl, *en-Nâcûne mine'l-gazvi'l-Mogûli: Nizarî Kuhustânî ve İstimrâriyyetü't-Taklidi el-İsmâiliyyi fi İrân*, çev: Seyfeddîn el-Kasîr, Dâru's-Sâkî, Beyrut, 2004.

Nahas, Gabriel G., "Hashishin Islam 9th to 18th Century", *Columbia University College of Physicians and Surgeons*, New York, ts., s. 814-831.

Ocak, Ahmet, "Bir Terör Örgütü Olarak "Bâtınilik" ve Selçuklu Ülkesindeki Faaliyetleri", *Dinî Araştırmalar*, C. VII, sy: XX, s. 163-178.

_____, *Selçukluların Dinî Siyaseti*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002.

Öngül, Ali, *Selçuklular Tarihi I (Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları)*, Çamlıca Basın Yayınları, İstanbul, 2014.

Öz, Mustafa, "Haşîşiyye", *DİA*, İstanbul, 1997, XVI/418-419.

_____, "Kiyâ Büzürgümmîd", *DİA*, İstanbul, 1992, VI/523.

Özaydın, Abdülkerim, "Ahmedîliler", *DİA*, İstanbul, 1989, II/168-169.

_____, "Alamut", *DİA*, İstanbul, 1989, II/336-337.

_____, "Ali b. Nizâmülmülk Fahrülmülk", *DİA*, İstanbul, 1995, XII/99-100.

_____, "Âmir-Biahkâmillâh", *DİA*, İstanbul, 1991, III/68.

_____, "Arslan Han", *DİA*, İstanbul, 1991, III/401.

_____, "Berkyaruk", *DİA*, İstanbul, 1992, V/514-516.

_____, "Efdal b. Bedr el-Cemâlî", *DİA*, İstanbul, 1994, X/452-453.

- _____, “Hasan Sabbâh”, *DİA*, İstanbul, 1997, XVI/347-350.
- _____, “I. Haçlı Seferinin Başarıya Ulaşmasında Büyük Selçuklular’ın İçinde Bulunduğu Siyâsî ve İctimâî Şartların Rolü” *USAD*, 2016, sy: V, s.1-18.
- _____, “Melikşah”, *DİA*, Ankara, 2004, XXIX/54-57.
- _____, “Muhammed Tapar”, *DİA*, İstanbul, 2007, XXX/ 579-581.
- _____, “Müeyyidülmülk”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI/490-491.
- _____, “Müstansır-Billâh el-Fâtîmî”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII/119-121.
- _____, “Nizâmülmülk”, *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIII/194-196.
- _____, “Porsuk”, *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV/325-326.
- _____, “Râşid Billâh”, *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV/465-466.
- _____, “Selçuklular Zamanında Suriye’deki Bâtînî Faaliyetleri”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2002, sy: XII, s.197-207.
- _____, “Sencer”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI/507-511.
- _____, “Tâcülmülk”, *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIX/359-360.
- _____, *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İ. Ü. Yayınları, İstanbul, 2001.
- _____, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, TTK Basımevi, Ankara, 1990.
- _____, “Sultan Berkyaruk Devrinde (1092-1104) Bâtînîlerle Yapılan Mücadeler”, İstanbul, 1995, s. 177-185.
- Özgüdenli**, G. Osman, “Selçuklu-Hilafet Münasebetlerinde Bir Dönüm Noktası: Halife El-Müsterşid’in Katli Meselesi”, *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 2004, sy: XXXIX, s. 1-35.
- _____, “Müsterşid-Billâh”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII/145-147.
- _____, *Selçuklular (Büyük Selçuklu Devleti Tarihi(1040-1157))*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2015.
- Piyadeoğlu**, Cihan, *Büyük Selçuklular Döneminde Horasan (1040-1157)*,(Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- Polo**, Marko (724/1324), *Markopolo Seyahatnamesi I*, yay: Filiz Dokuman, Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.

Râvendî, Ebû Bekr Necmeddîn Muhammed (604/1207), *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr*, çev: Ahmed Ateş, *Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alâmeti*, TTK Basımevi, Ankara, 1957.

Reşîdü'd-dîn, Fazlullah Hemedânî (718/1318), *Câmiu't-Tevârih*, çev: Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş, *Selçuklu Devleti*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2010.

Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi: Kudüs Krallığı ve Frank Doğu (1100-1187)*, çev: Fikret Işıltan, TTK Basımevi, Ankara, 1987.

Safedî, Ebü's-Safa Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn (764/1363), *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk: Ahmed Arnavûd, Türkî Mustafa, Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 2000.

Sallâbî, Ali Muhammed, *Devletü's-Selâcika*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2007.

Saleh, Shakib, “The Use of Bâtînî, Fidâ'î and Hashîshî”, *Maisonneuve & Larose*, Studia Islamica, No. 82, 1995, s. 35-43.

Sevim, Ali, “İlginç Yönleriyle Sultan Melikşah”, *Belleten*, 2005, Ağustos, C: LXIX, sy: CCLV, s. 517-538.

_____, “Münkizi Müelliflerin Selçuklular İle İlgili Kayıtları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1994, s. 5-11.

_____, *Suriye ve Filistin Selçukluları*, TTK Basımevi, Ankara, 1983.

Sevim, Ali-Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)*, TTK Yayınları, Ankara, 2014.

Seyyid, Eymen Fuâd, “Fâtımîler”, *DİA*, İstanbul, 1995, XII/237-240.

Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemseddîn Yûsuf (654/1256), *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-A'yân*, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad, 1370/1951.

Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb (771/1370), *Tabakâtü's-Şâfi'iyeti'l-Kübrâ*, thk: Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, Dâru'l-Kütüb, Kahire, 1976.

Sümer, Faruk, “Ahlatşahlar”, *DİA*, İstanbul, 1989, II/24-28.

_____, “Aksungur el-Ahmedîlî”, *DİA*, İstanbul, 1989, II/296-297.

_____, “Atsız b. Muhammed”, *DİA*, İstanbul, 1991, VI/91-92.

_____, “Mes'ûd b. Muhammed Tapar”, *DİA*, Ankara, 2004, XXIX/349-351.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân (911/1505), *Târîhu'l-Hulefâ*, thk: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Matbâtü's-Saâde, Kahire, 1952.

Şehristânî, Ebü'l-Feth Tâciüddîn Muhammed b. Abdülkerîm (548/1153), *el-Milel ve 'n-Nihal*, çev: Mustafa Öz, *İslam Mezhepleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.

Şeşen, Ramazan, *Eyyübüler(1169-1260)*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2012.

_____, *Selahaddîn Eyyübî ve Devlet*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1987.

_____, “Selâhaddîn-i Eyyübî”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI/337-340.

Şirazî, Ebü İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm (476/1083), *Tabakâtü'l-Fukahâ*, tsh: Halil el-Meys, Dâru'l-Kalem, Beyrut, ts.

Takkuş, Muhammed Süheyl, *Târîhu Selâcika fî Bilâdi's-Şâm 471-511 h./1078-1117 m.*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 2002.

_____, *Târîhu 'l-Eyyübiyyîn fî Mısır ve Bilâdi's-Şâm ve İklîmi 'l-Cezîre 569-661 h./1174-1263 m.*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1999.

_____, *Târîhu 'l-Fâtımiyyîn fî Şimâlî İfrikiyyeti ve Mısır ve Bilâdi's-Şâm 297-567 h./910-1171 m.*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 2007.

Tan, Muzaffer, *Haşşâşîliğin Tarihsel Arka Planı -İsmâilî Davet Yapılanması-*, Maarif Mektepleri, Ankara, 2017.

Taneri, Aydın, *Harezmşahlar*, TDV Yayınları, Ankara, 1993.

_____, *Makaleler 1*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2004.

Taşkıran, Hasan, *Selçuklu Devletlerinde Suikastlar*, tsh: Nargiza Tureva, Selenge Yayınları, İstanbul, 2015.

TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/>, (et:10.05.2020 15.30).

Temîmî, Takıyyüddin b. Abdilkâdir (1010/1601), *Tabakâtü's-Seniyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, thk: Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, Dâru'r-Rifâî, Riyad,1989.

Togan, Özgür, “Sultan Sencer Dönemi (1118-1157) Selçuklu Vezîrleri”, *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Bayburt, 2018, sy: I, s. 147-164.

Turan, Osman, *Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1999.

Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev: Hrant D. Andreasyan, TTK Basımevi, Ankara, 1962.

Usta, Aydın, “Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde Haşîşiler”, *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 2008, sy: XXXIV, s. 1-23.

Virani, Shafique H., “The Eagle Returns: Evidence of Continued Ismâ’ili Activity at Alamut and in The South Caspian Region Following the Mongol Conquests”, *Journal of the American Oriental Society*, 2003, s. 351-370.

Walker, Paul E., *Orations of The Fatimid Caliphs: Festival Sermons of the Ismaili Imams*, I.B.Tauris Publishers, London, 2009.

Watt, W. Montgomery, *Islam and The Integration of Society*, London, 1961.

_____, *Muslim Intellectual: a study of al-Ghazali*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1963.

Willey, Peter, *Eagle’s Nest: Ismaili Castles in Iran and Syria*, London, 2005.

Yaltkaya, Mehmet Şerafeddin, “Fâtımîler ve Hasan Sabbah”, *Dârülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul, 1926, C. I, sy: VI, s. 1-44.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Fahredden er-Râzî”, *DİA*, İstanbul, 1995, XII/89-95.

Yazıcı, Tahsin, “Fidâî”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIII/53.

Yelin, Konstantin, “Isma’ilis and Crusaders in Syria, Medieval Diplomacy”, *University of Cambridge Faculty of Oriental Studies*, 2006.

Yusuf el-Iş, *Târîhu Asri’l-Hilâfeti’l-Abbâsiyye*, Dâru’l-Fikr, Dımaşk, 2009.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman(748/1348), *Düvelü’l-İslâm*, thk: Fehîm Muhammed Şeltût, Muhammed Mustafa İbrahim, Müessesetü’l-Âlemî li’l-Matbûat, Beyrut, 1985.

_____, *el-İber fî Haberi men Gaber*, thk: Ebû Hacer Muhammed Zaglûl, Matbaâtü Hukûmeti’l-Kuveyt, Kuveyt, 1984.

_____, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, thk: Şuayb el-Arnâvûd, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1985.

_____, *Târîhu’l-İslâm ve Vefeyâtü’l-Meşâhîr ve’l-A’lâm*, thk: Ömer Abdüsselam et-Tedmûrî, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrut, 2003.

Ziriklî, Hayreddîn (1396/1976), *el-A’lâm: Kamûsü Terâcim li-Eşheri’r-Ricâl ve’n-Nisâ minel-Arab ve’l-Müstarebîn ve’l-Müsteşrikîn*, Beyrut, 1969.